

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

AĞUSTOS 1998 SAYI: 381 500.000 TL.

Küreselleşen Sermayenin Anayasası:

MAI

- Mehmet Türkay ● Erol Kurubaş ● Türkel Minibaş
- İzzettin Önder ● Gaye Yılmaz ● Metin Sarfatı
- Erhan Aslanoğlu ● Cem Somel - E. Ahmet Tonak
- Hasan Gürak ● Mustafa Özer
- Stanislaw Gomulka ● Vladimir Kontorovich

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

Esbank Artı Hesap: Artıları çok hesap.

Esbank Artı Hesap, **vadesiz tasarruf** ve ticari mevduat hesabınıza çok zengin olanaklar sunuyor.

Artı Hesap elektrik, su, telefon faturalarınızdan taksitlerinize kadar tüm **düzenli ödemelerinizi** otomatik olarak gerçekleştiriyor.

Kredi kartı ve garantili çek hizmeti veriyor.

Artı Hesap, **kredilendirilebiliyor.**

Artı Hesap, **sigorta hizmetlerinde avantaj** sağlıyor.

Siz de Esbank Artı Hesap açtırın, avantajlarından, artılarından yararlanın.

Ayrıntılı bilgi: ESBANK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (0-212) 251 72 70 (19 hat) ve tüm Esbank şubelerinde.

**"Just dream...
It will come true!.."**

Side • Sorgun • Belek • Kuşadası

TURTEL
Hotels & Resorts

ISTANBUL: Tel: (0212) 258 64 00 - 227 92 01 - 259 94 89 Faks: (0212) 258 97 37 - 258 28 59

Hayatımızın yeni normları

İş dünyasına yeni çözümler sunan Sümerbank, özelleştirilmesini izleyen ilk yılda çok yüksek performans gösterdi. Geniş boyutlu yatırım bankacılığı, Kişiyeye Özel Bankacılık hizmetleri, kişiyeye özel krediler, saygın kredi kartları, yüksek ve güvenli kazanç, sayısı sürekli artan çağdaş şubeler ve Türkiye'nin en gelişmiş bankacılık teknolojisi Sümer Future Otomasyonu... Sümerbank'a gelin, bankacılıkta alışılmış kalıpların dışına nasıl çıktığını görün.

D

olu dolu bir sayıyla yeniden beraberiz. Dergimizin bu sayıdaki ana eksenini Asya Krizi ve MAI tartışmalarına ayırdık. Yerleştirilmek istenen "Yeni Dünya Düzeni"nin makyajının dökülmesini simgeleyen Asya Krizi ve MAI tartışmalarına önümüzdeki sayılarda yeniden dönmek istiyoruz.

Bu sayımızın bir özelliği de İstanbul dışındaki üniversitelerden gelen çalışmalara geniş yer vermemiz. Dergimizin Türkiye çapında akademik çevrelerde takip ediliyor olması

İktisat'tan

ve büyük üniversitelerimizin dışında da ciddi akademik çalışmaların yapılıyor olması bizleri sevindiriyor. Dergimizin bu tür çalışmalara her zaman açık olduğunu bir kez daha vurgulamak isteriz.

Bu sayımızda ayrıca Şubat 1998 tarihinde yayınladığımız Taner Cangil'in "Üniversite-Akademia-İktisat" isimli çalışmasına ilişkin, Cem Sonel ile E. Ahmet Tonak'ın gönderdiği tartışma metnini de yayınlıyoruz. Dergimizin sayfaları bu yöndeki katkılara ve üretici tartışmalara her zaman açıktır. Eleştiriler ancak yazıya döküldüğü zaman kalıcı oluyor.

Dergimizin bütününün ilginizi çekmesi umuduyla...

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşad Umur.

Sabibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı
Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Kuvvet Lordoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

İlker Aktükin, Fuat Ercan,
Gündüz Fındıkçıoğlu, Kuvvet Lordoğlu,
Tahir Mutlu, Yasemin Öztürk,
Aylin Soydan

Danışma Kurulu:

Doç. Dr. Kaya Ardic,
Prof. Dr. Nihat Falay,
Prof. Dr. Merih İpek,
Prof. Dr. Eser Karakaş,
Prof. Dr. Murat Özyüksel

Yayın Kurulu Sekreteri:

İsmail Azgıt

Reklam Sorumlusu:

A. Güliz Çöllüoğlu

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 250 16 42

Fax: (0212) 235 73 43

Dizgi - Baskı:

Yenilik Basımevi - 243 55 72

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları: Yıllık: 5 milyon TL.

Altı aylık: 2.5 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve

Öğretim Üyesi: (Yıllık) 4 milyon TL.

Yurtdışı: 45\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHU

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir. Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketiyle birlikte ulaştırılmasını rica ederiz.

İÇİNDEKİLER

5

Gelişme Yazınında
Değer Sorunu

Mehmet TÜRKAY

13

Küreselleşme Sürecinde
Yeni Toplumsal Örgütlenme ve
Kimlik Modelleri

Erol KURUBAŞ

28

Küreselleşen
Sermayenin Anayasası: MAİ

Türkel MINİBAŞ

33

Uluslarüstü Sermaye Anayasası: MAİ
İzzettin ÖNDER

35

Sermaye Savaşları Şekil mi
Değiştiriyor? Asya Krizi

Gaye YILMAZ

45

İMF'nin Kapısındaki
Güney Kore

Metin SARFATI

48

Karşılaştırmalı Üstünlük
Modeli ve Ricardo

Erhan ASLANOĞLU

59

Pozitivizm ve İktisat Sayın
Taner Cangil'in Düşündürdükleri

Cem SOMEL - E. Ahmet TONAK

61

Nazilli'deki Kobi'lerin
1997 Ağustos Ayı İtibarı ile
Genel Durumu ve Sorunları

Hasan GÜRAK

64

Türk Ticari Bankacılığında
Ölçek Ekonomileri

Mustafa ÖZER

72

Sovyet Büyümesinin
Yavaşlaması: Üç Görüş
Sovyet Büyümesinin Yavaşlaması:
İkilik, Olgunluk ve Yenilik

Stanislaw GOMULKA

77

Sovyet Büyümesinin Yavaşlaması:
Dolaysız Kanıt Karşı
Ekonometrik Kanıt

Vladimir KONTOROVICH

Gelişme Yazınında Değer Sorunu

Mehmet Türkay*

G"elişme Yazını" nitelemesinden ne anlaşılmalı?

"Gelişme Yazını" nitelemesi en geniş anlamıyla tüm toplumların, daha dar ve özel anlamıyla da bir sistem olarak kapitalizmle geç tanışan/karşılaşan toplumların yaşadıkları dönüşümü farklı boyutlarıyla araştıran, çözümlemeye çalışan genel kuramsal bir çerçeveye atfen kullanılmaktadır. Bu anlamda Gelişme Yazını, "kapitalist gelişme"ye ilişkin tespitlerde ve ileriye dönük öngörülerde bulunan sosyal bilimlerin bir aradalığından oluşmaktadır. Ancak tanımlandığı bu halile gelişme yazını, üzerinde tartışılması gereken önemli sorunlarıyla, sorgulanması gereken bir kapsama sahiptir. Bu gereklilik, kavramsal düzeyde gelişme kavramının kullanılış biçimiyle ortaya çıkmaktadır.

Gelişme Kavramının Gizledikleri

Kavramsal düzeyde "gelişme kavramının doğru-
dan doğruya kapitalizme atfen kullanılmasıyla ortaya çıkan sorunlar söz konusudur. Burada ortaya çıkan sorun, gelişme kavramının doğrudan kapitalizme atfen kullanılmış olmasında değildir. "Gelişme" kavramının böyle bir tarz içinde kullanılması, kapitalizmin ekonomik bir sistem ve daha genel anlamda bir medeniyet olarak doğallığı ve dolayısıyla kaçınılmazlığına ilişkin bir dizi önkabulün varlığına işaret etmektedir. Bu önkabullerden hareketle ulaşılan sonuçlar da ilk etapta "doğru" ya da "yanlış" değil, söz konusu akıl yürütmenin olağan uzantılarıdır.

Toplumsal bir gerçeklik olarak "bilgi ve bilgi üretimi" ile yeni toplumsal bir gerçeklik olarak "güç ve iktidar ilişkileri" arasındaki "güçlü olanın bilgisi gerçektir" sonucunun çıkarılabileceği dinamik/değişken ilişki göz önüne alındığında, gelişme kavramının böyle bir tarz içinde kullanılması kendi içinde tutarlıdır. Ancak bu tutarlılık, söz konusu önkabullerle dışlanan alan ve dinamiklerin sınırlarında son bulmaktadır. Diğer bir deyişle, gücün merkeziyle doğ-

runun merkezi aynıdır. Güç ve doğru arasındaki bu çakışma kapitalizmin gelişme sürecine hakim olan güç ve doğru merkezlerine de uygulanabilir¹.

Bu anlamda sorun, özellikle sosyal bilimlerin çerçevesinde ortaya çıkan bilgi ve bilgilenme/bilgilendirme biçiminin, belirli bir zaman ve me-

kanda geçerli olan toplumsal ilişki ağının içinde yer aldığı gözardı edilerek, değer ve önkabullerden arınmış olduğu ya da olabileceğine ilişkin "bilimsel objektiflik" iddia ve tezleriyle ortaya çıkmaktadır. Sosyal gerçekliği anlamaya, açıklamaya yönelik olarak sosyal bilimlerin çerçevesinde üretilen "bilimsel" bilgiler ve bu bilgilerin sistematik bir düzenliliği anlamında teoriler kendiliğinden ya da rastgele ortaya çıkmamaktadır. Belirli bir teorik çerçeve aracılığıyla bilgisine ulaşılan sosyal gerçeklik, araştırmacıyı ve dolayısıyla araştırmayı kapsayan bir var oluş biçimidir. Bu varoluş biçiminin sağladığı zemin belirli önkabullerde ifadesini bulan değer sistemlerine dayanmaktadır.

Gelişme ve Değer Sorunu

Değer sistemlerinin varlığı "tanımlanmış" belirli sonuçlara ulaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bu du-

"Bilimsel gerçekler, bilim adamının kendilerini keşfetmelerini bekleyen, bağımsız varoluşlar değildir. Bilimsel bir gerçek, karmaşık ve karşılıklı etkileşim halinde olan gerçeklikten soyutlanmış bir kurgudur... Gerçekler ancak bir teorik çerçeve içinde organize edildikleri zaman birşeyler ifade eder hale gelirler".

* "Yrd. Doç. Dr., M. Ü.

rumda da sosyal bilimler ve bu çerçevede teoriler aracılığıyla bilgisine ulaşılan sosyal gerçeklik, başından itibaren bir kurgu olarak var olmaktadır. Myrdal'ın vurguladığı gibi;

"Bilimsel gerçekler, bilim adamının kendilerini keşfetmelerini bekleyen, bağımsız varoluşlar değildir. Bilimsel bir gerçek, karmaşık ve karşılıklı etkileşim halinde olan gerçeklikten soyutlanmış bir kurgudur... Gerçekler ancak bir teorik çerçeve içinde organize edildikleri zaman birşeyler ifade eder hale gelirler" (Myrdal, 1944, s.1057, 1957,s.164)

Bir sosyal gerçeklik olarak kapitalizmin sosyal bilimler aracılığıyla gerçekleştirilen kurgusu hükmünü icra eden kapitalist ilişkilerin esasına dair bir kurgudur. Bu kurgu, kapitalist gelişme sürecine meşruiyet sağlayıcı bir özelliğe sahip olabileceği gibi, bu süreci deşifre etmeye ve sorgulamaya da dayalı olabilir. Kurgulanana rengini veren ise değer sistemleri ve değer sistemlerinin dışı vurulduğu kavramlar ve kategorilerle formüle edilen sorulardır. Bu çerçevede bakıldığında;

"..... toplumsal bir araştırmadan çıkarılacak politik sonuçlar ya da neyin istenir, neyin istenmez olduğuna ilişkin bir düşüncenin biçimlenmesi sürecinde, gerçekliğin gözlemi ve kendi içindeki içsel nedenselliklere ilişkin saptamalar yapabilmek için değerleri ve/veya önkabulleri kullanırız ve bunlara ihtiyacımız vardır.... Bu noktadan bakıldığında 'tarafsız bir sosyal bilim' tamamen saçmadır. Ne bugüne kadar var olmuştur, ne de olacaktır. Buna rağmen değerleri göremezden gelmek yerine, onlarla yüzleşerek rasyonel düşünmek için tüm çabamızı göstermeliyiz" (Myrdal, 1953.s.240)

Bu yüzleşme içinde sosyal gerçekliği anlamaya yönelik sorulan soruların seçimi araştırmacının sahip olduğu değerler çerçevesinde anlamlı hale gelmektedir. Diğer bir deyişle sorulan şu ya da bu soru kısmen cevabını içinde taşımaktadır. Dolayısıyla teoriler, sorulan soru ve ulaşılan cevapların belirli bir mantık içinde düzenlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Böylece gerek kavramlaştırmalar ve kategorizasyonlar ve gerekse sorular rastgele ortaya çıkmamakta, araştırmacının dayandığı değer sistemi içinde anlamlı olan ilgi/çıkar ve değerler aracılığıyla operasyonel hale gelmektedirler. Myrdal'ın vurguladığı gibi" değerler

olmadan ne ilgilerimiz/çıkarlarımız ne uygunluk ve önemlilik hissimiz ve sonuç olarak ne de (araştıracak), nesnemiz....olur." (Myrdal, 1953)

Yukarıda genel hatlarıyla ortaya konan bakış açısından hareketle şu sonuca ulaşılmaktadır: sosyal gerçekliğin kavramlar, kategoriler ve bunlarla formüle edilen sorular aracılığıyla anlaşılmasına çalışılmasına yönelik tüm pratikler değer bağımlıdır. Sosyal gerçekliğin karmaşıklığını, karışıklı etkileşimden oluşan ve sürekli değişen doğasını anlamak, ancak bütünü kapsayabilme potansiyeline sahip olabilecek esneklikte ve donanımda bakış açılarıyla mümkün hale gelir. Diğer bir deyişle, bu karmaşıklık ve karşılıklı etkileşim içinde, "Kaos kendi kendini düzenliliğe dönüştürmez, bakış açılarına ihtiyacımız vardır ve bakış açıları değerleri öngerektilirler" (Myrdal, 1953, s.240).

İşaret edilmesi gereken bir diğer önemli husus, sosyal gerçekliğin karmaşıklığı ve bu karmaşıklığıyla sürekli değişen/dönüşen doğası karşısında değerlerin sabit kalmadığı, sosyal gerçeklikte değişim/dönüşüm ile karşılıklı etkileşim içinde kendi karmaşıklığıyla değiştiği/dönüştüğüdür. Bu durumda sosyal gerçekliğin belirli değer sistemlerine dayalı teorik çerçeveler aracılığıyla ulaşılan bilgisi mutlak olmadığı gibi teorik çerçeveler de mutlak, değişime kapalı olamazlar. Bu nedenle teorik çerçeveler kendi içlerinde sogulanmaya, ve değişime açık esnek bir kurguya sahip olmalıdırlar. Böyle bir kurguya sahip olmak, kullanılan kavram ve kategorilerin zaman ve mekan bağımlı olduğunu görmek ve bu çerçevede üretilen bilgi ve bilgilendirme biçimlerinin ideolojik içeriğini yok saymak ya da gözlemek yerine, Myrdal'ın vurguladığı gibi bu içeriği açık hale getirmekle mümkün olacaktır.

Bu değerlendirme çerçevesinde "gelişme" kavramına bakıldığında kavramın doğrudan kapitalizme atfen kullanılması yukarıda belirtildiği gibi, ilk aşamada sorun teşkil etmemektedir. Kapitalizmi insanlığın ortak deneyimi ve ulaştığı son doğal aşama olarak gören bir bakış açısı için bu tür bir değerlendirme hareket noktası itibarıyla kendi içinde tutarlıdır. Sorun, bir sistem olarak kapitalizmin sahip olduğu dinamiklere ve ortaya çıktığı kültürel coğrafyanın özellikleriyle kapitalizmin özelliklerinin karşılıklı etkileşiminden doğan "medeniyet"e ilişkin tespitlerde kendini göstermektedir. Kapitalizmin, tarihsel süreç içinde ortaya çıkan ve

kaybolan bir kaç sapma (!) dışında son bir kaç yüzyıldır insanlığın ortak deneyimi haline geldiği/getirildiği açıktır. Burada da sorun yoktur. Önemli olan nokta, kapitalizmi insanlığın ulaştığı ya da ulaşabileceği nihai aşama biçiminde **mutlaklaştırmaktır**.

Örneğin klasik iktisatçılar, ait oldukları batılı değer sistemi çerçevesinde kapitalizmin doğallığını ve evrenselliğini gerekçelendirip ileri sürerken, bir taraftan mutlaklığına inandıkları Newton fiziğinin temelini oluşturan "denge" kavramına başvurmuşlar, diğer taraftan insan doğasının değişmez bir öze sahip olduğu yolundaki felsefi kabulü, sınırsız ihtiyaçların ve arzuların nitelediği Homo economicus tiplmesiyle kavramlaştırmışlardır. Böylece yeni bir ikilik yaratılmıştır; Homo economicus olanlar ve bu evrensel özellikten, evrensel olmayan sosyo-kültürel özellikleri dolayısıyla mahrum olanlar. Bilgi üretme sürecinde yaratılan bu ikilik, coğrafi ve kültürel olarak batılı olanlar ve olmayanlar ayrımıyla çalışmaktadır. Yaratılan bu ikiliğin özünde yatan eşitsizlik, batılı, beyaz, uygar ya da Weberyen anlamda protestan etiğine sahip olan-olmayan türünden ayrımlarla genelleştirilmiştir. Bu durumda evrenselliği mutlaklaştırılan kategoriler dışında kalan, bu değerlerden yoksun olan insanlar ve bu insanların ait oldukları kültür, toplumsal yapı ve ilişkiler esas itibarıyla, (batılı), tarihten ve doğal olandan bir 'sapma' olarak değerlendirilmişlerdir. Bu değerlendirmeden hareketle klasik iktisatçılar, sözkonusu sapmanın ortadan kaldırılmasını uygar batılılar olarak kendilerinin yerine getirmesi gereken bir misyon olarak addetmişlerdir².

Zaman ve mekandan bağımsız kavram ve kategoriler aracılığıyla bu çerçevede yapılan analiz ve ulaşılan bu türden sonuçlar, dönem itibarıyla bakıldığında ve Batı Avrupada ortaya çıkan kapitalizmin batı dışı coğrafyaya yayıldığı ve bu alanların kapitazilmin gereklilik ve çıkarlarına göre sisteme içerildiği sömürgecilik dönemine rastlamaktadır. Bu süreçte kullanılan

tüm araç ve kültürel motifler bu coğrafyanın değer sisteminin damgasını taşımaktadır³. Elbette bu bir tesadüf değil, kapitalist gerçekliği dünya genelinde meşruiyet kazandırma zorunluluğunun dayattığı bir sonuçtur.

Ancak bu zorunluluğu tüm insanlığın ortak iyiliğine hizmet ettiğini ileri sürerek, nesnel ve dolayısıyla bilimsel olduğu iddia edilen bilgilerle destekleyerek meşrulaştırmak ve yaygınlaştırmak, toplumların ve tek tek insanların geçmişe ve geleceğe

dönük tasavvurlarında (bilincinde!), telafisi zor tahribatlar yaratmıştır.

Bu ortak deneyimin tüm insanlık için aynı şeyi ifade edip etmediği ve nelere mal olduğu ve olacağı sorularına bu mutlaklığı rasyonalize etmek kaygısıyla 'bilimsel' argümanların üretildiği alan sorunun merkezini teşkil etmektedir. Bu bağlamda sorunun teşhisi, gelişme kavramının kapitalizme ve dolayısıyla batı medeniyetine atfen kullanımının dayandığı, her iki düzeyin de insanlığın ortak iyiliğine hizmet eden "evrensel" özelliklere sahip olduğu yolundaki önkabulün sorgulanmasıyla mümkün olacaktır. Herhangi bir değer ya da sistemin evrensel olduğuna ilişkin iddialar ancak güç ilişkileri içinde anlam kazanırlar. Güç ilişkilerine dayanarak ileri sürülen evrensellik tezinin bu özelliği zaman ve mekan boyutu gözönüne alınarak düşünülmelidir. Kapitalizmin uluslararası gelişme sürecinde batılı değerler ve toplumsal ilişki biçimlerinin bir model olarak ortaya çıkması bir evrensellik anlayışından ziyade bir hükmetme ilişkisidir⁴. Dolayısıyla tarihsel gelişme süreci içinde çatışma ve mücadelelerle ortaya çıkan, insanlığın asgari müştereklerini bu hükmetme ilişkisinin dışında tutmak gerekmektedir⁵.

Kapitalizm ile Batı Avrupa arasında kurulan doğrudan ilişki zamana ve mekana bağlı bir öze sahiptir. Bilindiği gibi kapitalizmin, Batı Avrupa'nın coğrafi ve kültürel sınırlarında, bu ortamın sahip olduğu belirli türde ilişkiler sonucu süreç içinde olgunlaşmış ve top-

lumsal bir sistem olarak yerleşik bir hal almıştır. Bu süreç aynı zamanda, kendi içinde farklılıklar olmakla birlikte, Batı Avrupa'da bir bütün olarak kurumsal yapının yeni sistemin gereklerine göre dönüşmesi/değişmesini de içermektedir. Bu anlamda Batı medeniyeti kapitalizmin yeni bir toplumsal sistem olarak ortaya çıkmasını mümkün kılarken, kendisi de bu süreçte yeni bir kültürel/kurumsal kimliğe sahip olmuştur. Birbiriyle karşılıklı etkileşim halinde ortaya çıkan bu iki yeni durumun bir aradalığı kapitalist modernleşme olarak adlandırılmaktadır. Kapitalizmle tarih sahnesine çıkan yeni üretim ilişkileri batı medeniyetini 'modernleştirmiştir'⁶.

Burada işaret edilmesi gereken esas nokta, bu dönüşüm sürecinin kapitalizmin eşitsizlik ve dışlamayla nitelenen dinamiklerine dayalı olduğudur. Söz konusu dönüşüm tüm düzey ve alanlarda sürekli olarak üretilen iktidar/güç ilişkileriyle yürüyen bir süreçtir. Batı Avrupa içinde burjuvazi, dünyanın geri kalan kısmı karşısında Batı Avrupa, kapitalizmin genelleştirdiği eşitsizliklere dayalı yeni ilişkilerin sağladığı zeminin olanaklarını kullanarak güç dengelerini kendi lehine oluşturmuş ve sürekliliğini sağlamıştır.

"Batı Medeniyeti", bu pozisyonunun meşruiyetini yine kendi içinde ikiliklere dayalı bir yöntemle üretilen 'nesnel' bilgiler aracılığıyla sağlamak yoluna gitmiştir. Buna göre kapitalizmin, insan doğasına en uygun sistem olması nedeniyle bu sistemin dayandığı batılı değerler ve kurumlar 'evrensel'dir'. Böylece ikiliklere dayalı yöntemle "öteki" kategorisine yerleştirilen batılı olmayan kültür ve değer sistemleri, doğal ve evrensel özelliklerden yoksun, ilerleme yönünde engel teşkil eden özelliklere sahip bir pozisyonda değerlendirilmektedir⁷.

Gelişme kavramı, bu eğilimin genel doğrultusuna bağlı kalınarak, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaygın bir şekilde az gelişmiş-gelişmiş toplum ayrımında ifadesini bulan ikilik bağlamında anlam kazanmaktadır. Bu ikilik içinde tüm olumlu, doğal ve dolayısıyla zorunlu özellikleri ve durumları, temsil eden gelişme kavramı, az gelişmişlik kavramının ve durumun karşıtını oluşturmaktadır. Kavrama yüklenen anlamlar doğrultusunda az gelişmiş ülkelerin geleceğe dönük beklenti ve tasavvurlarının sınırlarını da geliş-

me kavramı belirlemiştir. Bu belirlenimin temel aksını da az gelişmiş ülkelerin bir taraftan gelişme yönünde engel teşkil ettiği düşünülen özelliklerinden sıyrılarken, diğer taraftan gelişme kavramının tanımladığı

özellikleri edinerek gelişmiş birer ülke olacakları yolundaki inanç oluşturmaktadır. Bu inanç dün olduğu gibi bu gün de, farklı söylemler aracılığıyla ayakta tutulmakta ve yaygınlığını sürdürmektedir. Kapitalizmin bir toplumsal sistem olarak kendini yeniden üretme süreci, bu süreçte iktisat, siyaset, kültür gibi farklı fakat bir-

birleriyle içsel bağlantıları olan ve bu anlamda birbirini besleyen düzeylerde devreye giren/sokulan mekanizmalar aracılığıyla mümkün olmaktadır. Kapitalizmin eşitsizliklere, farklılıklara ve dolayısıyla her düzeyde güç ilişkilerine dayalı hiyerarşik yapılanması bu yolla gözden uzak tutulabilmektedir⁸.

Aslında kapitalizmin bu asli unsurları gündelik yaşantıda farklı düzeylerde de olsa hemen herkes tarafından gözlenebilmekte ve telafuz edilmektedir. ancak kapitalizmin yeniden yapılanma süreci, aynı zamanda tüm bileşenlerinin meşruiyetlerinin yeniden üretilmesi anlamına da gelmektedir. Meşruiyetin sağlanması yaratılan eşitsizliğin, farklılığın ve güç ilişkilerinin algılanmasını zorlaştırmaktadır.

Kapitalizmin işleyişinin ve kendini yeniden üretme biçiminin en kritik noktası, bu sistem içinde yaşayan insanların büyük çoğunluğu nezdinde haklı kılınmasının mümkün tüm olanaklar kullanılarak bugüne kadar sağlanmış olmasıdır. Bu durumun sürekli olarak beslediği sosyo-kültürel parçalanma olgusu bütünüle değil, ancak birbiriyle ilişki kurulmayan ya da kurulamayan parçalarla uğraşılmasını mümkün kılmakta ve/veya dayatmaktadır. Bu nedenle de söz konusu gözlemlerle tespit edilen nedenler, bir anlamda hedef saptırma sonucu parçalara yönelmektedir.

Böyle bir ortamda ayakta kalmanın garantisi bireysel ve kısa dönemli çıkar güdüsü, ve bu yönelti içinde çözüm, bireysel kurtuluş olmaktadır. Bu kapitalizmin mantığına uygun bir durumdur. Buradaki bireysel kurtuluş nitelemesi bireysel gelişme olarak da okunabilir. Çünkü kapitalist gelişme, özü itibarıyla topyekün bir gelişmeye değil güçlü olanın gelişmesine müsaittir. Bu anlamda bir örtü işlevi gören gelişme kavramının ucu aralandığında karşımıza hem gelişme-

ye hem de gelişmemeye ilişkin durumlar çıkacaktır. Her iki durumun birbiriyle karşılıklı nedensellik bağlarıyla bağlı, birinin diğerinin varoluşunu ve sürekliliğini gerekli ve mümkün kıldığı bir ilişki içinde oldukları görülecektir. Dolayısıyla kapitalist gelişme ya da kapitalist az gelişmişlik, her düzeyde nimetlerin ve külfetlerin güç ilişkilerine bağlı olarak eşitsiz bir biçimde dağıldığı bileşik bir süreç olmuştur ve bu özelliğini korumaktadır. Gelişme kavramı kapitalizme atfen kullanılırken kapitalizmin özüne ilişkin bu özelliğin göz ardı edilmesi, kavramı birinci dereceden değer bağımlı kılmaktadır.

Bu bağımlılık, farklı bağlamlarda gelişme kavramının karşılığı olarak kullanılan modernleşme, çağdaşlaşma gibi kavramlarla daha da çeşitlenmektedir. Bu çeşitlenme farklı bağlamların sistematik bütünlüğü içinde birbirini destekler niteliktedir. Bu ilişki kabaca şöyle ifade edilebilir; iktisadi olarak gelişen toplumlar sosyolojik olarak modernleşecek ve siyasal olarak da çağdaş, demokratik bir kurumsal yapıya kavuşacaklardır.

Gelişme Yazını bu yapısıyla, kapitalizmle geç tanışan/karşılaşan toplumları böyle bir teorik bütünlük içinde ele alarak kapitalizmin öze ilişkin dinamiklerini gizleyen, bu toplumların geleceğe dönük beklentilerini bir yanılsamanın ya da yanıltmanın ifadesi olan iyimserlikte tanımlayan bir içeriğe sahip olmuştur. Yaşanan süreç sonunda ortaya çıkan öngörülme, iyimser bir bakış açısıyla hiç bir şekilde ilişkilendirilemeyecek sonuçlar karşısında, Gelişme İktisadi, Gelişme Sosyolojisi, Siyasal Gelişme gibi alt disiplinler aracılığıyla oluşturulan kurgu özünden bir şey kaybetmeden yeniden formüle edilmiştir.

Kapitalizmin istikrarlı bir büyüme trendine girdiği 1945-70 arası dönemde gelişmenin taşıyıcı olarak devlet müdahalesi ve refah devleti uygulamaları kabul edilirken, ortaya çıkan telafi edilmesi zor sonuçlar karşısında ve kapitalizmin 1970'li yıllarda girdiği kriz koşullarında sorumluluk, devlet müdahalesi ve refah devleti uygulamalarına yüklenmiştir. Yeni formülasyon içinde gelişmenin taşıyıcısı piyasa mekanizması, özelleştirme, minimal devlet olarak ileri sürülmektedir. Her iki dönemde de kapitalizmin işleyişine meşruiyet kazandırmaya yönelik bu formülasyonlar içinde gelişme kavramı, farklı tarihsel aşamalarda uluslararası bir sistem olan kapitalizmle entergrasyonun üzerine giydirilmiş bir kılıf olarak karşımıza çıkmaktadır.

Artık Gelişme Yazını'nın popüler kavramları, liberalizm, küreselleşme, bilgi toplumu, post-modernite, sivil toplum, yerel kültür, sürdürülebilir kalkınma gibi farklı disiplinlere ait, ancak birbiriyle içsel bağ-

lantıları güçlü olan kavramlardır. Sözkonusu popüler kavramlar aracılığıyla yapılan tespit ve ileriye dönük projeksiyonlar değerlendirilirken basit ama önemli bir gerçek akılda tutulmalıdır. Tüm bu popüler kavramların tek tek niteledikleri durumlar kapitalizmin tüm düzeylerde yeniden yapılanmasının ifadesi olarak karşımıza çıkmalarıdır. Kapitalizmin özüne ilişkin her düzeyde en temel özellik olan eşitsizlik ve dolayısıyla hiyerarşi, bu kavramların ifade ettikleri durum ya da süreçler için de geçerlidir.

Örneğin, sürdürülebilir kalkınma stratejisi, kalkınma sürecinde yer alan olası tüm durum ve taraflar arasında bir dengenin gözetilmesini öngörmektedir. Ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirliğin biraradalığı ve aralarındaki denge üzerinde yapılan vurgu ile sürdürülebilir kalkınma stratejisi yeni bir kalkınma paradigması olarak ileri sürülmektedir⁹.

Zaman ve mekandan bağımsız bir biçimde tanımlandığı bu haliyle bu öngörüye karşı çıkmak ilk etapta mümkün görünmemektedir. Ancak, kapitalizmin kendi varoluşunu sürdürebilme koşulları, yani eşitsizlik ve hiyerarşi gözönüne alındığında sürdürülebilir kalkınma stratejisi gerçek anlamına kavuşmaktadır. Nedenlerden değil, sonuçlardan hareketle formüle edilen bu strateji, bu aşamaya kadar uygulanan kalkınma stratejilerinin artık sürdürülemezliği fikrinden hareket etmektedir. Ancak bu sürdürülemezliğin nedeni eşitlik ve hiyerarşide ifadesini bulan güç ilişkileridir. Bu çerçevede ele alındığında kadim işbölümü senaryosunun bir tekrarı ortaya çıkmaktadır. Geline nokta, bu stratejinin muhatabı durumunda bulunan az gelişmiş ülkelere, süreç içinde tahrip olmuş kaynaklarıyla sisteme maliyet yüklemeyen kendi varoluşlarını sürdürmeleri önerilmektedir. Bu öneri kendi mantığı doğrultusunda artık görünürdeki işlevini yerine getiren evrensellik tezlerinin karşısına yerellik, yerel kültür gibi kavramların öne çıkartıldığı anlayışla buluşmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak Gelişme Yazını, kapitalizmi sorgulanması gerekmeyen, doğal bir veri olarak gören değer ve önkabüllerle oluşturulan bir bütünsellik içinde bilgi üreten ve sosyal gerçekliği bu yolla kurgulayan bir örüntüdür. Bu çerçevede yukarıda tanımlandığı haliyle gelişme kavramı, Gelişme Yazını olarak tanımlanan kurgu kapsamındaki farklı disiplinlerin bileşenini, hareket noktasını ve de nihai hedefini oluşturmaktadır. Kurgulanan süreci her disiplin diğer disiplinlerle belirli bir uyum içinde, kendi kavramlarıyla tanımlamaktadır. Disiplinlerin bir araladığını mümkün kılan uyumun kaynağını, paylaştıkları değer ve önkabüller oluşturmaktadır.

Bu değer ve önkabuller de tarihsel bir gerçeklik olarak ortaya çıkan, kapitalizmin gelişme ve kendini yeniden üretebilme koşullarına göre değişen ve/veya dönüşen batılı değerlerdir. Bu noktada önemli olan, basit bir batılı değerler-batılı olmayan değerler karşıtlığının tanımladığı bakış açısının ötesine geçmektir. Tarihsel bir sistem olan kapitalizm, kendi içinde hüküm süren güç ilişkilerine bağlı olarak yalnız batılı değerleri değil, batılı olmayan değerleri de kendi gerçeklikleri yönünde mantıpüle edecek esnekliğe sahiptir, ve öyle de olmuştur.

Müstehzi bir ifadeyle a la Turca kapitalizm diye küçümsenen kapitalizm, kapitalizmin kendisidir, yerlisidir. Elbette 'yerli kapitalizm' kendi içinde bir homojenliğe sahip değildir. Amin'in vurguladığı gibi kapitalizm, 'Dallas' dizisinde gösterilenlerden ibaret değildir. Kuzey Afrika, Brezilya ya da Kore'de yaşanan zaman ve mekana duyarlı esnekliğiyle kapitalizmdir¹⁰. Bu heterojenlik batı ve kapitalizmin tarihsel çakışmasının izlerinin taşımaktadır. Bu çakışmadan hareketle gelişme sorunu, eğer böyle bir sorun varsa, ve bu sorunun kuramsal çerçevesi Gelişme Yazını için, bu çalışmada vurgulananlarla beraber düşünüldüğünde esasa ilişkin şu söylenebilir: "Batı cephesinde yeni bir şey yok... Hatta daha da ileri giderek Batı cephesine gitgide daha az yeni şey görüldüğünü söyleyebiliriz" (Amin, 1993, s.212).

Kaynakça

- Adams, Bill; (1997): "Sürdürülebilir Kalkınma ve Kalkınma Teorisinin Yeşermesi", Çev. Zeynep Zafir, İktisat Dergisi, S.366-367, s.116-123.
- Amin, Samir, (1993): Avrupa Merkezilik; Bir İdeolojinin Eleştirisi, ayrıntı Yay. İstanbul,
- Aslanoglu, Rana. A; (1994): "Sürdürülebilir Kalkınmaya Eleştirel Bir Bakış" Birikim, S.57-58. s.38-43.
- Bock, Kenneth; (1990), "İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları", Çev. Aydın Uğur, (Bottomore&Nispet, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, (der.), Mete Tunçay-Aydın Uğur, Verso Yayıncılık, İstanbul, s.53-96), içinde.
- Bury, J.B.; (1955), The Idea of Progress: An Inquiry Into its Origin and Growth; Dover Publications, Inc, New York,
- Capra, Fritjof; (1989): Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, Çev. Mustafa Armağan, İnsan Yay. İstanbul.
- Ercan, Fuat; (1996): Azgelişmişlik, Kapitalizm ve Modernleşme, Sarmal Yay. İstanbul.
- Huntington, Samuel; (1998): "Batı ve Diğerleri", Çev. M. Türkay Note Book, Kasım, s.41-46
- Kafaoğlu, Arslan Başer; (1985): Özgürlük, Demokrasi ve Liberal Ekonomi, De Yay. İstanbul.
- Köker, Levent; (1984); "Yok Olmanın Eşiğinde Bir Fikir: İlerleme", Toplum ve Bilim, S.27 s.193-212.
- Larrain, Jorge; (1991): "Clasical Political Economists and Marx on Colonialism and Backward Nations" World Development, vol. 19 No.2/3, pp.225-243. London.

Latouche, Serge; (1993): Dünyanın Batılılaşması. Çev. Temel Keşoğlu, ayrıntı yay. İstanbul.

Myrdal, Gunnar; (1944): An american Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy, Harper, New York.

Myrdal, Gunnar; (1953): "The Relation between Social Theory and Social Policy", British Journal Of Sociology, pp.210-242.

Myrdal, Gunnar; (1957): Economic Theory and Undeveloped Regions. Duckworth, London.

Pieterse, Jan Nederveen; (1991); "Dilemmas Of Development Discourse: The Crisis of Development and Comparative Method", Development and Change, vol. 22, pp.5-29, London.

Türkay, Mehmet; (1995): "Gelişme İktisadının Gelişmesi", Gelişme İktisadi, Kuram-Yorum-Açıklama, (Ed; Tamer İşgüden, F. Ercan ve M. Türkay), İstanbul, Beta Yay.

Dipnotlar

- ¹ Bu konuda bkz. (Pieterse, 1991)
- ² Bu konuda bkz. (Larrain, 1991), (Kafaoğlu, 1985) (Capra, 1982)
- ³ Bu konuda bkz. (Latouche, 1993)
- ⁴ Evrensellik iddialarının bir hükmetme ilişkisi olduğu, soğuk savaş döneminin modernleşme kuramcılarında S. Huntington tarafından da dile getirilmektedir. Soğuk savaşın aşıldığı, 'küreselleşme' olarak adlandırılan yaşadığımız bu dönemde bir anlamda işlevini yerine getirmiş olan evrensellik iddiasını Huntington şöyle değerlendirmektedir: "Batılı olmayan halklar batılı değerlere sahip çıkmadıkları yolundaki inanış sonuçları itibarıyla ahlaki değildir. Kültür gücü takip eder. Eğer batılı olmayan toplumlar birkere daha hatı kültürüyle biçimlendirilirse bu ancak batının gücünün genişlemesiyle mümkün olur. Emperyalizm evrensellik zorunlu sonucudur. Bunun da ötesinde olgunlaşmış bir uygarlık olarak batı, bundan böyle kendi isteklerini diğerlerine dikte etmek için gerekli olan ekonomik ya da demografik dinamizmden yoksundur. Buna yönelik herhangi bir tavır, aynı zamanda kendi kaderini tayin hakkı ve demokrasi gibi batılı değerlere de karşıdır" (Huntington, 1997, s.45).
- ⁵ Bu çerçevede Pieters'in şu vurgusu önemlidir: "Evrimciliği bir kenara attığımızda, evrimi de bir kenara atmalı mıyız? Gelişmeciliği reddettiğimizde gelişmeden de vazgeçmeli miyiz? Batı hegemonyasının söylemi geçmişe aittir ve ne epistemolojik ne de politik olarak savunulabilir durumdur. Bir diğer uc olan görelilik, bizleri ortak bir insani söylemden yoksun bırakabilir.... Eğer çağdaş toplumsal teoride evrensellik Batı insan merkeziliğinin kılıfıysa, bu evrensel olan hiç bir şeyin olmadığı anlamına mı gelmektedir?... ya da neyin evrensel olduğu sorunun Avrupa merkezli olmayan bir biçimde yeniden sorulamayacağı anlamına mı gelmektedir" (Pieterse, s.21)

⁶ Bu konuda bkz. (Ercan, 1996)

⁷ Bu konuda bkz. (Bury, 1955). (Köker, 1984), (Bock, 1990)

⁸ Bu konuda bkz. (Türkay, 1995), (Ercan, 1996)

⁹ Bu konuda bkz. (Aslanoglu, 1994), (Adams, 1997)

¹⁰ Bu konuda bkz. (Amin, 1993).

ÖNEMLİ BİR YERİNİZ VAR...

Universal Sigorta'nın insan yaşamında,
vazgeçilmez bir yeri;
Universal Sigorta acentelerinin ise
Universal Sigorta'da büyük bir değeri var.

Çünkü, insanlar için aynı yerde buluşmak,
Universal Sigorta'lı olmaktır.

Universal Sigorta bir Türköpetrol Holding kuruluşudur.

**UNIVERSAL
SİGORTA**

Muallim Naci Caddesi No: 100 80840 Ortaköy / İSTANBUL
Tel: (0212) 227 52 22 (PBX) Fax: (0212) 227 52 45

Keşfedilecek Yeni Lezzetler

Evet, Türkiye'de yine bir ilk, Kırlangıç adını taşıyor;
Kırlangıç Özel Sızma Serisi... Sarmısaklı, Kekikli ve Biberli
Sızma Zeytinyağları... Doğal, farklı ve keşfedilecek yeni lezzetler.
Siz de bu yeni lezzetlerin keşif yolculuğuna katılın.
Sofralarınıza, yemeklerinize yeni tatlar katın.

KIRLANGIÇ

Doğadan Süzülen Sağlık

Küreselleşme Sürecinde Yeni Toplumsal Örgütlenme ve Kimlik Modelleri

Erol Kurubaş*

Giriş

Soğuk Savaş sonrası dünyada yaşanan baş dön-
dürücü değişim ve bu değişimin motoru olan
ulusaşırı güçler, uluslararası ilişkilerin biçimini
değiştirdiği gibi, aktörlerini de etkilemekte ve yıprat-
maktadır. Yaşanan değişim ulusların ötesinde bir de-
ğişimdir ve bütün dünyayı yakından ilgilendirmektedir.
Bu değişim uluslararası ilişkilerin temel aktörü
olan ulus-devleti tartışılır hale getirmekte ve ulusüstü
ya da ulusaltı örgütlenmelere yönelme eğilimini güç-
lendirmektedir. Zaten buradaki temel varsayımlardan
biri de, yaşanan değişimler sonucunda ortaya çıkan
sorunlar karşısında ulus-devletlerin yetersiz kaldığı ve
aşındığı, bunun sonucu olarak da doğması muhtemel
yeni birikimlerin temelde ulusüstü olan ama, ulusaltı
kimliklere de hayat hakkı tanıyan bir yapı olacağı şek-
lindedir.

Bu çalışmayı şekillendiren diğer varsayımlar ise
şunlardır: Gelişmiş sanayi kapitalizminin ve belki de
modernizmin yeni bir evresi (bazılarına göre postmo-
dernizmin ürünü) olarak küreselleşmenin, "ulus-dev-
let"i devreden çıkartabilecek dev ekonomik ve siyasi
birimler ortaya çıkardığı iddiası ve ulusun ikame edil-
mesinin "post endüstriyel" bir topluma doğru gidişin
bir parçası olarak görülmesi. Bu iddianın altında yatan
mantık, ulusların sanayi toplumlarından oluşan bir
dünya için işlevsel olduğu, oysa bilgisayarlı bilgi ve
iletişim sistemlerine dayanan "bilgi toplumu"nun (ba-
zılarına göre hizmet toplumu), ulusal sınırları aşarak
yerkürenin her köşesini etkilediği ve oluşan post en-
düstriyel bilgi toplumunun gereklerini ancak küresel
bir kültürün karşılayabileceğidir.

İşte sorun da tam burada yatmaktadır. Acaba bu
uluslaşırı gelişmeler bizzat uluslar ve ulus-devletler

açısından ne ifade etmektedir ve insanlar kendilerini
zorlayan yeni bir durumla karşılaştıklarında normal
olarak ulus-devletten başka hangi örgütleyici birime
koşacaklardır? Acaba tüm bu gelişmeler ne türden bir
yapı ve kimlik doğuracaktır? Yeni bir dünyayı ulusaltı
birimler mi yoksa ulusüstü birimler mi şekillendire-
cektir? Acaba küreselleşme, temelde bir benzeşme
mantığıyla ele alınırsa, ortaya küresel bir kültür ve
hatta bir adım ileri giderek, küresel bir kimlik doğura-
bilir mi? Bu küresel kimlik ulusları ikame edecek gü-
ce sahip olabilir mi? Günümüzde dünya sorunlarının
yaşandığı sahnenin önemli aktörleri global şirketler ve
kuruluşlar mıdır? Gelecek 25-30 yıl içinde hiçbir dev-
lete karşı sadakati bulunmayan ve yerel mevzuata tabi
olmayan, teknolojik bakımdan ileri, ulusaşırı bir ku-
rumsal kültür, 8-10 milyarlık bir dünya nüfusunun bu-
günkü belirtisi görünümündeki çok sayıda farklı diller
konuşan aç ve tatminsiz kitlelerle birarada nasıl yaşa-
caktır? Tüm bu cevap bekleyen soruların doğru cevabı
gelecek zaman içinde saklıdır. Ancak biz burada gele-
ceği anlamak ve eğer mümkünse, yön verebilmek için
bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

Uluslaşırı Güçler ve Küreselleşme

Günümüzde gerçekten bir küresel değişim yaşan-
makta mıdır? Eğer bu sorunun cevabı evetse, değişim
dinamikleri nelerdir ve bu değişim bizi nereye sür-
rüklemektedir? Alvin ve Heidi Toffler'a göre zamanı-
mızın temel gerçeği yeni postmoden bir uygarlığın
doğuyor olmasıdır. Tarım devriminin ilk, sanayi dev-
riminin ikinci toplumsal dönüşüm dalgasına yol açma-
sı gibi, şimdide üçüncü bir tarihsel değişim dalgası
(bilgi ve iletişim devrimi) yaşanmaktadır. Bu üçüncü
dalga, boyutları itibarıyla ekonominin çok ötesine
uzanmaktadır. Jeopolitik açıdan egemenlik kavramını
yeniden tanımlayarak ulus-devletin gücünü azaltmak-
tadır. İkinci değişimle gelen laik değerler sistemi (ve

(*) Arş. Gör., SDÜ İİBF Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

bu arada toplum biçimi yani uluslar) hem yeniden doğan birinci dalga güçleri, hem de yeni tür dinler tarafından tehdit edilmektedir. Modernizm yok olurken ve postmodernizm ortaya çıkarken, bilim, epistemoloji (bilgi kuramı), kültür hatta sosyal karakter, ikinci ve üçüncü dalga uygarlıkları arasındaki çatışmada sıkışıp; kalmaktadır¹.

Günümüz dünyasında değişim meydana getirerek, üçüncü dalganın oluşumuna neden olan beş temel gelişme vardır. Bunlardan birincisi, çokuluslu (yeni deyişle uluslararası ya da ulusötesi) şirketler ve uluslararası finans kurumları temelinde yükselen uluslarüstü kapitalizmin, ulusal kapitalizm ve devlet kuruluşlarının aleyhine büyük güç kazanması, ikincisi, siyasi, askeri ve ekonomik gücün uluslararası (?) düzenin yeni aktörlerine kayması olması (NGO'lar gibi), üçüncüsü, yerel ve ulusal düzeylerde halkın gücünün varlığını giderek hissettirmesi, dördüncüsü, ulus-devletin güç ve otoritesinin azalması ve son olarak dünyadaki hızlı nüfus artışı, göçler, uyuşturucu, terörizm ve çevredeki tahribat sonucu ekolojik dengedeki bozulma gibi ulusları aşan sorunların ortaya çıkmasıdır². Anthony Smith, yeni "uluslararası güç"ler olarak nitelendirdiği bu gelişmelere uluslararası ekonomik şirketlerin yanı sıra, bölgesel güç bloklarını ve küresel telekomünikasyon sistemlerini de eklemektedir³.

Paul Kennedy'in değişimin kuvvetleri olarak gördüğü olgular ise nüfus, teknoloji ve çevredir. Nüfus patlaması ile gayri meşru göçün artması göçmenlere bakma sorununu doğurmakta ve büyük ölçekli bu göç hareketleri ulusal sınırların denetimini, geleneksel hükümlerini kaybetme ve etnik bakımdan homojenliğini yitirme korkusunu, yeni gelenlerin yaşam tarzlarını, dinî inanışlarını ve kültürel alışkanlıklarını getirecek eğitim sistemine ve sosyal haklara musallat olma korkusunu yüreklerle salmaktadır⁴. Global haberleşme teknolojisindeki gelişmelerle (bilgisayarların gücündeki büyük artış, bilgisayar yazılımları, uydular, fiberoptik kablolar ile hızlı elektronik transfer) global piyasalar tek bir piyasa gibi çalışmakta ve ekonomik bilgilerle, siyaset, fikir, kültür, tüketici eğilimleri gibi her türlü enformasyon aynı anda dünyanın her yerinden izlenebilmektedir. Bu haberleşme ve finans devrimiyle birlikte çokuluslu işbirliği doğmakta, küresel-

leşme ile birlikte global ekonomi içinde çokuluslu şirketlerin sayısı ve kapsamı artmaktadır. Hatta artık bazı firmalar çokulusluluktan ulusötesiliğe (transnationality) geçerek tam anlamıyla küreselleşmektedirler.

Bu şirketlerin, doğdukları ülkelerin çıkarları ve değerleriyle bağları ise git-tikçe zayıflamaktadır. Büyük şirketlerin bu şekilde ulusal kökenlerinden koparak serbest hale gelebilmeleri, hızla hareket eden, günde yirmidört saat faal olan, sınır tanımayan ve amacı kar olan uluslararası finans sisteminin bunu daha da kolay yapacağını göstermekte-

dir. Uluslararası finansın sınırsız kazanç talebine karşı gelen her hükümet, sermayesinin kaçması ve parasının zayıflaması durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Buna karşı piyasa kurallarına uyulmaması da mümkün değildir. Ayrıca bu piyasa mekanizması, doğası gereği sosyal adalet ve hakkaniyet konularına ilgi göstermemektedir ki bu, zengin ve fakir ülkeler arasında varolan uçurumu daha da artırmaktadır. Kaldı ki üretim, yatırım ve hizmetlerin globalleşmesi sanayileşmiş demokrasiler de bile ciddi sorunlar meydana getirmektedir⁵. Teknolojiye yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan robot sanayii devrimi ve biyoteknoloji ile global emek talebi arasındaki ters orantı, fakir ülkelerin belini daha da bükmemektedir. Teknolojik gelişmelerin bir başka sonucu da, ulusal egemenlik sınırlarının daralmasıdır⁶. Son olarak çevrenin tahribi sonucu yerkürenin ısınarak ekolojik dengenin ve göçler ve uluslararası finans sistemi ile sosyal dengelerin bozulması, son tahlilde zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçurumun derinleşmesi, paradoksal olarak zengin ülkelerin fakir ülkelerin elini tutmak zorunda kalmasını netice verecektir⁷.

Tüm bu gelişmeler yirminci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve adına küreselleşme denen olgunun alt yapısını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle küreselleşme bu gelişmelerin bir sonucudur. Martin Albrow'a göre küreselleşme "dünya insanların tek bir dünya toplumunda, küresel toplumda bütünleştirilme süreçlerine gönderme yapar"⁸. Küreselleşme teorisinin mucitlerinden Roland Robertson'a göre ise, "tek bir mekan olarak tüm dünyanın kristalleşmesi, küresel insan koşullarının açığa çıkışı ve dünya bilinçliliğidir"⁹. Montserrat Guibernau'da küreselleşmeyi, "uzak yerellikle-

rin, yerel olayların kilometrelerce uzağında gerçekleşen olaylarca şekillendirildiği, dünya çapındaki toplumsal ilişkiler bağının yoğunlaşması" olarak anlamaktadır. Burada zaman ve mekan yeniden tanımlanmaktadır¹⁰.

Tüm boyutları gözönüne alındığında küreselleşmenin, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslar arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen, ancak birbirleriyle bağlantılı konuları içeren bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile küreselleşme, ülkelerin sahip oldukları maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin, ulusal sınırları aşarak dünyaya yayılması ve farklılıklardan bir bütünlük ve uyum sağlamasının gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir¹¹. Popüler kullanımında küreselleşme belli fikirler, görüşler pratikler, olaylar, teknolojiler, kurumlar vb. şeylerin küresel ölçekte bulunur hale gelmesi gerçeğini ifade eder. Bu basitçe, kesin olmamasına rağmen, bir radyo alıcısının ya da pepsi-cola gibi bir içeceğin tüm dünyada bulunabilmesi demektir. Bu haliyle küreselleşme hem bir gerçeklik tesbiti, hem bir hegemonik güç iddiasıdır. Birtakım ekonomik siyasal ve kültürel süreçlerin bütün yerküreyi etkiler hale gelmesi anlamında bir realitedir. Mevcut sistemin işleyişinden esas payı alanların değer ve ölçülerini "evrenselleştirmek" anlamındaysa spekülative bir iddiadır. Daha doğrusu bir baskı aracıdır.

Bazı küreselleşme teorisyenlerinin kültürün dönüşünden memnuniyet duydukları anlaşılabilir bir ta-

vırken, küreselleşme sürecinin daha sofistike anlaşılması, ekonomi-politikanın ve kültürün, pratik ve teorinin, nesnel ve öznelin kesişim noktalarının dikkate alınmasını gerektirir. Koronolojik açıdan bakıldığında post-modern teorilerle de ilişkisi olan küreselleşme teorisinin, modernleşme teorisinin bir ürünü olarak açığa çıktığı görülür. Modernleşme kuramcılarının arasında Inkeles gibi küreselleşmeyi benzeşme olarak yorumlayan yazarlar olduğu gibi,

diğer yanda Moore, Eisenstadt, Robertson gibi küreselleşmeyi ayrışma süreci olarak yorumlayan yazarlar da vardır. Erken modernleşme yazarlarının aksine, küreselleşme yazarları ayrışma üzerinde dursalar da, halen derin bir benzeşme süreci yaşanmaktadır. Bununla birlikte küreselleşme teorisi hiç şüphesiz bir sentezin ürünüdür. Klasik sosyoloji geleneği, Parsons, Elias ve Nelson'un katkıları modernleşme teorisinin belli yönlerini de içerir. Ancak basit bir benzeşme tezini desteklemez. Çok daha karmaşık bir dünya görünümü sunar. Benzeşme ve ayrışmanın aynı sürecin parçaları olduğunu savunur. Görecelik ve rasyonalizm sorunu olarak görülmez, çünkü her ikisi de küreselleşme teorisinin mantığı çerçevesinde kabul görür¹². Guibernau'nun deyişiyle "küreselleşme kendisini küresel topluluğun güçleri ile kültürel tamlık, etnik ve kültürel parçacılık ve homojenleştirme arasındaki gerilimde ifade etmektedir". Küresel kültürel birbiriyle bağımlılığın genişlemesi, sürekli bir kültürel alışverişe ve etkileşmeye yol açmakta, bu da hem kültürel homojenlik hem de düzensizlik üretmektedir¹³.

Süreklilik ve Değişim Güçleri Arasındaki Etkileşim

Küreselleşmenin nasıl farklı hatta zıt güçleri içinde barındırdığı yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmıştır. Bu zıtlıkları meydana getiren olgular, geçmişin uzantısı olan ve değişime direnen süreklilik unsurları (ulusal değerler, yerel kültürler, dinsel inançlar, alışkanlıklar, gelenekler vd.) ile geçmişin ürünlerine meydan okuyan ve onları ikame etmeye çalışan değişim unsurlarıdır. Tarihte sürekli görünen hiçbir şeyin, de-

ğişimin aşındırıcı etkisinden kurtulamadığı ve ne kadar birden bire ve şiddetli olursa olsun hiçbir değişikliğin de geçmiş ile bugün arasındaki sürekliliği tam anlamıyla bozmadığı gerçeğini gözardı etmemek koşuluyla, iletişim teknolojisinde yaşanan baş döndürücü gelişmelerin değişimi, değişmez bir ilke haline getirdiği söylenebilir. Fakat değişimin gerçekleşmesi, temelini geçmişten alan birtakım engellerin aşılması ile mümkün olacaktır. Bu engellerden en önemlileri, kültürel ve psikolojik olanlarıdır.

Değişime karşı çıkan kültürel engellere bütün toplumlarda rastlanır ki, bunun açık nedeni, gerçekleşmesi yakın olan bir dönüşümün mevcut örf ve adetleri, yaşam biçimlerini, inançlarını tehdit etmekte olmasıdır. Bunlar ileri toplumlarda meydana gelebileceği gibi gelişmekte olan toplumlarda da görülebilir. Gerçekten de uluslararası ve bölgesel ilişkilerde daha önce zirveye ulaşmış olup da şimdi ekonomik olarak kendilerinden daha hızlı büyüyen ulusların gerisinde kalan ülkeler (ya da ülkelerdeki seçkinler), genellikle değişime karşı en isteksiz tutumu sergileyecektir. Bunun nedenleri kısmen uygulamadan kaynaklandığı gibi psikolojik ve kültürel nedenlerden de kaynaklanabilir.

Dünyada mevcut bulunan kaynak ve nüfus dağılımındaki dengesizlikler, kültürler arası gelişmişlik düzeylerinin farklılığı, arzu edilen toplum yapısı ve hayatı algılama felsefesindeki farklılıklar toplumların, küreselleşmenin ve değişim güçlerinin zorladığı tipte bir bütünleşmeye gitmelerini engellemektedir. Ekonomik, siyasi ve özellikle kültürel boyutta oluşturulan "evrensel değerler"e farklılıkların uyum sağlayabilmesini, hangi ölçülerin belirleyeceği anlaşılır düzeyde açıklanmış değildir. Bütünleşmeye giden yolun ekonomik ilişkilerden geçtiği tezini ileriye sürenler, bu süreç içerisinde oluşacak siyaset ve kültürel bütünleşmeye bir tanım getirememektedirler. Çünkü "evrensel değer" tanımını her toplum ve kültür için değiştirebilmektedir¹⁴.

Temelde Batıdan kaynaklanan ve öncelikli olarak Batılı düşüncelerin değerlerin, hayat tarzlarının ve teknolojinin yayılması ile ilişkili olan küreselleşmeye karşı süreklilik güçlerinin iki türlü tepsiki olmuştur:

Birincisi, kendi ulusal kimliğini kaybetme korkusu ile birlikte bir güvensizlik duygusunun da şiddetlenmesini doğuran, homojenleştirmeye karşı "yerel direniş"ler, ikincisi, kökleri Üçüncü Dünyada olan İslami köktencilik ve Batı karşıtlığıdır. Aslında bunun temelinde yatan vurgu, dünyadaki her türlü eşitsizlikler, adaletsizlikler ve Batılı değerlerin evrensel olmadığı düşüncesidir.

Herşeyden önce ulusal kimlik konusunda bugünkü yenilenmiş vurgu hem kolektif hem de bireysel kimlik gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Aynı şey etnikliğin canlanışının da nedenidir. Küreselleşme ile ulusal kimlik arasındaki ilişkiye dair yaklaşım, bireylerin ve modernite şartlarında onların

özel gereksinimi olan kimliğin oynadığı rolün derinlikli tartışılmasını gerektirmektedir. Modern toplumlar, özlerinde bulunan belirsizlik ve parçalılığın bir sonucu olarak ontolojik güvensizlik üretirler. Bu durumda birey kendisini dünyanın tümünde tehlikeli biçimde farklı hisseder ve böylece kendi kimliğini ve özerkliğini daima sorgular. Ontolojik güvensizlik heyecan oluşturur ve birey başkalarıyla ilişki kurmada isteksiz davranır. Birey düzeyindeki bu durum, kendisini aynı kültür düzeyinde de gösterir ve sonuçta kültürler ya kendilerini tehdit altında görerek içlerine kapanırlar veya bu duruma sert tepki gösterirler¹⁵. Küreselleşmenin ulusal kültürleri aşındıran bir görünüme sahip olduğu doğrudur. Ancak küreselleşme son tahlilde yerel kültürlerin, mahalli kimliklerin ve geleneklerin farkına varılmasına, yabancı kültürlerin yoğun saldırıları karşısında ürküntüye kapılmaksızın bir taraftan yabancı kültürlerin tanınmasına, öte taraftan da yaşanan sorunlara yerel düzeyde çözümler üretilmesine imkan vermektedir.

Küreselleşmeye karşı çıkan ikinci tepkinin gücü ise moderniteye karşı alternatif sunmasından, güçlü bir birlik ve onur duygusu sağlama yeteneğinden ve kendi mesajları için küreselleşmenin alt yapısını kullanmasından kaynaklanmaktadır. İslamcılık Gellner'in deyiimiyle "söz konusu inancın çok daha ılımlı, az çok seçkin, aynı zamanda az şey isteyen, çok daha uyumlu olduğuna ilişkin hoşgörülü modernist iddiayı red, herşeyin üzerinde de diğer bütün inançlarla veya hatta özel olarak inançsızlıkta rekabet edebilen bir yakla-

şım"dır¹⁶. İslami köktencililiğin ortaya çıkmasına küresel ekonomik eşitsizliklerin neden olduğu yönünde de genel bir kanı vardır. Takashi Inoguchi'ye göre ulusal ekonomiler küresel ekonomiye ayak uydurma yolunda daha fazla liberalleştikçe, vahşi piyasa güçleri imtiyazsız halk tabakalarını istismar etmekte ve siyasi direnişlere zemin hazırlamaktadır. Bu daha çok Cezayir gibi ülkelerde İslami köktencililiğin ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu tür gelişmeler ulus-devletlerin güç temellerini aşındırmaktadır¹⁷.

Küreselleşmenin Ulus-Devlete ve Uluslara Etkisi

Bu konudaki genel iddia şudur: Haberleşme ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, toplumlar arasındaki bilgi alışverişini inanılmaz derecede kolaylaştırmış ve bunun sonucu uluslar arasındaki psikolojik sınırlar (biz ve onlar duygusu) aşınmıştır. Ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık olgusu ulus-devletin klasik özelliklerini değiştirmekte, halk sivil örgütlenmelerle sesini daha çok duyurmakta ve hükümet dışı örgütlerle (NGO) uluslararası ilişkilere yeni aktörler olarak katılmaktadır. Uluslar dünyada varolan toplumlar arasındaki ilişkileri incelemek açısından birincil birim olma özelliğini yitirmekte, onun yerine "dünya toplum"u geçmektedir. Gelişmeler de tüm bu iddiaları destekler niteliktedir. Ayrıca bu iddianın yanı sıra küreselleşmenin heyecanlı taraftarlarının bir de isteği bulunmaktadır: Hükümetler veya kamu kurumları "piyasa"da görünmez hale gelmelidirler.

Aslında ulus-devletlere yönelik eleştiriler sadece küreselleşme temelinden kaynaklanmamaktadır. McNeill'e göre, medeni hayatın tarihsel normu çok etnikli imparatorluklardır. Marjinal ve gelip geçici bir toplumsal örgütlenme olan ulus-devlet, etnik bakımdan tekbiçimliliği öne almasıyla "barbarlığın" ihyası ve medeni hayat çizgisinden sapmadır¹⁸.

Ekonomide ulusçuluğu savunanlara göre küreselleşme, ülkenin içerdeki ve dışardaki işlerinin esas örgütleyicisi olan ulus-devletin sahip olduğu varsayılan bölünmez bütünlüğü temeline dinamit koymaktadır. Çünkü uluslararası finansın ve imalat sanayiinin uluslararası düzeye çıkması bir ülke halkının kendi işlerine sahip çıkma yeteneğini aşındırmaktadır. Bu gelişmeyle gelecekte ulusal hiçbir ürün, teknoloji, şirket veya

endüstri kalmayacaktır. Bu durum dünya sistemini de etkileyecek ve ABD ile Japonya arasındaki rekabet anlamsızlaşacaktır¹⁹.

Acaba tüm bu iddialar ve korkular gerçekçi midir? Yakın bir gelecekte ulus-devletler ortadan kalkacak mıdır? Daha önce değinilen global değişimler ve ulusların güçlerin rolleri göz önüne alındığında bu iddia ve korkuların yersiz olmadığı kolayca anlaşılabilir. Savaş teknolojisindeki gelişmelerle ulus-devletin en önemli vasıflarından biri olan teritoryal-siyasal sınırlarının geçit vermezliği ve bu sınırlar içerisinde söz konusu olan mutlak egemenlik olgusu aşınmıştır. Nüfus ve göçler, uyusturucu kaçakçılığı ve terörizmle mücadele, ekolojik dengenin bozulması ve uluslararası finans temelinde beliren sorunlar ulus-devletin de-

netimi dışında kalmaktadır. Tek başına ulus-devlet bu alanlarda hiçbir sorunun üstesinden gelememektedir. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde ulusal çıkarlara göre tanımlanmış tehditler artık yerini bütün bir insanlığı ilgilendiren global boyuttaki

Ekonomide ulusçuluğu savunanlara göre küreselleşme, ülkenin içerdeki ve dışardaki işlerinin esas örgütleyicisi olan ulus-devletin sahip olduğu varsayılan bölünmez bütünlüğü temeline dinamit koymaktadır.

tehditlere bırakmaktadır. Bu çerçevede ulusal güvenlik giderek uluslararası güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmekte ve dar "ulusal güvenlik" tanımlamaları yerine "ulusötesi (uluslararası dememek için) güvenlik" tanımlamaları geçmektedir²⁰. Dünyanın fakir ülkelerinde yaşayan kalabalık nüfusun, kaynakların paylaşımından doğan savaşlara sebep olması, etnik gerilimleri şiddetlendirmesi, sosyal istikrarsızlıkları artırması ve dış yayılmacılığı teşvik etmesi mümkündür. Yerkürenin yoksul ve daha sorunlu bölgelerinden daha zengin ve varlıklı yerlerine yönelen göçlerin, gelişmiş ülkelerde ne türden sosyal rahatsızlıklar meydana getirdiği (ırkçılık, yabancı düşmanlığı vd.) bugün açıkça görülmektedir. Dünyadaki kaynakların bilinçsizce tüketilmesi bütün bir insanlığı tehdit etmektedir. Tüm bunlar ulus-devletin tek başına çözemeyeceği global tehditlerdir ve çözümü de ancak "bütün bir insanlık için refah"tır.

Son birkaç yüzyılda siyasal ve uluslararası ilişkilerin özerk baş aktörü durumunda olan ulus-devlet bugün sadece kontrolü elden kaçırmış ve bütünlüğünü kaybetmiş görünmekle kalmayıp, yeni şartlara cevap verecek örgütlenme türleri arasında yanlış seçim olma eleştirileriyle de karşı karşıyadır. Bazı meseleler bakımından işleri verimli yürütemeyecek kadar büyük, di-

ğer bazı sorunlar bakımından da çok küçük kalmaktadır. Sonuç itibarıyla hem yukarıya hem aşağıya doğru "otoritenin devredilmesi" için yapılmakta olan baskılar, bugünün ve yarının değişim güçlerinin üstesinden daha iyi gelebilecek yapıların oluşturulmasını gündeme getirmektedir²¹.

Bugün Batının her yerinde egemen ulus-devletin iki tarihsel işlevi yerine getiremediği görülmektedir. Özel mahalli grup kimliklerine bir anlam kazandırmayacak kadar büyük, global ekonomik güçlerle baş edemeyecek kadar küçük olan ulus-devlet, artık ne otonominin başlıca birimi, ne de ortak kimliği ifade edebilen bir araçtır. Yirminci yüzyılın sonunda ulus-devletlerin egemenlikleri hem aşağıdan, hem de yukarıdan aşınmaya başlamıştır. En az ulus-sötesi üretim, iletişim ve ulaşım kadar, finans piyasalarının entegrasyonu ve sermaye akışlarının hareketliliği nedeniyle dünya ekonomisinin küreselleşmesi yüzünden yukarıdan aşınmaktadır. Egemenlik, kendi ortak kimliklerine sahip çıkmak yoluyla, kendi kaderini tayin etmek hakkı isteyen ve ulus-devletin içinde yer alan farklı dil ve dinden etnik grupların yeniden ortaya çıkmasıyla da aşağıdan aşınmaktadır²². Bu bağlamda azınlıklara yapılan vurgularla ulus-devletin zayıflatılmaya çalışıldığı da belirtilmelidir²³.

Ulus-devletlerin bu şekilde aşınması ulusların ne olacağı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Birçok yerden (Batı Avrupa dışında) ulusların ulus-devletler tarafından biçimlendirildiği göz önüne alınırsa, ulus-devletin aşınmasının aynı zamanda ulusların aşınması anlamına geleceği açıktır. Günümüzde toplumsal anlayış ve yapıdaki büyük dönüşüm dünyanın çehresini değiştirmiş, aydınlanma felsefesinin insan ve doğa anlayışı aşınmış, akla ve bilime olan güven sarsılmış, insanın yalnızlıktan kurtulma ve kimlik arayışı onun ulustan küçük birimlere yönelmesine ve tarihsel olarak bağlı olduğu yerel topluluklara sadakat duymasına neden olmuştur. Ulusa ait olan mitler ve semboller, evrensel olduğu söylenen değerler tarafından tehdit edilmekte ve hızlı iletişim ve haberleşme teknolojisi sayesinde insanlar arasında ulus-sötesi ortak söylemler doğmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme, yeni yön-

temler ve teknolojilerle üstünlük elde etme yeteneği uluslara kendi değerlerini evrensel değerler olarak göstermek açısından yararlı olurken, bu değişime ayak uyduramayan veya uydurma yeteneği ve potansiyeli bulunmayan uluslarda sancıların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu açıdan küreselleşmenin en acımasız yüzü belki de, eşitsiz gelişmiş seviyeleri ile varlık ve bütünlüklerini sürdürme mücadelesi içinde bulunan uluslar arasında "Mc Donalds, Coca Cola...." gibi de-

ğerlerini her tarafa bulaştırma eğilimidir²⁴.

Bununla birlikte küreselleşmenin altyapısını oluşturan uluslararası güçlerin ulusu ve ulusal değerleri güçlendirdiği yönünde görüşler de vardır. Smith'e göre post-endüstriyel devirde küçük ölçekli iletişim şebekelerinin yoğunluğu arttıkça dilsel ve etnik ulusçulukların üremesi de kolaylaşacaktır. Bunun sonucu, tam da modası geçtiği düşünülen

"devletsel ulus"ların güçlenerek yeni ve daha güçlü bir solukla yoluna devam etmeleri olacaktır. Ayrıca nüfus patlamaları ve göçler nedeniyle savaşların kitle kıyımlarına yol açması yüzünden, göçmen politikaları, yurttaşlık yasaları ve nüfus konusunda çalan felaket çanları, ulusların arasına yeni engeller koymaktadır. Aynı şekilde ticaret, yatırımlar ve faaliyetlerle dünyayı sarmalamış olan uluslararası şirketler de çelişkili olarak, hükümlerin pazarlık edecekleri kadar güçlü olduğu yerlerde ulusal muhalefeti harekete geçirebileceklerdir. Daha da önemlisi siyasal bağımsızlık, dış baskılar karşısında ulusal kimlik ve ideal duygusunun güçlenmesine ve benzer bir uluslararası siyasi "imal halindeki topluluklar" hiyerarşisi içinde yeni bir "devletsel ulus"un yer bulmasına yardımcı olacaktır. O nedenle pardoksal olarak uluslararası ekonomik güçler, yerlerinin alınması beklenen ulusları ve ulusçulukları güçlendirebilir²⁵. Ayrıca ulusal kimliğin devamına hizmet eden, insanları kişisel olarak unutulmaktan kurtarmak ve kolektif imanı ihya etmek için "tarihi ve kaderi olan" güçlü bir topluluk duygusu oluşturmak, ulusla özdeşleşme içinde ve onun aracılığıyla şahsi bir yenilenme ve itibar sağlamak gibi özellikleri de bulunmaktadır²⁶.

Küreselleşmenin ulus-devletlerin güçlenmesine katkı sağladığı görüşünü dile getiren Khonder'e göre vatandaşlık, eşitlik, adalet gibi fikirlerin küreselleşme-

si global ulus-devletlerin yükselişine bir atıftır. Çalışmalar son yüzyıldan beri örneğin, ulus, anayasa, hatta ulusal bayrak gibi fikirlerin hem sembolik, hem de maddi düzeyde global geçerlik taşıdığını göstermektedir²⁷. Guibernau'ya göre de siyasal alanın sınırları açıkça belirlenmiş topraklarda egemen birimlerin yönettiği bölümlere dayandığı ve ulusüstü hareket yeteneğine sahip olduğu ölçüde, ulus-devlet sisteminin küresel özelliği vardır. Bu anlamda ulus-devlet mükemmel bir küresel siyasal aktör durumuna gelmiştir²⁸. Dolayısıyla evrenselin çağı, ulusların sonu anlamına gelmediği gibi irredantizmlerin, ulusal hak taleplerinin dünyanın dört bir köşesinde patlak vermesi ile bölgesel ya da uluslararası entegrasyon eğilimleri arasında bir çelişki yoktur. Bu sadece ulus-devletlerin daha geniş siyasi yapılar çerçevesinde meşruiyetlerini kazanmaları gerektiğini göstermektedir²⁹.

Sonuç olarak ulus-devlet bugün her ne kadar yol ayrımında görünüyor olsa da hala yaşamaktadır. Otoritenin devri ve grupların sadakatları konusunda eski sistemler hala geçerli ve mevcuttur. Son 20-30 yıl içinde ulus-devletin bir miktar aşınmaya uğramışsa da, ulus-devlet birçok insan için kimliğinin esas unsuru olma özelliğini korumaktadır. Bireyler patronlarının kim olduğuna ve geçimlerini sağlamak için ne yaptıklarına hiç bakmadan devlete vergi ödemekte, kanunlarına uymakta, ordusuna hizmet etmektedir. Küreselleşmenin getirdiği sorunlara çözümü de kendi hükümetlerinden beklemektedirler. Kısacası devletin özerkliği ve işlevleri ulusların trendlerin etkisiyle aşınmaya uğrasa bile, küresel değişime karşı duyarlılığı ortaya koyabilmek bakımından kilit birim olarak ulus-devletin yerine konabilecek yeterli özellikleri taşıyan ikame unsuru henüz ortaya çıkmamıştır³⁰. Bununla birlikte dünyadaki gelişmeler ışığında ulusüstü veya ulusaltı birimlerin ortaya çıkabileceği tamamen göz ardı edilmemelidir. Niteliği çok açık olmamakla birlikte küreselleşmeyle oluşan altyapının nasıl bir toplumsal örgütlenme doğurabileceği incelemeye değer bir konudur.

Ulusaltı ve Ulusüstü Kimliklerin Şansları

Hobsbawn'un geleceğin siyasi topluluğuna yönelik öngörüsüne göre, Avrupa merkezli 19. Yüzyıl tarihini "ulus inşa etme" tarihi olarak değerlendirmek mümkünken, 20. Yüzyılın sonu ve 21. Yüzyılın başlarındaki dünya tarihini bu çerçevede yazmak mümkün değildir. Tersine bu dönemin tarihi kaçınılmaz biçimde ya politik, ya ekonomik, ya kültürel ya da dilsel temelde tanımlanageldiği için, uluslar ve ulus-devletler sınırlarına hapselidemeyecek bir dünya tarihi olarak

yazılacaktır. Ulus-devletler ile uluslar ya da etnik/dilsel gruplar esasen dünyanın ulusüstü temelde yeniden yapılanmasının önünde geri çekilen, ona direnen, adapte olan, özümseyen ya da yerini kaybeden gruplar olacaktır. Ama her halükarda uluslar gelecekte ikincil öneme sahip olacaklardır³¹.

Bugün sanayi sonrası veya postmodern denilen bir ortam ile buna karşılık gelen yeni bir zihinsel yapı oluşmakta ve bu, aydınlanmacı pozitivist bakış açısından farklılıklar arz etmektedir. Kimi sorunlar yerel düzeyde, kimi sorunlar da ulusal düzeyde çözümlenmemektedir. Bazıları da eşzamanlı olarak birçok düzeyde hareket etmeyi gerektirmektedir. Birçok uluslararası ilişkiler uzmanının da belirttiği gibi, sanki ulusları siyasal ve ekonomik kimliğin merkezine yerleştirmiş olan geleneksel sadakat bağlarının, sistemlerin ve ortaklıkların çöküşüne şahit olmaktayız. "Otoritenin devri" sürecinde hem büyük (ulusların) hem de küçük (bölgesel, etnik) birimlere ilişkin bir artış meydana gelirken, bir yandan politikacılar bir yandan da halk, hangi boyuttaki bir devletin bugünü ve yarının dünyasının şartlarına en uygun olacağını keşfetmek için uğraşmaktadırlar.

Ulusun aşınıp yerine başka bir tür ulusötesi kimliğin geçebileceğine ilişkin teorik dayanak "ulus sonrası" (postnational) bir dünyanın tohumlarını eken yeni ulusların güçlerin ve teknolojilerin doğurganlığında aranmaktadır. Ampirik dayanağı ise, muhtelif federasyon tiplerinin yanında çokuluslu devletlerde yaşanan çeşitli deneyimler oluşturmaktadır. Bu bağlamda bazıları yeni bir ulus türünün, "çokuluslu ulus"un inşası şeklinde olacağını düşünmektedir³².

Acaba yaşanan bu süreç gerçekten ulustan farklı bir kimliği doğurabilir mi? Eğer böyle bir kimlik doğarsa ulusal kimliğin yerine geçebilir mi? Şu anda ulusu ikame edebilecek iki seçenek vardır: Ulusaltıcılık (ya da altbirimcilik) ve ulusüstücülük. Ulusüstü kimlikler de, federal, bölgesel ve küresel olmak üzere üç ayrı biçimde ele alınabilir.

Ulusaltı Birimler

Gardels'e göre yeni politik tartışma "altbirimcilik" etrafında cereyan edecektir³³. Bu bağlamda modern kabileciliğin de doğabileceğine yönelik görüşler vardır. Attali'ye göre bugün yaşanan devletlerin parçalanma sürecini durduracak bir önlem alınmadıkça temel politik birim "kabile" olacaktır. Bunların normal yaşam biçimi ise savaşmaktır³⁴. Bu düşüncenin gelişmesine neden olan, kuşkusuz Soğuk Savaş sonrası dünyada yaşanan etnik uyanış, etnik çatışmalar, azın-

lık sorunları ve SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması gibi olaylardır.

İnsanın yalnızlıktan kurtulma ve kimlik arayışı, ulustan daha küçük topluluklara yönelmesini ve tarihsel olarak bağlı bulunduğu yerel topluluklara yeniden başvurmasını beraberinde getirmektedir. Küreselleşme karşısında birey, kendi sığınabileceği ve daha önce kapitalizm tarafından ortadan kaldırılan cemaatlere yönelmektedir. Bu durum günümüzün teorik

olarak sözleşmeye dayalı toplumundan uzaklaşarak, cemaatçi toplum ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu da cemaat kimliklerinin canlanmasına olanak tanımaktadır. Birtakım yapısal değişiklikler de bu sosyal dönüşümü destekler niteliktedir. Değişen yapıyla birlikte bu halk kitleri farklı okunmakta, geçmişin "azınlık" terimi bugün "etnik grup" olarak ele alınmaktadır. Geçmişin "ulus" paradigmasından sonra, bugün artık "etnik grup paradigması" yaygın şekilde kullanılmaktadır³⁵.

Bununla birlikte küreselleşme ortamında siyasi ve askeri politikaların başarısında ekonomik gücün belirleyici unsur olduğu söylenebilir. Her ne kadar altkimliklerin küreselleşmeye tepki olarak gürültülü biçimde mücadele alanına dökülmeleri söz konusuysa da, son kertede altkimliklerin varlıklarını ve biçimlerini tayin eden ekonomik altyapıları olacaktır. Ulusal ve ulusüstü eşitsiz gelişmenin aşırı dengesiz biçimde kutuplaşmaya neden olması, tepkisel olarak altkimlik farklılıklarına oturtulmuş gerekçelendirmeler de üretebilecektir. Tersine bir durum ise, altkimliklerin kendilerini sunmasını değil, belki ancak radikalleşmesini engelleyici bir etkiye neden olacaktır³⁶.

Global ekonomik yapıdaki dönüşüm içerisinde bu gelişmeyle paralel giden yönler de bulmak mümkündür. Örneğin Avrupa'da bir baştan öbür başa kadar sınırların yıkılması, önceleri ulusal gümrük ve tarife sistemlerince yasaklanan yerel ekonomik bölgelerin doğmasına imkan sağlamıştır. Alsace-Lorraine Paris'ten çok Bade-Württemberg ile entegre olma yolunda, Amerika'daki eyaletler (states), federal hükümetin ilgi göstermeyişinin verdiği düş kırıklığı ile yatırım ve ticaret diplomasisini yürütebilmek amacıyla Tokyo ve Brüksel'de kendi temsilciliklerini açmaktadırlar. St. Petersburg gib Rus şehirleri yabancı sermaye çekmek üzere kendilerini serbest ticaret bölgesi ilan etmektedirler³⁷. Aslında bunlar bize daha çok eski

çağların "şehir-devlet" olgusunu hatırlatmakta ve yeni politik modeller arasında bunun da olabileceğini düşündürmektedir. Ancak yeni "şehir-devlet" olgusuna kuşkuyla bakılmasını gerektiren nedenler vardır. Öncelikle küreselleşen dünyada bu denli içine kapanmış

ekonomik kökenli bir devletin yaşayabilmesi oldukça zordur. Bugün Singapur, Güney Kore ve bir zamanların Hong-Kong'u gibi devletlerin varlığı bu tezi güçlendirmemektedir. Çünkü bunlar dünyanın

başka yerlerine model oluşturmamaya kadar tarihsel ve özel şartların ürünüdürler. Nitekim Hong-Kong aradan geçen yüzyıllık süreden sonra geçen temmuz ayında tekrar Çin'e iade edilmiştir. Böylece en başarılı modern "şehir-devlet" ortadan kalkmış oldu.

Şehir-devlet benzeri olan "şirket-devlet"lerin de geleceğin siyasi birimi olacağı yönünde görüşler de vardır. Bugünün ulusası (eskiden çokuluslu denirdi) veya transnasyonal şirketleri, ulus-devletlerle birçok alanda rekabet eder olmuştur. Dünya Bankasına göre, 10 yıl önce 120 ülkeden 64'ünün bir yıllık mal ve hizmet üretimi (GSYİH) 10 milyar doların altındayken, aynı yıl madencilik ve imalat alanındaki 68 transnasyonal şirketin yıllık satışları 10 milyar doların üzeriydi³⁸. General Motors'un 1995 cirosu 168 milyar dolardır. Bu rakam Türkiye'nin resmi GSMH'nin %10 üzerindedir. Sözün kısası ekonomik birim açısından bakıldığında transnasyonal şirketlerin, ulus-devletin yerini aldığı görülmektedir.

Ancak ekonomik yönü çok önemli olmakla birlikte bir devletin ek varlık sebebi bu değildir. İnsanların bir devlete bağlılığı siyasi, kültürel ve tarihsel birtakım unsurların biraraya gelmesiyle mümkündür. Gerek şehir-devlet gerekse şirket-devlet anlayışının ulus-devletin yerini alarak, yeni bir toplum ve kimlik oluşturacağını söylemek için çok erkendir. Bununla birlikte genel olarak altbirimcilik ve özel olarak etnik paradigma, küreselleşme sürecinde oluşması daha muhtemel olan ulusüstü birimlerin, çoğulcu ve farklılıkları koruyabilen bir özellik taşımasında önemli bir role sahip olacaktır.

Ulusüstü Birimler

Ulusaltı birimlerden çok üzerinde durulan siyasi birim ve topluluk biçimi ulusüstü olanlardır. Ulusüstü yapılar küreselleşmenin mantığına daha uygundur. Çünkü bugün yaşanan küreselleşme bir burjuva enter-

Evinizin serinliđi

Arçelik klimaların koruması altında!

Üstelik komple ücretsiz keşif ve montaj hizmeti.

Klima Danışma Hattı
Tel: 0800 262 85 21-22
PENCERE TİPİ VE
SPLIT KLİMALARDA
ÜCRETSİZ MONTAJ
*Split klima ve pencere tip
klimalarda ücretsiz montaj
uygulamasına yetkili
satıcılarımızla görüşünüz.

Arçelik

klimalarla,

bunalıcı sıcaklara karşı
güvendesiniz. Split ve
pencere tipi klimalarla
serinliđinizi hiçbir şey
bozamıyor.

Evinizde, işyerinizde,
sıcaktan bunaldığınız
her yerde, özlediğiniz hava
koşullarını yaşamanız için
bir rüzgâr esiyor.

Bu rüzgâra kapılın!..

**Yaşam kalitesi için
çalışır.**

Uluslararası Altın Madalyalı...

1997 yılında Ürgüp
10. Uluslararası Şarap Yarışmasında
"ALTIN MADALYA" kazanmıştır.

TEKEL

nasyonalizmidir. Geçmişte burjuva, kendi çıkarları doğrultusunda kralla anlaşarak "ulus devlet" in kurulmasına neden olduğu gibi, kısa süre sonra kralları da başlarından atarak "ulusal-devlet" in kurulmasını sağlamıştı. Bugün ise küresel burjuva sınıfının ekonomik faaliyetleri açısından ulus-devlet kullanışlı bir yapı oluşturmamaktadır. Bunun yerine ulusüstü yapılara gereksinim duyulmaktadır. O yüzden bu tip yapılar daha çok tartışılmakta ve hatta uygulanmaya geçirilmektedir. Bu arada ulusaltı yapı ve kimliklere yapılan vurgunun aslında ulus-devletleri yıpratmaya yönelik olduğunu belirtmek gerekir. Burada güdülen mantık "düşmanımın düşmanı dostumdur" mantığıdır. Yeni yapılanma süreci içerisinde ulusaltı kimliklerin üstesinden kolayca gelinebileceği düşüncesi, bu mantığın işlemesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda önerilen kimlikler arasında medeniyet kimliği, federal kimlikler, bölgesel ve global kimlikler yer almaktadır. Yazıldığı sıralarda çok tartışılan *Huntington*'ın "medeniyetler çatışması" tezi esasında, temel taşı yine birbirine kültür ve medeniyet bakımından yakın ulusların oluşturduğu bir "medeniyet kimliği"ni öngörmektedir. *Huntington*, geleceğin küresel politikasında çatışmaların temel faktörünün medeniyet-kültür olgusu olacağını, medeniyet kimliğinin diğer kimlikler yerine geçmemekle birlikte önemli ve belirleyici bir rol üstleneceğini belirtmekte, medeniyetlerin birbirlerinden tarih, dil, kültür ve en önemlisi din bakımından ayrıldığını, bu haliyle diğer kimliklerden daha dirençli olduğunu, dolayısıyla iletişim ve ulaşım kolaylıklarıyla etkileşimin arttığı dönemde ekonomik ve siyasi birlikteliklerin temelini medeniyetlerin oluşturacağını söylemektedir. *Huntington*'a göre bu temelde Batı, Ortodoks-Slav, Konfüçyüs, Hint, İslam, Latin Amerika medeniyetleri ve belki de bir Afrika medeniyeti doğacak, bunlardan İslam ve Konfüçyüs medeniyetleri ittifak yaparak Batı medeniyetine meydan okuyacaklardır³⁹. Bu iddialı ve spekülatif yaklaşımın değerlendirmesinin yerine burada, böyle bir öngörünün de bulunduğunu belirtmekle yetineceğiz.

Federal birliktelik ve kimlik konusu ise yeni bir şey değildir. Bu konuda sağlam deneyimler bulunmaktadır. Ancak Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmeler, federal kimlik ve birlikteliklerin geleceğin si-

yasi topluluklarının gereksinimlerine ne derece cevap vereceği konusunda şüpheler uyandırmaktadır. Bu şüpheleri uyandıran nedenlerden birisi eski Yugoslavya'da yaşananlardır. Esasen eski Yugoslavya gerçek bir federal oluşumunun mümkün olup olmayacağı açı-

sından iyi bir örnektir.

Temelde Yugoslavya "uluslar federasyonu" ve "ortak bir kültürel-tarihsel deneyim" kavramları üzerine inşa edilmiş bir yapıydı. Bu haliyle "aşkın ulus" modeli olarak sunulabilecek bu örnek başka bir yerde ve daha geniş ölçekte tekrarlanabilir görünmekteydi. Fakat Yu-

goslavya'nın dağılması bu hayalleri boşa çıkartmıştır. Yugoslavya'daki son olaylar ulusüstü kurumlar ya da Yugoslavlık hissiyatından çok, federasyon bileşkesini oluşturan ulusal bileşenlerin harç görevi gördüğünü düşündürmektedir⁴⁰.

Gelecek için örnek oluşturabilecek bir diğer deneyim ise ABD'de yaşanmaktadır. Ancak Smith'e göre ABD, "teritoryal" bir ulustur ve ulusüstü federal bir kimlik oluşturmamıştır. Aynı şey eski SSCB için de geçerlidir. Bunların hiçbirisi ulusu ikame edebilecek örnekler değildir⁴¹. Ancak Gardels aynı görüşte değildir. Ona göre geleceğin neye benzeyeceğini asıl Amerika haber vermektedir. Amerika savaşan kabileler arasında çok kültürlü barış olasılıklarına nispi bir ışık yakmakla kalmamakta, aynı zamanda farklılıkların bir eritme potası içinde yoğrulduğunda nasıl bir biçim çıkacağını da göstermektedir⁴². Ancak bugün gelinen noktada "Amerikalılık" artık "eritme potası"ndan çok, bir "salatanın sosu"nu ifade etmektedir. Bu çoğulculuğu daha iyi anlatan ve geleceğe daha uygun bir toplum örgütlenmesi modelini sunabilen bir yaklaşımdır.

Bir diğer ulusüstü kimlik ise bölgesel düzeyde oluşabilir. Özellikle ticari amaçlara yönelik bölgesel nitelikli devletler üstü örgütlerin ortaya çıkmasıyla, yakın bir gelecekte gelişmiş ülkelerin üç ticaret bloku ve bunların uyduları olarak bölünmesine ilişkin tahminlerin gerçekleşmesi için zaman henüz erken olmakla beraber, NAFTA gibi bir ortaklığın oluşturulması ekonomi alanında ulusal bütünlüğü daraltan anlaşmalar yapılmasını gerektirmektedir. Bu süreç içerisinde Avrupa Birliği (AB) daha ileri bir aşamayı oluşturmakta ve geleceğin siyasi örgütlenmesi açısından da örnek oluşturmaktadır. AB bir ulusüstü örgüttür ve nihai amacı siyasi birliktir. Bununla birlikte Avru-

pa'da ulusal kimliklerin hemen aşılamayacağı bilindiği için fonksiyonalist bir yol izlemek suretiyle ulusüstü bir kimlik oluşturulmaya çalışılmaktadır. Önce ekonomik işbirliği yaparak, bunun sağlayacağı yakınlaşma içinde zamanla "Birleşik Avrupa Devletleri"ne geçebilme yolları aranmaktadır. Bu ise bir Avrupalılık kimliğini öngörmektedir. Bunun için ulusal yetkilerin bir kısmını şimdiden ulusüstü kurumlara devretmiş durumdadılar. Ayrıca yerel kimliklerin canlandırılarak ulusal kimlikler zayıflatılmaya ve böylece sanayi sonrası toplumun ihtiyaçlarına uygun bir bölgesel kimlik oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Ancak burada bazı soruların cevaplanması gerekmektedir. Sınırları kalkmış bir dünyanın ortaya çıkışı, AB'nin ekonomik ve siyasi birliğini derinleştirme amacıyla ne ölçüde uyumakta veya çatışmaktadır? Güçlü bir Avrupa'ya taraftar olanlarla o kadar merkezî olmayan bir örgütlenme isteyenler arasında bu açıdan bir anlaşmazlık söz konusudur. Güçlü Avrupa isteyenlere göre, AB ülkeleri arasındaki ayrımcı uygulamaları devamlı olarak gidermek ve entegrasyona doğru yol alırken Avrupalılarla Avrupalı olmayanlar arasındaki engelleri sürdürmek, hatta bir şekilde arttırmak zorundadır; zaten, birleşmiş bir Avrupa'nın ayrıcalıklarından hemen hemen herkes yararlanacaksa böyle bir Avrupa'nın kurulmasının hiç bir anlamı kalmamaktadır. Diğerlerinin tercihi ise, tam tersine, fazla inhisarcı olmayan bir Avrupa'dır, çünkü bunlar, Avrupa ile Avrupalı olmayan kuruluşlar (ABD gibi) ve bu kuruluşların mal ve hizmetleri arasında duvarlar örüldüğünü görmek istememektedirler.

Bir diğer sorun AB'nin olmaya çalıştığı şey ile global ekonominin yöneldiği istikamet arasında temelde bir çelişki olup olmadığıdır. Aslında ulusal amaçlarla uluslararası değişim arasındaki bu diyalektik bütün ülkelerde mevcuttur; belki buradaki sorun çelişkinin daha büyük olmasıdır. Çünkü tam teknoloji ve haberleşmenin devletlerin elindeki dizginleri gevşettiği, bütün sınırlarını aşındırdığı, insanların geleneksel olarak sarıldıkları ulusal veya yerel kimliklerini bütün insanlık ailesinin bir ferdi olma kimliği ile çatıştırıp sorguladığı bir sırada, Avrupa devletleri yepyeni bir "süper devlet" olma istikametinde entegrasyona doğru yol almaktadırlar. Gerçekte teknoloji ve demografinin trendleri, geçen kırk kadar yıl boyunca AB politikalarının geleneksel ana gündem maddelerini ar-

tık sorun olmaktan çıkarmak gibi bir tehlike de oluşturmaktadır⁴³.

O halde AB'nin geleceğin ihtiyaçlarına cevap verme şansı ne olabilir? AB acaba bizzat kendi halkla-

rının gözünde ulusal hükümetleri kadar meşruluk ifade edebilecek midir? Smith'e göre bir Avrupa siyasi topluluğu oluşturulacaksa bu, hala güçlü ve dinç ulusal kültürlerle rekabete girmeksizin ortak bir Avrupa kültür mirası

temelinde, Avrupalı ortak mitler, semboller, değerler ve anılar oluşturmaya yetenekli bir "pan-Avrupa" ulusçu hareketi tarafından kurulabilecektir⁴⁴. Ama bütün özlemlere rağmen gerçek anlamda Avrupalı bir siyasi ulusçuluğun doğuşuna dair en ufak bir emare yoktur. Bununla birlikte kültürel düzeyde daha geniş bir pan-Avrupa duygusunun işaretleri alınmaktadır. Avrupa'da eğer bir çeşit kondominyum (ortak yönetim) kurulacaksa ve bu doğmakta olan bir Avrupa'nın siyasi kalıbını tarif ediyorsa, tekil ulusal kimliklerle birarada yaşayabilir olacaktır. Hatta bunların güçlenmesine yardım bile edebilecektir. Avrupa'ya sadakat duygusunun gelişimi ancak belli bir "Avrupa mirası" duygusunun doğmasına ve kabul görmüş bir "Avrupa mitolojisi"nin ortaya çıkmasına bağlıdır⁴⁵. Guibernau'nun da belirttiği gibi Avrupa'nın inşası bir "Avrupa ulusal bilinci" ve bir "Avrupa kimliği" geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu kimlik çok büyük farklılıklar içeren ancak ekonomik ve siyasal olarak birleşik bir varlıktır. Yeni Avrupa'nın mühendisleri Avrupalı'nın ortak eğilimlerine bakmak ve yeni bir kimlik oluşturacak köken efsanesini, tarihin yeniden yazılmasını, gelenekleri, törenleri keşfetmek zorunda kalacaklardır. Fakat daha da önemlisi Avrupalı yurttaşların enerjilerini harekete geçirme yeteneğine sahip bir ortak amaç ve bir proje geliştirmelidirler. Bir Avrupalı kimliğin oluşturulması, ulusal ya da yerel kimlikleri silmeyecektir. Daha çok ortak merkezli kimlik çevreleri oluşturacak ve her birinden değişik zamanlarda yararlanacaklardır⁴⁶. Ancak her halükarda Avrupa deneyiminin başka kıtalara örnek olması şimdilik zor görünüyor.

Üzerinde durulması gereken en tartışmalı ulusüstü kimlik ise kuşkusuz "küresel kimlik" ve bu bağlamda "dünya vatandaşlığı" konusudur. Yaşanan küreselleşme süreci ve bunu doğuran altyapı birçok kişiyi, acaba bu gelişmeler bir küresel kimlik doğurabilir mi sorusunu sormaya mecbur etmiştir. Çünkü küreselleş-

me aynı zamanda insanlığın, tek başına çözemeyeceği ortak sorunların oluşturduğu bir bilince işaret etmekte ve ekonomi ve finans alanındaki gelişmelerle dünya tek bir pazar haline gelmektedir. Ancak bu ortak bilinç ve ortak pazar birtakım ortak değerler ve kültürel birlik oluşturabilir mi? Bir başka deyişle "küresel kültür" mümkün mü? İşte asıl bu sorunun cevabı, küresel kimliğin mümkün olup olmayacağını gösterecektir.

Teorik olarak "küresel kültür" denilen olgu, iletişim ve telekomünikasyon sistemleri ile bunların bilgisayarlı teknolojilerinden destek bulan, analitik olarak farklı sayısız unsurlardan oluşacaktır. Temel olarak bir kültürün üyeleri genellikle bir tür öz farkındalık (selfawareness) ve bir sınır duygusunu paylaşırlar. Her kültür belli bir zaman ve mekana yerleşmiştir. Günümüzün küresel kültür akımlarının yoğunluğu ve hızı, dünyayı kültürel bütünleşme ve çözülme süreçlerinin yer aldığı tek bir alana dönüştürmüştür. Küresel kültürel birbiriyle bağımlılığın genişlemesi, sürekli bir kültürel alışverişe ve etkileşime yol açmakta, bu da hem kültürel homojenlik hem de düzensizlik üretmektedir. Appadurai küresel kültürü beş boyuta ayırmaktadır: Birincisi etnogörünüm, bununla insan akışı kastediliyor, ikincisi teknogörünüm, çokuluslu ve ulusal şirketler ile devlet kurumlarınca üretilen makinaların akışı kastediliyor, üçüncüsü finansgörünüm, para piyasaları ve bankalardaki hızlı para akışı kastediliyor, dördüncüsü medyagörünüm, imaj ve bilgilerin üretilerek gazeteler, televizyonlar ve filmler aracılığıyla dağıtımını içeren akışı ifade edilmekte ve son olarak ideogörünüm ise Batı aydınlanmacılığının dünya görüşünü kapsayan devlet karşıtı ideolojilerle ilgili imaj akışını (demokrasi, özgürlük, insan hakları) anlatmaktadır⁴⁷.

Guibernau'ya göre küresel bir kimliğin oluşturulmasında başarı için gerekli iki hayati şartın yerine getirilmesinin imkansızlığından kaynaklanan birkaç büyük sorun ortaya çıkmaktadır. Zaman içinde süreklilik ve diğerlerinden farklılık. Süreklilik önemli çünkü kimlik oluşumunda dayanışma oluşturma bir aracı

olarak ortak geçmiş çok önemlidir ve zaten ulusal kimlik de bu gücüne güvenmektedir. Ancak küresel kimlik bir grup oluşturma bilincini toparlamak için yardım alabileceği ortak anılara sahip değildir. Küresel kimlik oluşabilmesi için halklar arasında bir toplu-

luk duygusu oluşturulmalıdır. Bu derin ve şimdiye kadar çözülmemiş sorunlara yol açabilir. Bunlardan birincisi, ortak bir geçmiş olmaksızın bir süreklilik duygusu nasıl inşa edilecektir? Ortak bir yanlarının bulunmamasının yanında potansiyel küresel kimlik inşasında kullanılacak kültürler ayrı ve çoğunlukla karşılıklı çatışmalı tarihlere sahiptirler. İkinci sorun küresel dilin hangisi olacağıdır. Ortak bir kimlik için bir *lingua franca* şarttır. Ancak milyonlarca insan tarafından konuşulan onlarca dil vardır. Bazıları İngilizce'nin ortak bir dil haline geldiğini söyleyebilir. Ancak kü-

resel kimlik sıradan insanları da kapsamalıdır. "Farklılık" konusuna gelince bu yalnızca "ötekiler" in varlığına bağlıdır. Şimdilik ötekilik "uzaktaki yabancılar"ı içermektedir. Bu ise bir şekilde yapay olarak oluşturulmuş bizimle hiç ilgisi bulunmayan ötekilerdir⁴⁸. Yani bunlar bir kimlik oluşumu için gerekli "onlar" duygusunu oluşturacak "ötekiler" değildirler.

Dolayısıyla küreselleşme, evrensel görüntü dünyasında (gerek medya, gerekse internet) karşılıklı anlayış ve düşünce alışverişi ortaya çıkarmamakta ve iletişim kolaylıklarının sağladığı yakınlık ve eşzamanlılık, kültürel bir birlik ve gerçek bir ekonomik uyum sağlamamaktadır. Bu şartlar altında küresel kimlik, ateşli biçimde hissedilen ulusal duygular karşısında yumuşak bir alternatif olarak durmaktadır. Yakın gelecekte küreselleşme süreçleri yoğunlaşacak gibi görünüyor, ama küresel kimliğin ortaya çıkması henüz mümkün değildir.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında teknolojik gelişmeler ve iletişim imkanlarının değişmesiyle sosyal, siyasal ve ekonomik yapılar değişmiştir. Modern öncesi dönemin tarım toplumları sanayileşmeyle birlikte sanayi toplumuna dönüşmüştür. Aydınlanma

Bugün yaşanan teknolojik gelişmeler ve iletişim devrimi ile birlikte ortaya çıkan küreselleşme sürecinde yeni bir sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşüm yaşanmaktadır. Bugüne kadar bu dönüşüm kadar kapsamlı, evrensel ve kısa zamanda gerçekleşen bir dönüşüm yaşanmamıştır. Sanayi toplumunun yerini bilgi toplumu almakta, postmodernizm denilen yeni bir bakış açısı doğmakta ve geçmişin değer yargıları değişmektedir. Ekonomide yaşanan değişim ise tüm bu dönüşümlerin motorunu oluşturmaktadır.

ile beraber laik değerler topluma hakim olmuş, pozitivist bakış açısı ile beraber, akıl ve bilim ön plana çıkmıştır. Ekonomik ilişkilerin canlanması ile yeni bir orta sınıf doğmuş ve bunlar kendi ticari amaçlarına uygun olarak önce krallarla ittifak kurmuşlar, daha sonra onları da başlarından atarak yeni bir yönetsel yapı oluşmasına neden olmuşlardır. Yani ulusal devlet, ulus-devlete dönüşmüştür. Ulus-devlet sanayi toplumunun ekonomik ilişkileri için en uygun ekonomik ve siyasi birimi oluşturmaktaydı ve orta sınıfın ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğine sahipti.

Bugün yaşanan teknolojik gelişmeler ve iletişim devrimi ile birlikte ortaya çıkan küreselleşme sürecinde yeni bir sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşüm yaşanmaktadır. Bugüne kadar bu dönüşüm kadar kapsamlı, evrensel ve kısa zamanda gerçekleşen bir dönüşüm yaşanmamıştır. Sanayi toplumunun yerini bilgi toplumu almakta, postmodernizm denilen yeni bir bakış açısı doğmakta ve geçmişin değer yargıları değişmektedir. Ekonomide yaşanan değişim ise tüm bu dönüşümlerin motorunu oluşturmaktadır. Ulusal burjuva yerini uluslararası, daha doğrusu ulusötesi burjuvaya bırakmakta ve küresel bir ortak pazar kurulmaktadır. Bu şartlar altında eskinin sosyal ve siyasal yapıları yeni çıkış yolları aramakta ve bugün bunun sancılıyla kıvrılmaktadır. Bu doğum sancılarının nasıl bir yapı ortaya çıkaracağı ise herkesin merak konusudur. Ancak kesin olan şu ki, gün geçtikçe uluslar ve ulus-devletler eski niteliklerini koruyamamakta ve zayıflamaktadırlar.

Ayrıca gelişmeler bize gelecek sosyal ve siyasal yapılar hakkında ip uçları da vermektedir. Alvin ve Heidi Toffler'in deyişiyle "üçüncü dalga kitle toplumunu kitlesellikten uzaklaştırarak çoğunluk yönetimini oluşturan koşulları yok etmekte, sadece çoğunluk çoğunluğa değil, azınlık da azınlığa karşı mücadele etmektedir. siyaset, birinci dalga sırasında "çoğulculuk öncesi", ikinci dalga sırasında "çoğulcu" idiyse, gelecekte siyasal birimlerin "mini çoğulcu" olması, yani çoğunluk yönetiminin azınlık gücüyle kaynaşması gerekecek gibi görünmektedir⁴⁹. Yeni modelin en bariz mücadelesi, postmodern farklılıklara da yer vererek, özerkliğin yeniden hayata geçirilmesi olacaktır. Böyle bir model bir yandan kendi kültürel kaderini tayin hakkını tanıırken, bir yandan da kabileciliğin önüne geçmiş olacaktır. Bu şartlar altında oluşması muhtemel bir ulusüstü yapılanma, meşruluğunu tek tek ulusal birimlerden ya da yerel gruplardan almalıdır. Siyaset ve ekonomide birlik sağlanırken kültürde çeşitlilik mümkün kılınmalıdır.

Kaynakça

- Arın, Tülay "Asya Krizi ve Kriz Yönetiminde Hegemonya", İktisat Dergisi, Sayı:375 (Ocak 1998), s.5-20.
- Attali, Jacques, "Avrupa'nın Kabileciliğe Dönüşü", NPQ Türkiye, .1 No.4, 1993, s.42-44.
- Balilar, Etienne; Wallerstein, Immanuel, Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.
- Gardels, Nathan, "Ulus-Devlet Sonrasında Demokrasi", NPQ Türkiye, C.1 No.4, 1993, s.4-5.
-, "Yeni Babil ve En Soylu Acı", NPQ Türkiye, C.1 No.3 (Kış 1992), s.4-5.
- Guibernau, Montserrat, Milliyetçilikler, 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler, Çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul Sarmal Yayınevi, 1997.
- Huntington, Samuel P., "The Clash of Civilization?", Foreign Affairs, Summer 1993, s.22-49.
- Inoguchi, Takashi, "Dialectics of World Order?", Ed. Hans Henrik Holm and George Sorensen, Boulder: Westview, 1995.
- Kazgan, Gülten, Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul, Altın Kitaplar, 1997.
- Kennedy, Paul, Yirmibirinci Yüzyıla Hazırlanırken, Çev. Fikret Üçcan, 2.b., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.
- Khonder, Habibul Haque, "Globalleşme Teorisi: Eleştirel Bir Değerlendirme", Çev. Betül Duman, Türkiye Günlüğü, 44, Ocak-Şubat 1997, s.65-78.
- Klare, Michael T., "The New Challenges to Global Security", Current history, April 1993, s. 156-158.
- Mcneill, William H., "The Fall of Great Powers: An Historical Commentary", The Fall of Great Powers: Peace, Kazgan Stability and Legitimacy, Oxford University Press, 1994.
- Özdek, Yasemin, "1990'larda İnsan Hakları Sorunları ve Yönelimler", İnsan Hakları Yıllığı, C.15, 1993, s.19-45.
- Özgür, Nurcan, "Globalleşme ve Türkiye'nin Balkan Ekonomi Politikası", İktisat Dergisi, Sayı 375, Ocak 1998, s.58-70.
- Robertson, Rolan, "Mapping the Global Condition", Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity, Ed. Mike Fetharstone, London, Sage, 1990.
- Sandel, Micheal, "Ulus Sonrası Demokrasi Elektronik Bonapartizme Karşı" NPQ Türkiye, C.1 No.4, 1993, s.6-13.
- Sklair, Leslie, Sociology of the Global System, Baltimore, 1991.
- Smith, Anthony D., Milli Kimlik, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.
- Timur, Taner, Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, Ankara, İmge Yayınları, 1996.
- Toffler, Alvin ve Heidi, "21. Yüzyıl Demokrasisi: Zamanın Gelen Bir Görüş" NPQ Türkiye, C.1, No.4, 1993, s.16-24.
- Touraine, Marisol, Altüst Olan Dünya, 21. Yüzyılın Jeopolitiği, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1997.

Tuna, Yusuf, "Globalleşme nedir?", Çerçeve Dergisi, Ağustos 1995.

Dipnotlar

¹ Alvin ve Heidi Toffler, "21. Yüzyıl Demokasisi: Zamanı Gelen Bir Görüş", NPQ Türkiye, C.1. No.4, 1993, s.16.

² Bkz. Micheal T. Klare, "The New Challenges to Global Security", Current History, April 1993, s.156-158.

³ Antony D. Smith, Milli Kimlik, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.237.

⁴ Nüfus patlaması ve etkileri hakkında bkz. Paul Kennedy, Yirmibirinci Yüzyıla Hazırlanırken, Çev. Fikret Üçcan, 2.b., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996, s.25-56.

⁵ Uluslararası finans ve global ekonominin oluşumu ve etkileri için bkz. Kennedy, age., s.57-76.

⁶ Teknolojik gelişmelerin global etkileri için bkz. Kennedy, age., s.81-119.

⁷ Çevreye yönelik tehlikelerin global etkileri için bkz. Kennedy, age., s. 121-155.

⁸ M. Albrow, "Introduction", Globalization, Knowledge and Society, London, Sage, 1990, s.9'dan aktaran Habibul Haque Khonder, "Globalleşme Teorisi: Eleştirel Bir Değerlendirme", Çev. Betül Duman, Türkiye Günlüğü, 44, Ocak-Şubat 1997, s.67.

⁹ A.D. King (ed.) Culture, Globalization and the World System, London, Macmillian, 1990, s.112'den aktaran Khonder, agm., s.67.

¹⁰ Montserrat Guibernau, Milliyetçilikler, 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler, Çev. Neşe Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1997, s.201.

¹¹ Yusuf Tuna, "Globalleşme nedir?", Çerçeve Dergisi, Ağustos 1995.

¹² Küreselleşmenin modernleşme teori ile ilişkisi için bkz. Khorden, agm., s.68-72. Küreselleşme sürecinin tarihsel gelişimi açısından iyi bir analiz için bkz. Roland Robertson, "Mapping the Global Condition", Global Culteri: Nationalism, Globalization and Modernity, Ed. Mike Fetherstone, London, Sage, 1990.

¹³ Guibernau, age., s.203.

¹⁴ Tuna, agm., s.19.

¹⁵ Guibernau, age., s. 209.

¹⁶ Ernest Gellner, Postmodernism, Reason and Religion, s.3'ten aktaran Guibernau, age., s.211.

¹⁷ Takashi Inoguchi, "Dialectics of World Order?", Ed. Hans Henrik Holm and George Sorensen, Boulder, Westview, 1995, s.119.

¹⁸ William H. McNeill, "The Fall of Great Powers: An Historical Commentary", The Fall of Great Powers: Peace, Stability and Legitimacy, Oxford University Press. 1994.

¹⁹ Kennedy, age., s.65-66.

²⁰ Ulusal güvenliğin yerine uluslararası güvenliğin geçtiğine ilişkin ayrıntı için bkz. Kennedy, age., s. 165-168.

²¹ Kennedy, age., s.169. Küreselleşme ve ulus-devlet arasındaki ilişkinin ayrıntıları için bkz. Uğulten Kazgan, Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul Altın Kitaplar, 1997, s.215-230.

²² Micheal Sandel, "Ulus Sonrası Demokasi Elektronik Bonapartizme Karşı", NPQ Türkiye, C.1, No.4, 1993, s.6-7. Küreselleşme döneminde ulus-devletlerin kendi içlerinde doğan ekonomik krizleri tek başlarına aşamayacaklarına dair bkz. Tülay Arın, "Asya Krizi ve Kriz Yönetiminde Hegemonya", İktisat Dergisi, Sayı:375 (Ocak 1998), s.5-20.

²³ Azınlıklara yapılan vurguyla ulus-devletlerin zayıflatıldığına ilişkin bkz. Yasemin Özdek, "1990'larda İnsan Hakları: Sorunlar ve Yönelimler", İnsan Hakları Yıllığı, C.15, 1993, s.38-40.

²⁴ Nurcan Özgür, "Globalleşme ve Türkiye'nin Balkan Ekonomi Politikası", İktisat Dergisi, Sayı 375, Ocak 1998 s.59. Küreselleşmenin ekonomi-politik eleştirisi için bkz. Taner Timur, Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, Ankara İmge Yayınları, 1996, s.7-14.

²⁵ Smith, age., s.240-241.

²⁶ Smith, age., s.246-248.

²⁷ Khonder, agm., s.73.

²⁸ Guibernau, age., s.201.

²⁹ Bkz. Marisol Touraine, Altüst Olan Dünya, 21. Yüzyılın Jeopolitiği, Ankara Ümit Yayıncılık, 1997, s.183.

³⁰ Kennedy, age., s.172-173.

³¹ Hobsbawn, age., s.189.

³² Smith, age., s.224-225.

³³ Nathan Gardels, "Ulus-Devlet Sonrasında Demokrasi", NPQ Türkiye, C.1 No.4, 1993, s.5.

³⁴ Bkz. Jacques Attali, "Avrupa'nın Kabileciliğe Dönüşü", NPQ Türkiye, C.1 No.4, 1993, s.42-44.

³⁵ Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler, Çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları, 1993, b.98-108.

³⁶ Özgür, agm., s.66.

³⁷ Kennedy, age., s.170.

³⁸ Leslie Sklair, Sociology of the Global System, Baltimore, 1991, s.48.

³⁹ Bkz. Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", Foreign Affairs, Summer 1993, s.22-49.

⁴⁰ Smith, age., s.226-227.

⁴¹ Bkz. Smith, age., s.228-231.

⁴² Nathan Gardels, "Yeni Babil ve En Soylu Acı", NPQ Türkiye, C.1, No.3 (Kış 1992), s.5.

⁴³ Kennedy, age., s.369.

⁴⁴ Smith, age., s.267.

⁴⁵ Bkz. Smith, age., 233-236.

⁴⁶ Guibernau, age., s.182.

⁴⁷ Appadurai, "Disjuncture and difference in the Global Cultural Economy" in Featherstone, Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity, s. 295,310'dan aktaran Guibernau, age., s.203-204.

⁴⁸ Guibernau, age., s.205-206.

⁴⁹ Alvin ve Heidi Toffler, age., s.18.

Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAI

Türkel Minibaş*

Uluslararası yatırımları belirleyen yasaların liberalleştirilmesi ve yatırımların korunması amacıyla çok yanlı bir çerçeve anlaşması olarak biçimlendirilen MAI'nin geçmişi, 1944'lere yani Bretton Woods'la birlikte başlayan uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi sürecine kadar uzanmaktadır. 1947 Cenevre Konferansı'ndan 1994'teki Uruguay Round'u'na kadar geçen süreçte yapılan toplantılarla başta gümrük tarife ve vergilerindekiler olmak üzere dış ticaretteki engel ve sınırlamaları kaldırıcı hükümler yasama geçirilmiştir.

Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri

1947	Cenevre Konferansı
1949	Annecy Konferansı
1951	Torguay Konferansı
1956	Cenevre Konferansı
1960-61	Dilon Round
1964-67	Kennedy Round
1978-79	Tokyo Round
1986-94	Uruguay Round
1995	MAI görüşmeleri

Ekonomi tarihine "**en kapsamlı uluslararası pazarlık**" olarak geçtiğine bakılırsa... Uruguay Round'u ise gerek katılım gerekse içerdiği alt anlaşmalar nedeniyle diğerlerinden farklı bir öneme sahiptir. 1986'da Uruguay'ın Punta del Eske kentinden başlayıp, 1994 Nisan'ında Fas'ın Marrakes kentinde nihai anlaşmanın imzalanmasıyla sonlanan toplantıda çok taraflı yatırım anlaşmalarına ülkelerin henüz hazır olmadığı savıyla uluslararası ticareti yönlendiren kuralların çerçevesi belirlenmişti. Bu nedenle de Uruguay Round'u "çok taraflı kurallar"la dünya ticaretinin güçlendirilmesi olarak tanımlanmıştır.

Uruguay Round'unun hukuki sistemini oluşturan temel anlaşmalara baktığımızda durum daha da netleşmektedir. Örneğin, "Çok Taraflı Anlaşmalar" başlığı-

nın altında mal, hizmet ve fikri mülkiyet haklarını düzenleyen anlaşmaların hepsi de daha sonra OECD tarafından çalışmaları başlatılacak olan "**Çok Taraflı Yatırım Anlaşması**" (MAI) yada benzeri bir anlaşmanın temellerini oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.

Kriz Sermayeyi Özgürleştirirken....

Hatırlanacağı gibi, 1960'ların ortalarından itibaren verimlilikle birlikte karların artış hızı da gerilemeye, sermaye birikimi daralmaya başlamıştı. Keynesyen teoremin sermaye birikimi yetersizliği sorununu çözmekte yetersiz kalması ortaya çıkan kriz sürecinin sadece pazarların genişletilmesi yoluyla atlatılamayacağını gösteriyordu. Bu gelişme uzun dönemli ve uluslararası boyuttaki krizin habercisi olduğu kadar... Çözümün sermayenin özgürleştirilmesinden geçeceğinin de sinyallerini taşımaktaydı.

1970'li yılların ilk yarısına gelindiğinde ise tüm gelişmiş ülkelerde durgunluk ve sürekli enflasyon sonucu verimlilik artışında önemli düşüşler meydana gelmiş.... Örneğin, ABD'de

- 1970 öncesindeki 20 yılda %3 civarında seyreden verimlilik artış hızı petrol krizini takip eden yıllarda %1'e düşmüş 1980'in başına gelindiğinde negatif olmuş;

- 1972'de %3.5 civarında seyreden enflasyon 1974'de %12.3'e yükselmiş;

- 1973 Ağustos'unda %4.8 olan işsizlik oranı da 1975'te %8'e çıkmıştır.

- Sanayileşmiş ülkelerdeki kayıtlı işsiz sayısı ise 1972-1973 arasında 8 milyon iken 1973-1975'te 15 milyon'a, 1980 sonunda da 23 milyona yükselmiştir.

'90'lı yıllar ise, ekonomik gelişmenin dünya genelinde yavaşladığı yıllar olmuştur. Gelişmiş ülkelerde üretim ve verimliliğin artış hızının düşmesi, toplam üretimin gerilemesine ve bu gerilemeye ek olarak yatırımlarda önemli oranlarda gözlenen düşüşler sonucu dünya ticareti gerilemiştir.

* "Prof. Dr., M. Ü., İktisat Fak.

Bu durum, Türkiye gibi bir önceki 10 yıla göre sanayileşmiş ülke ekonomileriyle daha hızlı bütünleşme sürecine giren az gelişmişleri derinden etkilemiştir. Zira ekonomik durgunluğun etkisiyle tasarruf oranlarının düşmeye başlaması, hem gelişmiş ülke ekonomilerinden az gelişmişlere doğru olan kaynak aktarımını kısımlarını gündeme getirmiş; hem de dünya ticaret ve sermaye piyasalarından aldıkları payın azalmasına neden olmuştur.

Kapitalist ekonominin:

- bireylerin temel hedefinin fayda maksimizasyonu,

- onların gereksinimlerini sağlayan firmaların temel hedefinin kar maksimizasyonu

- birey ve firmalardan meydana gelen toplumun temel hedefinin ise maksimum refah olduğu hatırlandığında sorunun çözümü de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Zira böyle bir sistematik içinde maksimum kar düzeyine ulaşabilmek için en kestirme yol: üretim fonksiyonunda yeralan faktörleri en yüksek düzeyde en düşük maliyetle kullanmaktır. Yani, ucuza ve çok sayıda üretmektedir.

Daha açık bir deyişle, sorun sermaye birikimi yetersizliğinden kaynaklandığından çözüm yani karların maksimize edilmesi doğal kaynakların maliyetinin sıfır, emeğin maliyetinin düşük tutulmasına bağlı olacaktır. Bu tür bir çözüm yolu sermayenin hiç bir yasal engelle karşılaşmamasına yani ülkelerin yönetimlerinden bağımsız hareket etmesine... Gerçekleşebilmesi ise devletin müdahaleci ve koruyucu kimliğinden çıkmasına ekonomik düzenlemedeki yerini piyasa mekanizmasına bırakmasına bağlıdır.

Özgürleşmenin Reçetesi: MAI

MAI yani "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması", uluslararası sermayenin girdiği ülkede üretimden pazarlamaya kadar mülkiyet edinme de dahil olmak üzere hiç bir sınırlama ve denetimle karşılaşmadan yeralabilmesi için hükümetlerin ortak paydada uzlaştığı yasal bir düzenlemedir. MAI'yle:

- Devlet toplum içinde zorunlu mal ve hizmetlerin üretim, fiyatlandırma ve mülkiyetindeki ağırlıklı

yerinden vazgeçmekte... Gerek gelir dağılımını düzenlemek gerekse yerli sanayiye korumak amacıyla düşük fiyatla üretim yapmadığı gibi sübvansiyonlarla da destekleyememektedir.

- Ülkeye gelen yabancı sermayenin girişini kontrol etmek ve ülke ekonomisine olumlu katkı-

sını sağlamak amacıyla konulan koşullar, özellikle de üretimin belli bir bölümünü ihraç etme zorunluluğu... Kalkınmanın sürdürülebilirliği amacıyla dahi olsa doğal kaynakların tüketiminde toplumsal çıkarların gözetilmesi şartını kaldırmaktadır.

- Emeğin maliyetinin düşürülmesi için her türlü

sosyal güvenlik ve yardımın yanısıra örgütlenmesi de kısıtlanmaktadır.

- Üretimde kullanılacak hammadde ve aramalarında birincil önceliğin üretimin yapıldığı ülke olması... Ya da belli bir oranın bu ülkeden karşılanması ilkesinin yerine fiyatın düşük olduğu yerden ithaline bırakılması ilkesi kalkmaktadır.

Böylelikle MAI anlaşması, uluslararası sermayenin girdiği ülkede mülkiyet edinme de dahil olmak üzere üretimden pazarlamaya kadar her alanda hiç bir sınırlama ve denetimle karşılaşmadan faaliyet göstermesini sağlayacak "çok yanlı" çerçeveyi oluşturmaktadır. Herhangi bir denetleme, kısıtlama ya da mühaleyle karşılaşılması halinde ise itirazlar "uluslararası tahkim"e iletilerek; ulusal ve kamu çıkarlarıyla yabancı sermayenin çıkarlarının eşit kabul edildiği "uluslararası hakem" tarafından çözüme ulaştırılacaktır.

MIGA Adlı Body Guard!

Uruguay Round'unda çok taraflı uluslararası ticari ilişkiler düzenlenirken yabancı sermaye yatırımları için ayrı ve yukarıda sayılan aksaklıkları ortadan kaldıran bir anlaşmanın yapılması gereği üzerinde durulmuştu. Bu amaçla sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine yönelik olmak üzere bir dizi sözleşme imzalanmıştır. Avrupa Enerji Sözleşmesi, Devletlerle Başka Devletlerin Yatırımcıları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıkları Çözümü Sözleşmesi de bunlar arasında yer almaktaydı.

Küreselleşen sermayenin karşılaştacağı her türlü riski bertaraf edebilmek için 1988'de MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency) yani Çok Taraflı Yatırımları Garantileme Ajansı kurulmuştu. Dünya Bankası'nın alt örgütü olarak kurulan MIGA'yla siyasi çalkantılar, toplumsal patlamalar, darbe ve benzeri eylemlerle ortaya çıkanların yanısıra:

- kamulaştırma ve devletleştirme faaliyetleri;
- hükümetlerin yapılan yatırım anlaşmaları uygulamaması nedeniyle karşılaşılan kayıplar,
- sermaye, kar ya da havalelerin transferi sırasında yerel paranın dövize çevrilmesi sırasındaki kısıtlamalar,
- gayrimenkule yapılan yatırımların istimlak yoluyla erozyona uğratılması.
- toplumsal huzursuzlukların örgütlü tepkiye dönüşmesi de siyasi risk olarak değerlendirilmekte... Ve, tüm bu risklere karşı yatırımlar 15 yıl süreyle sigorta edilmektedir.

MIGA'da kararlar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre oluşturulan oy güçlerine göre secilmiş bir yönetim kadrosu tarafından verilmektedir. Örneğin:

- ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Çin'den oluşan yönetim kadrosunun ülke başına 1'er yöneticileri varken ve bu 6 ülkenin toplam oy gücü %36.5 iken;

- Türkiye'nin de içinde bulunduğu Beyaz Rusya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Slovenya'dan oluşan grubun toplam oy gücü ise %4.8'tür. Dahası, 6'sı biraradayı oynayan bu ülkeler kümesi sadece ve sadece 1 yönetici tarafından temsil edilmektedir.

Görüldüğü gibi, MAI'ye işlerlik kazandıracak zemin oluşturulmuştur. Bundan sonrası sermayeye hareket serbestiyesi kazandıracak anayasal düzenlemeleri yapmaları için hükümetleri ikna etmeye kalmıştır.

1997'de "İlk ve Tek" 1998'de Hâlâ "İlk ve Tek"

Gedik Yatırım Menkul Değerler 1997 yılında, önemli bir güvenilirlik göstergesi olan, **"hiç temerrüde düşmemiş kurumlar"** arasında **üçüncü**, yaygın çalışma göstergesi olan **"sözleşme sayısı"**nda **sekizinci** ve kurumsal gücünün göstergesi olan **"toplam işlem hacmi"** sıralamasında **onsekizinci** olarak sektörün en iyileri arasında yer almıştır.

Gedik Yatırım Menkul Değerler, "Türkiye'de EN ISO 9001 Kalite Güvence Belgesi'ni Almaya Hak Kazanmış İlk ve Tek Aracı Kurum Olma" unvanını sürdürmektedir. Gedik Yatırım Menkul Değerler, siz sayın yatırımcılarımıza hizmetin en iyisini ve teknolojinin en yenisini, beklentilerinizin üstünde vermeye devam ediyor.

GEDİK Yatırım

Menkul Değerler

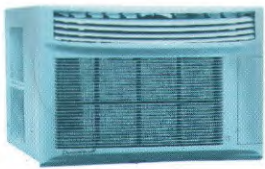
İSTANBUL MERKEZ, KADIKÖY, KAPALIÇARŞI, MALTEPE, ÜMRANIYE, ANKARA, ANTALYA, BURSA, DENİZLİ, DÜZCE, ESKİŞEHİR, GEBZE, İZMİR, UŞAK.

MERKEZ: Necatibey Cad. Alipaşa Değirmen Sok. No:24 80040 Tophane / İstanbul Tel : (0212) 251 60 06 (pbx) Faks : (0212) 293 49 03

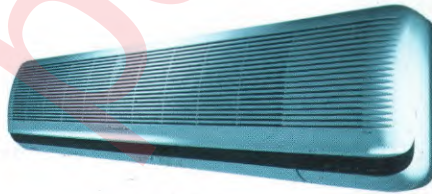
SİZİN ORALARDA HAVALAR NASIL?

Bizim burada harika!

Pencere tipi klima

Split klima

Dış ünite

Salon tipi klima

Çünkü biz burada DemirDöküm klimalarıyla "havalanıyoruz". Onlar da her DemirDöküm ürünü gibi güven ve rahatlık üretiyorlar. Üstelik uzman DemirDöküm servisleri klimanızı ücretsiz monte ediyor. Burada havalar DemirDöküm klimalarla "kendini buluyor". Sizin oralarda havalar nasıl?

DD DemirDöküm

Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş. Pazarlama ve Satış Grubu: Tel: (0216) 454 15 62 - 454 15 63 Faks: (0216) 317 66 99 İstanbul Showroom: Tel: (0216) 474 03 30 Adana Blg. Satış Md.: Tel: (0322) 459 30 96/97/98 Ankara Blg. Satış Md.: Tel: (0312) 425 43 20 - 22 Bursa Blg. Satış Md.: Tel: (0224) 257 36 10/7 Hat İzmir Blg. Satış Md.: Tel: (0232) 458 58 58 Samsun Blg. Satış Md.: Tel: (0362) 435 10 52 İnternet: demirdokum.com.tr

7GÜN
servis

24 saat
TÜKETİCİ
DANIŞMA
SERVİSİ
0 800 261 1950
0 800 261 1951

ISITMA
SOGUTMA
HATTI
0 800 261 1847
0 800 261 1848

Uluslarüstü Sermaye Anayasası: MAI

İzzettin Önder *

Türkçe'ye "Çokuluslu Yatırım Anlaşması" olarak tercüme edilebilecek olan İngilizce sözcüklerin baş harflerinden oluşan MAI, uluslararası yatırım ilişkilerini düzenlemeye yönelik bir tür uluslarüstü anayasa niteliğinde görülmektedir. Şimdiye dek yapılmış olan uluslararası anlaşma ve birleşmeler ticari ilişkilere yönelik olduğu halde, MAI tüm hükümleri ile yatırımları düzenlemeyi amaçlamaktadır.

Başlangıcında Dünya Ticaret Örgütü içinde tartışmaya açılmış olan MAI, burada karşılaşılan muhalefeti aşabilmek için, A.B.D.'nin yönlendirmesi ile 29 OECD ülkesi arasındaki tartışma platformuna çekilmiştir. OECD ülke temsilcileri arasında tartışılırken de başlangıçta oldukça gizli tutulan bu proje, bir sendikanın korsanlık faaliyeti sonucunda İnternete aktarıldı, MAI üzerindeki gizlilik perdesi aralanmış ve kamuoyunda tartışılır hale gelmiş bulunmaktadır. MAI'nın toplumlara yayılması sonucunda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve A.B.D.'de San Francisco eyaletinde ciddi halk tepkileri ve bunu destekleyen yerel siyasal kararlar oluşmaya başlamıştır.

Geçtiğimiz Mayıs ayında MAI üzerindeki görüşmelerin tamamlanacağı ve bunun imzaya açılacağı planlanmış iken, yoğun tartışmalar ve çeşitli ülke temsilcilerinin tasarıya çekince koymaları nedenlerine bağlı olarak, ancak yıl sonuna doğru MAI'nın ortaya çıkacağı ve imzaya açılacağı düşünülmektedir.

"Bir tür uluslararası yatırım sözleşmesi olarak düşünülen MAI, çokuluslu yatırımlarda tam rekabet

koşullarının oluşturulması söylemi gerisinde, yatırımcıların ekonomik çıkarlarını, yatırımların yapıldığı ülkelerde toplumsal çıkarların önüne koymayı amaçlamaktadır." Dolayısıyla, MAI projesi ile, piyasanın işleyiş süreçlerini ve yatırımın yapıldığı ülkenin ekonomik koşullarını hiçbir biçimde dikkate almadan gerçekleştirilmeye çalışılan "piyasa koşulu", güçlü sermaye karşısında güçsüz sermayeyi, tüketicileri ve hatta kamu otoritelerini korumasız bırakacaktır. Bu amaca yönelik olarak, MAI, üç temel politik ilke üzerinde oturtulmuş olan bir hukuk düzenlemesi oluşturmaya çalışmaktadır. Bu ilkeler şunlardır: Politik haklar, politik güç ve politik güvenlik. Bu temel ilkelerin açılımında ise,

"Bir tür uluslararası yatırım sözleşmesi olarak düşünülen MAI, çokuluslu yatırımlarda tam rekabet koşullarının oluşturulması söylemi gerisinde, yatırımcıların ekonomik çıkarlarını, yatırımların yapıldığı ülkelerde toplumsal çıkarların önüne koymayı amaçlamaktadır."

çok genel çizgilerle, şu konular yer almaktadır:

- Yatırım kavramı ile, sadece makina, teçhizat ve bina gibi maddi elemanlar değil, finansal haklar, telif hakları, vb. gibi her türlü maddi olmayan kalemler üzerindeki haklar da kapsanmıştır.

- Çokuluslu yatırımların kilit personeli, yatırımın yapıldığı ülkeye, "üstün vatandaşlık statüsü" ile her an girip çıkabilme olanağına sahip olmaktadır.

- "Milli işlem ilkesi" ile çokuluslu sermaye, her gittiği ülkede, o ülke sermayesine tanınan her türlü ayrıcalığa sahip olma avantajını elde etmektedir. Bu hüküm ile yerli ve yabancı sermaye arasında eşit koşulların yaratılması amaçlanmaktadır.

- "En fazla tercihli ülke ilkesi"ne göre ise, bir ülkeye giren çokuluslu sermaye, o ülkenin özel ayrıcalık tanıdığı herhangi bir yabancı sermaye ile aynı haklara sahip olacaktır. Bu hüküm ile, çokuluslu sermayeler

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

arasında eşit rekabet koşullarının sağlanması amaçlanmaktadır.

- Çokuluslu yatırımlarla ilgili her türlü kar vb. uluslararası mali transferler hiçbir engelle karşılaşmadan gerçekleştirilecektir.

- Çokuluslu sermaye, gittiği ülkede ekonomik faaliyetlerin engellendiği ve rekabet koşullarının bozulduğu gerekçesi ile devleti uluslararası tahkim komisyonunda dava edip, tazminat talep edebilecektir.

- MAI'ye imza koyan ülkelerde, tüm yasalar gözden geçirilerek, bunlar, MAI ruhuna uygun biçimde değiştirilerek, sistem tam liberal bir hale getirilecektir. Bu ülkeler, bir daha liberal yapıdan geri dönmeyi taahhüt edecek ve yeni çıkarılacak yasaların da aynı yapıda olmasını garanti edeceklerdir.

- MAI hükümleri, MAI yürürlüğe girmeden önce yatırım faaliyetinde bulunmuş olan tüm yatırımlara da uygulanacaktır.

- MAI kapsamı çerçevesinde, çokuluslu yatırımdan, gittiği ülkeye teknoloji transferinde bulunması, o ülkeden girdi alması, istihdam olanaklarını genişletmesi ve o ülke ihracatına katkı yapması talebinde bulunulamayacaktır.

- MAI'ye dahil olan bir ülke 5 yıl geçmedikçe sözleşmeyi feshedemeyecektir. Sözleşmenin feshedilmesinden sonra 15 yıl süre ile MAI hükümleri yürürlükte kalacaktır.

Yukarıda çok genel çizgiler içinde temel yaklaşımı verilen MAI, çokuluslu yatırım anayasası olarak

anılmaktadır. Bu anayasanın iki temel hükmü dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi, çokuluslu yatırımları kendi aralarında tam eşitlik ve şeffaflık sağlanarak, uluslararası arenada tüm sermayeye aynı işlemin uygulanmasının gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Milli İşlem ilkesi ve en fazla tercihlili ülke ilkesi bu amaca yöneliktir. Bu ilke, çokuluslu sermaye arasında rekabeti ortadan kaldırmaya aday gözüktüğünden, gelişmekte olan ülkeler aleyhine sonuç doğurabilir.

MAI ile güdülen ikinci amaç ise, yerel sorunların çözümünde çokuluslu sermayeyi bir araç olmaktan çıkarmaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin teknoloji transferi, ihracatlarını geliştirme ya da istihdam yaratma gibi sorunları ile çokuluslu sermaye ilgilenmemektedir. Çokuluslu sermayenin ekonomik faaliyetinin engellenmesi halinde, uluslararası tahkim kuruluza gidilmesi koşulu, devletlerin görevini çokuluslu sermayenin çıkarını kollamak şeklinde yeniden tanımlamayı amaçlamaktadır. Zira, çokuluslu sermaye, kendi ekonomik çıkarını en üst düzeye çıkarmaya çalışırken, gittiği ülkelerde bazı sorunların çözülmesini de engelleyecek ya da geciktirecektir. Böylece, meydana gelmiş olan toplumsal maliyetlerin olduğu bölgede tutulması ve bastırılması görevinin devlete ait olduğu düşünülmektedir.

MAI çok ciddi ekonomik ve ona bağlı olarak da sosyal sonuçlar doğurmaya aday bir sözleşme niteliğinden olduğundan, ülkelerin bu sözleşmeye dahil olabilmeleri için, salt siyasal karar organlarının değil, fakat tüm halkın karar mekanizmasında bulunması gerekli görülmelidir.

İFMC İKTİSAT RAPORU'NUN 4. SAYISI ÇIKTI...

İktisatının temel görevlerinden biri de içinde yaşadığımız iktisadi ve siyasi ortamı temel veriler çerçevesinde değerlendirmek, yorumlamak ve önerilerde bulunmaktır. Bu amaçla geçen Ağustos ayında yayınına başladığımız ve abone sistemiyle dağıtılan İFMC İktisat Raporu'nun dördüncü sayısı çıktı. Bu sayıda Milli Gelir, Sektörel Gelişmeler, Dış Ekonomik İlişkiler, Kamu Maliyesi, Enflasyon ve Devalüasyon, Para ve Kredi konularına yer verildi. Ayrıca Kadir Mercül, Bilge Okay, Metin Sarfati, İzzettin Önder, Ferda Halıcıoğlu yazı ve yorumlarıyla katkıda bulundular.

Piyasa dağıtımı yapılmayacak ve üç ayda bir yayınlanacak Raporun yıllık abone ücreti 4.000.000 TL'dir. Abone olmak istiyorsanız lütfen bizi arayın.

Tel.: (0 212) 250 50 34 - 235 61 55

Sermaye Savaşları Şekil mi Değiştiriyor? Asya Krizi!

Gaye Yılmaz *

Binlerce yıldır toplumlar ve devletler arasında süregelen savaşların kökeninde "ekonomik güç kazanma" hırsının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Önceleri taş, sopa v.b. ilkel silahlar, daha sonra top, tüfek gibi ateşli silahlar, nükleer silahlar, kimyasal-biyolojik silahlar derken, bugün yüksek iletişim ve bilgi teknolojilerinin de yardımı ile, ülkelerin ya da "tehlikeli boyutta" gelişme gösteren şirketlerin ekonomik, finansal yöntemlerle istila edilmesi ya da çökertilmesi mümkün olabiliyor.

Bir yandan, Ulus ötesi sermayenin sınır tanımayan girişimleri, uluslararası anlaşmalarla teminat altına alınırken (NAFTA, MAI, GATT v.b.) diğer yandan da geometrik bir hızla gelişen Finans sektörü, sermayeyi, delikleri giderek büyüyen bir elekten geçiriyor ve güçlüler eleğin üstünde kalarak hegemonyalarını kuvvetlendirip geliştiriyorlar.

Aylardır, Asya Krizi olarak tanımlanan ve anlatılan olay acaba gerçekten, elde olmayan ve tarafların hiçbirinin arzu etmediği bir durum muydu?

Şimdi, öncelikle "kriz" öncesi Asya ekonomisinin durumuna kısaca bir göz atalım.

Özellikle son 10 yılda, ciddi bir ekonomik kalkınma gösteren bölge ülkeleri, başta, aşırı yüksek nüfustan kaynaklanan ucuz işgücü avantajı olmak üzere,

çeşitli üretim sektörlerinde güçlenerek dünya pazarlarına da yayılmaya başlamışlardı. Bölgede benimsenen üretim modelinin, daha çok, kısa süreli tüketimi hedef olan ve bu nedenle de pahalı hammadde ve makine-teçhizat yatırımlarına ihtiyaç duymayan bir üretim şekli olması ve işçiliğin de hem sendikal korumadan yoksun ve hem de işsizlik baskısı nedeni ile son derece ucuz olması, ürün maliyetlerini dünya fiyatlarının

altına çekmişti. Bu durum, Asya üretiminin, büyük bir çoğunluğu dar gelirli ve yoksul olan Dünya tüketim piyasaları için cazip duruma gelmesi anlamını taşıyordu.

Bilgisayar teknolojisi devriminde önceleri IBM, Commodore, Apple, Compaq, Dell, Intel gibi dünya markaları konuşulurken, birkaç yıl içerisinde fotoğraf değişiverdi ve Taiwan, Tayland, G.Kore, Malezya, Hong-Kong çıkışlı ve

markasız bilgisayarlar olağan üstü fiyat dampingleri ile pazarı alt üst ettiler. Otomotiv sektöründe de Samsung, Hyundai, Kia Avrupa ve Amerika'nın otomobil devlerine meydan okumaya başladılar. Tekstilde ise Hong-Kong ve "made in Taiwan" etiketleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işporta ve stok-giyim mağazalarında görülmeye başlandı. Ve Bölge ekonomisi ta ki "kriz" baş gösterene dek, dünyada "Asya kaplanları" adıyla anıldı, örnek gösterildi.

Asya ürünleri, her geçen gün dünya Pazar payını genişletti, başta Orta Doğu ve eski Doğu Bloku olmak üzere tüm dünyada tüketilmeye başlandı. Kuşkusuz

***Bir yandan, Ulus ötesi sermayenin
sınır tanımayan girişimleri,
uluslararası anlaşmalarla teminat
altına alınırken (NAFTA, MAI, GATT
v.b.) diğer yandan da geometrik bir
hızla gelişen Finans sektörü,
sermayeyi, delikleri giderek büyüyen
bir elekten geçiriyor ve güçlüler eleğin
üstünde kalarak hegemonyalarını
kuvvetlendirip geliştiriyorlar.***

* Disk Birleşik Metal İş Sendikası Uluslararası İlişkiler Uzmanı -Ekonomist-

bu pazara ürün yetiştirmek için kapasitelerin artırılması yeni üretim yöntemlerinin uygulanması gerekiyordu. Japonya'nın öncülük ettiği "Kalite Çemberleri", bölgede üretimin hızlanması için örnek model olarak benimsendi ve zaten çok zayıf olan emek direnişi, bu yeni uygulama ile iyice güçsüz ve korumasız bırakıldı, sömürü daha da şiddetlendi, üretim büyük bir hızla arttı.

Bu arada Asya Ekonomilerinin bütçeleri fazla vermekte (açık değil), döviz rezervleri yeterli ve enflasyonları da düşük seyretmekteydi.

Bu gelişmeler olurken; bu, adeta ef-sanevi kalkınmanın nasıl olup da bölge halkının refahına yansımadığı, çocuk emeğinin hunharca kullanılması, emek sınıfının sendikasılaştırmaya bile ihtiyaç duymayan örgütsüzlüğü ve demokrasiye sığınmış, canavarca bir otoriteyi simgeleyen siyasal rejimler ise hiç sorulanmadı.

Emek cephesinde ise, uluslararası sermayenin göz yummasının mümkün olmadığı bazı gelişmeler yaşanmaktaydı. Güney Kore'de işçiler yoğun sömürü ve devlet-sermaye ortak baskısı karşısında başkaldırmış, 1996 yılının sonundan başlayarak yüz binlerce işçi yürüyüşler ve sokak gösterileri yapmaya başlamıştı. Bu, yoğun katıllımlı direnişler, dünya kamuoyu gündemine yansımış ve uluslararası emek dayanışması G.Kore için harekete geçmişti. Giderek Güney Kore işçi sınıfı eylemleri dünya sendikal hareketine örnek olmaya başlamıştı.

Evet, Asya'da ürün stokları artmaya başlamıştı, Asya sermayesinin üretim konusunda fazla agresif davrandığı da doğrudu ama bu gelişmeler, dünyadaki genel trendin dışında değildi. Küreselleşme, yeni üretim metodları ve ileri teknoloji kullanımı, dünyadaki

işsizliği arttırmış, tüketim gücünü ise zayıflatmıştı. Gelişen Finans piyasalarının cazibesi, işçi sorunlarını yaşamaksızın spekülasyon kazanç elde etmenin daha kolay ve rahat olduğunu gören sermaye sınıfının, üretimden elde ettiği geliri yeni yatırımlarla tekrar istihdam ve üretime döndürmek yerine, Finans Piyasalarına aktarması da işsizliği şiddetlendirmişti. Kısaca, Asya'daki aşırı stok artışı dünyanın birçok ülkesinde zaten yaşanmaktaydı. Ayrıca, bu durum bir gecede olmamış, uzun bir süreç içerisinde yaşanmıştır.

Peki, rakamlar ne diyor?

Uluslararası Metal İşçiler Federasyonu IMF'nin, ekonominin lokomotif sektörü olan Otomotiv Sanayii üzerine yaptırmış olduğu ve 1990-1996 dönemini inceleyen dünya çapındaki araştırmasında ise, çeşitli ekonomi bilimcilerinin iddialarının tersine, Japonya araç satış hasılasının söz konusu dönemdeki yükselişine karşın, sektörel büyümenin, yani üretimin düştüğü; 1996 yılı toplam satılan araç sayısı 1991'den itibaren ulaştığı en yüksek düzeye (7 milyon birim) çıkarken, sektördeki büyümenin %2.6 ile 1995 seviyesinin sadece yarısına gelebildiği belirtilmektedir. Asya'nın geri kalan yeni gelişmekte olan ekonomilerine (Emerging Markets) bakıldığında ise, Hindistan ve Malezya araç satışlarının 1996 yılındaki %3.7'lik dünya artış ortalamasını çok gerilerde bırakarak %18'lik bir sıçrama yaptığı, Filipinler'in %9.9, Güney Kore'nin %5.4 ve Tayland'ın da %4.4'lük satış artış oranları ile yine dünya ortalamasının üzerinde kaldığı açıkça görülmektedir. Aynı raporda, hızlı kapasite artışlarının, önümüzdeki yıllarda Bölgeden yapılan ihracatı arttıracığı müjdelenmekte ve Tayvan ile Endonezya dışındaki Bölge ülkeleri için yüzyılın kalan 3 yıllık (1997'den 2000 yılına kadar)

bölümünde sektörel büyüme beklentisinin hakim olduğu belirtilmektedir. Araştırma, Bölge ülkelerinin, özellikle, geride bıraktığımız 7 yıllık dönemde, ciddi bir üretim yavaşlaması gösterdiği ve stoklarını eritmeyi hedefledikleri vurgulanmaktadır. Raporun, işgücü ve istihdam ile ilgili bölümünün ise üretim ve satış bilgilerinin adeta sağlaması olduğu hemen göze çarpmaktadır. Güney Kore, Bölgenin 3. En büyük işgücüne sahip olan ülkesi konumunda olup; 1994 yılı istihdam artış oranı %19 civarındaydı. Raporda, bu ülkedeki güçlü satış ve ihracat büyüme trendlerinin istihdam büyüme oranları ile paralellik gösterdiği belirtilmektedir.

Kapasite artışları konusunda, küresel kapasite aşımının küresel fiyat düşüş savaşlarına yol açma riskini arttırdığının vurgulandığı raporda, Hindistan'daki otomobil talebi doğrultusunda artan kapasite artışının yüksekliğine dikkat çekilmekte ve Fiat, Ford gibi dünya devlerinin bu ülkeye yönelik ciddi yatırım projeleri ile Hindistan Hükümetinin de ulus ötesi şirketler üzerindeki devlet kontrolünü azaltma eğilimi gösterdiğinden bahsedilmektedir. Dünyanın en büyük pazarı olarak tanımlanan Bölge'nin hakim montaj sanayicisinin ise Toyota olmaya devam ettiği belirtilmektedir.

Kriz öncesinde, Taylan'daki mevcut Japon üreticileri kapasite arttırmayı sürdürürken, Ford ve G.M.'nin birlikte, bu ülkeye büyük yatırım yapma hesabında oldukları bilinmektedir. Malezya da hızlı gelişme gösteren ve dünya otomobil sanayiinde belirleyici ülkeler sıralamasına girmeye aday bir ülkedir. Doğu Avrupa'nın yeni pazarlarında ise, Daewoo, batılı çok uluslulara meydan okumakta ve yeni Sovyet Devletlerinin artan bir ilgisi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Yine Rapora göre, 1996-2000 döneminde Polonya için beklenen oto yatırımları toplamının 2.5 milyar \$ olduğu ve bunun 1 milyar \$'lık bölümünün de sadece Daewoo'ya ait olacağının tahmin edildiği belirtilmektedir. Rusya'da da 2 milyar \$ tutarında yatırım öngören bu G.Kore Şirketinin Romanya ve Özbekistan'daki yatırım büyüklükleri de göz önüne alındığında, batılı çok uluslu şirketler için ne derece önemli bir tehdit oluşturduğu daha kolay anlaşılacaktır.

Asya'daki kapasite aşımı, sonuç olarak Dünya toplam kapasite fazlasının %43'üne eşit bir büyüklüktedir. Dünya ortalama kapasite fazlasının %32 olduğu

ve Asya Bölgesindeki artış oranının bu ortalamanın üzerinde seyretmesinin temel sebepleri ise, özellikle Çin ve Japonya'da somut olarak izlenen, talep büyümesinin beklenenden daha yavaş seyretmesi ile, Bölge dışına yapılması planlanan ihracat artışını hedef olan kapasite artışları ile açıklanabilmektedir.

Dünyanın diğer Bölgele-
rindeki kapasite aşımaları ise Asya'dakinden çok da farklı bir eğilim göstermektedir. Örneğin Batı Avrupa kapasite artış oranı,

dünya ortalama oranı civarında seyrederken, üretim paylaşımı bazında ölçülen en kötü kapasite fazlası, aslında dünya üretimin sadece %4'ünü gerçekleştiren Doğu Avrupa Bölgesine aittir (%9). Bu nedenle Asya'nın sadece aşırı kapasite yüzünden krize girdiğini savunan görüşlere hak vermek mümkün değildir.

Krizden birkaç ay önce yayımlanan raporda kapasite artışları konusunda ilginç bir tespit de yer almaktadır:

"Gerçekler planlamalardan sapma gösterdiğinde, ya politik gelişmeler elverişsiz düzeyde olacak, ya da spekülörler Finans piyasalarında bir kaos yaratacak ve kriz kolaylıkla dünyaya yayılacaktır. Yatırımcının güveni bir kez sarsıldığında ise durum kolayca Resesyona (Ekonomik durgunluk, yatırımların durması, işsizliğin artması ve fiyatların düşmesi) dönüşebilecektir. Fazla kapasiteyi yok edecek olan da işte bu resesyonist ortam olacaktır. Böyle bir krizin, ne zaman ve nerede başlayacağını tahmin etmek imkansız olmakla birlikte, 1994-1995 kışındaki, bir spekülörden kaynaklanan Meksika-Peso krizinden dünyanın kendini nasıl zor kurtardığı hatırdan çıkarılmamalıdır."

Bu veriler ışığında, kapasite fazlası sorununun, krizi yarattığı değil, olsa olsa derinleşmesine yardımcı olan pek çok unsurdan bir tanesi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yine de "Asya kapitalistleri bu işi iyi bilmiyor, çok hesapsız davrandılar" şeklinde bir yaklaşım, bu sistemin bilinmediğini ya da sanayicilerin arttığı her adımın, çok önceden planlandığını unutulduğunu göstermektedir. Üstelik, gerek batılı çok uluslu şirketlerin Bölgeye yöneltmeyi düşündükleri yatırımlar, gerekse Bölge uluslarını IMF ve Dünya Bankasının yıllarca sürece egemenliği altına sokarak edinilecek kazanımlar açısından bu krizin ne denli yararlı olduğu düşünüldüğünde "Kapasite aşımı" mazereti, tek başına hiç de akla uygun gelmemektedir. (Ü-

Küreselleşme, yeni üretim metodları ve ileri teknoloji kullanımı, dünyadaki işsizliği arttırmış, tüketim gücünü ise zayıflatmıştır.

retler daha da düşecek, işsizlik artışı nedeniyle emeğin pazarlık gücü zayıflayacağı için sosyal haklar gerileyecek, IMF ve Dünya Bankası aracılığı ile yapılacak baskılar ülke ekonomileri için gerekli olan önlemler yerine ulusötesi sermaye için hayırlı olacak acı reçetelerin zorunlu olarak kabul edilmesini sağlayacaktır.)

Kuşkusuz Asya gibi bu kadar görkemli bir pazarın kriz içerisine girmesinin, bu krizi yaratan gruplar açısından bazı riskleri de var. Eğer dozu kaçırılacak olursa, bölge ekonomisi hızla resesyona girecek ve zaten yetersiz olan alım gücü iyice azalacağından, batılı çokulusluların bölgeye yaptıkları ihracat hacmi daralacaktır. Ancak, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların bir fonksiyonu da, yardım paketi adı altında bu ülkelere para yardımı yaparak, hem talebi tamamen öldürmemek ve hem de bu ülkelerin ekonomi yönetimlerini ipotek altına alabilmektir.

Kriz öncesinde, dünyanın en güçlü ekonomisini temsil eden ABD'nin Asya ile parasal, ekonomik ilişkilerine göz attığımızda ise, giderek Amerika aleyhine büyüyen bir ABD-Japonya dış ticaret açığı dikkatimiz çekiyor. Kısaca özetlemek gerekirse, ABD'nin Japonya'ya yaptığı dış satım, bu ülkeden yaptığı ithalatın çok gerisinde. ABD'nin bu açığı kapatmak amacı ile \$'ı devalüe etmek yerine, bu ülkeden yaptığı ithalatı ucuzlatmayı tercih edeceğine ise hiç şüphe yok.

Finans Piyasalarının işleyişine gelince, genel yapı itibarıyla bu piyasalar, yukarıda belirtilen gelişmelere karşı son derece hassastır. Ya da başka bir deyişle, tüm bu gelişmeler uzun bir süreçte yaşanırken Borsaların bu gidişe duyarsız kalması düşünülemez. Buradan hareketle, yavaş yavaş ve aslında Dünya ölçeğinde yaşanan bu olaylar sebebi ile bir krizin ortaya çıkması da pek mümkün görünmemektedir.

Zaten olayın kronolojik gelişimi de, bunun gerçek bir kriz değil tamamen bir spekülasyon olduğunu doğrulamaktadır.

"Kriz" nasıl başladı?

- Mayıs 1997, Spekülatörler Tayland para biriminden çok hızlı biçimde çıkmaya başladı (Tayland parasını satın, U.S. Doları satın aldılar)
- Temmuz 1997, Tayland Merkez Bankası, ulusal parayı serbest dalgalanmaya bıraktı ve Tay-

land Bahtı U.S. Doları karşısında %20 değer kaybetti.

- Temmuz 1997, Filipinler, ulusal para birimi Peso'nun dalgalanma bandını genişletti.
- Temmuz 1997, IMF, Filipinler Hükümetine 1.1 milyar Dolar düzeyinde yardım önerdi.
- Temmuz 1997, Malezya para birimi Ringit, son 3 yılın en düşük düzeyine indi, Başbakan Mahathir yabancı spekülatörlere karşı savaş açtı.
- Ağustos 1997, Tayland'da istikrar paketi açıklandı.
- Ağustos 1997, IMF, Tayland için 16 milyar U.S. doları düzeyinde bir yardım paketi hazırlandığını bildirdi.
- Ağustos 1997, Endonezya Rupisi serbest dalgalanmaya bırakıldı ve Rupî dolar karşısında tarihinin en düşük düzeyine geriledi.
- Ağustos 1997, G.Kore parası Won, tarihinin en düşük seviyesine indi.
- Ekim 1997, Endonezya Hükümeti IMF'den yardım isteyeceğini açıkladı.
- Ekim 1997, IMF, Endonezya'ya 40 milyar dolarlık yardım yapılacağını açıkladı.
- Kasım 1997, Piyasalarda, G.Kore'nin IMF'ye gitmesi gerektiği konuşulmaya başlandı.
- Kasım 1997, G. Kore teslim oldu ve Won'un dalgalanma bandını %2.5'dan %10'a yükseltti, Won %10 değer kaybetti.
- Kasım 1997, G. Kore IMF ile 20 milyar dolarlık bir yardım paketi üzerinde anlaşmaya vardı.
- Kasım 1997, Japonya'nın en eski aracı kurumu Yamaichi iflasını açıkladı.
- Aralık 1997, Kredi Derecelendirme Kuruluşu Moody's, Endonezya, Malezya, G.Kore ve Tayland'ın kredi notlarını düşürdü.
- Aralık 1997, G.Kore'nin ikinci büyük otomotiv şirketi KIA, üretimini durdurdu.
- Ocak 1998, IMF, Endonezya'ya bir heyet göndererek reformları yakın takibe aldı.
- Ocak 1998, Hong-Kong menşeyli yatırım Bankası Peregrine iflas etti.

Tüm bu gelişmelerden de anlaşılacağı gibi, "kriz"i başlatan, Amerikalı spekülörlerin yoğun satışı olmuştur. Zaten, bu "sözde kriz"den en karlı çıkan kesim de Wall Strett Borsası'dır.

Genelde, borsa krizlerinden herkesin zarar gördüğü zannedilir. Ancak, gerçek durum oldukça farklıdır. Bir finans piyasasını etkileyebilecek krizler, belli bir süreçte söz konusu piyasaya, yüklü para transferi yaparak girmek sureti ile yaratılabilir. Burada önemli olan, piyasa hacminin önemli bir bölümünü elinde bulundurmaktır. Asya Borsalarında da bu klasik oyun oynanmış, ve önce büyük miktarlarla alım yapılarak "Asya Kaplanları" imajı yaratılmış, dünyanın

diğer borsalarındaki ilgi ve özellikle Bölge bireysel yatırımcılarının ilgisi bu borsalara çekilmiştir. Spekülörlerin, kendi satışlarını gerçekleştirebilecekleri işlem derinliği (işlem hacmi artışı) sağlandıktan sonra da, piyasanın algılayamayacağı taktiklerle yavaş yavaş satış yapılmış ve son öldürücü darbenin vurulacağı bir miktar mal da kriz günü için stokta tutulmuştur. Krize kadarki dönemde yaptığı satışlarda spekülörler zaten kardadır. Son gün yaptıkları satışlarla ise ellerindeki stoğu bitirmiş ve ardından Borsa fiyatlarının mal satışına bile imkan vermeyecek bir sürat ile düşmesine neden olmuşlardır.

Kuşkusuz, bu hareketin tek bir kişi ile gerçekleştirildiği düşünülemez. Aynı amaç etrafında birleşen yabancı spekülörler, bu tip durumlarda eylem birliği yaparak güç ve etkinliklerini arttırmaktadır.

Krizi yaratan spekülör grubunun sermayesi, halen emin bir limanda (ABD) dinlendirilmektedir. Ama, çok geçmeden, yeni varyasyonlarını dünyanın diğer gelişmekte olan piyasalarında sergileyeceklerdir. Çünkü ABD borsalarında, fahiş kazançlar elde etmeleri mümkün değildir ve bu nedenle, henüz derinlik kazanmamış, daha riskli alanlara girmek ve Asya'daki oyunlarını tekrarlamak zorundadırlar. Bu alan, muhtemelen eski Doğu Bloku ülkeleri, Türki Cumhuriyetler ve Türkiye gibi ülkelerden oluşacaktır. Hatta sular iyice durulduktan ve olay unutulmaya yüz tuttukten sonra, tekrar Asya Piyasalarını bile deneyebileceklerdir.

Bu gerçekleri bilerek, İMKB'deki (İst. Menkul Kıymetler Borsası) yabancı sermaye girişi tutkusunu ise anlamak mümkün değildir. Aslında, bugün bu tale-

bi yükseltenler, yarın kriz yaşandığında canı yanacak olanlardır.

Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi'nin özelleştirilerek, oluşan fonların İMKB'de değerlendirilmesi ve "Borsamız"ın derinlik kazanması söylemlerinin en büyük destekçisinin, Dünya Bankası, IMF ve OECD tarafından temsil edilen ulusötesi sermaye olması da teoriyi doğrulamaktadır. Hatta, Ekonomik Kalkınma ve

İşbirliği Teşkilatı OECD, geçtiğimiz günlerde T.C. Hükümetine Sosyal Sigortalara ait gayri menkullerin nakde dönüştürülerek, kendi nezaretlerinde İMKB (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası) değerlendirilmesini ve fon yönetim ücreti olarak

OECD'ye 400 milyon ödenmesini önermiş bulunmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi, Borsalara egemen olan spekülörler ile Dünya Piyasalarına hakim olan sermaye grupları, aslında aynıdır. Çünkü Borsaların en büyük yatırımcıları, işçi sorunları ile daha az uğraşmak ve spekülatif kazanç elde etmek isteyen üretim sermayesidir.

Asya Krizi ile Aslında 1 Taşla 2 Değil, Birçok Kuş Vurulmuştur

- Asya Bankacılık sistemleri çökertilerek, Bölge ekonomilerinin IMF ve Dünya Bankası boyunduruğu altına girmesi sağlanmıştır.
- IMF ve Dünya Bankasının, tahsis edilecek yardım kredileri karşılığında Bölge ülkelerine önerdiği acı reçeteler, daha çok Amerikan Bankalarının hakim olduğu Bölgenin, mali piyasalarını sonuna kadar yabancı yatırımcılara açmasını şart koşturmaktadır.
- ABD'nin özellikle Japonya ile olan dış ticaret açığının, ucuzlayan Japon üretimi sayesinde küçülme ve hatta pozitif dönmeye ihtimali belirlenmiştir. (IMF ve Dünya Bankası reçetelerinin de yardımı ile)
- Bölgedeki üretimin gerilemesi ve bazı şirketlerin kapanması gündeme gelmiştir.
- Ayakta kalmayı başaran diğer büyük şirketlerin ise özelleştirilmesi gündemde olup; dev Amerikan Şirketleri, çok ucuz fiyatlar ile bu şirketleri ele geçirmek için pusuda beklemektedir.

- Bölgedeki Otoriter Siyasi Yapılar, yükselmekte olan işçi hareketini, krizi öne sürerek kesmişlerdir. Güney Kore'de hapisteki soyguncu, faşist General-lere af çıkarılmış, Sendikalardan ise işten çıkarmalara ve bunun kolaylaştırmak için yapılacak yasal değişikliklere karşı ses-siz kalmaları istenmiş-tir.

- ABD Mali piyasaların-da sorun yaratan likidi-te darlığının aşılma ihtimali belirmiştir.

- Hızlı kalkınma döneminde, işsizlikten tam istihdama doğru yol alan tüm piyasalarda olduğu gibi Asya'da da ücret düzeyleri o eski en düşük düzeyini kaybetmiş olup; bölge, yabancı yatırımcı için cazip bir yatırım alanı olma özelliğini giderek kaybetmekteydi. Kriz sayesinde "Tam istihdam tehlikesi" atlatılmış, piyasalar yeniden işsiz, güvencesiz, aç, yoksul ve ücreti üzerinde pazarlık etme gücünden yoksun bırakılmış milyonlarca insanı sömürme potansiyeli kazanmış-tır.

- Bölgeden, zamanında ve yara almadan kaçan para tekrar Amerika'ya dönmüş ve zaten oldukça güçlü olan ABD ekonomisi bu olayla daha da güç kazanmıştır.

Ülkelerin mali ve ekonomik krizlerden kendilerini koruyabilecekleri tüm unsurlar, ulusüstü sermaye tarafından birer birer ortadan kaldırılmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü WTO'nun Başkanı Renato Ruggiero'nun Aralık 1997'de yaptığı ve dünya Bankacılık ve Sigorta Piyasalarının serbestleştirilmesine yönelik anlaşmanın 1999 yılı Mart ayında yürürlüğe girmesi bekleniyor. Bu anlaşma ile, ticaretteki süper güçler ve kalkınmakta olan ülkeler, Bankacılık, Sigorta ve Hisse Senedi piyasalarının genişlemesi için uluslararası engellemeleri (?) ortadan kaldırmış bulunuyor. Bu anlaşma, aynı zamanda dünyanın en hızlı büyüyen trilyonlarca dolar değerindeki piyasasının, açık piyasa koşullarına geçmesi anlamına geliyor. ABD Başkanı Clinton konuya ilişkin yaptığı bir açıklamada; mevcut finansal istikrarsızlığa karşın varılan bu anlaşmanın cesaret verici olduğunu vurgulayarak, anlaşmanın, Amerika'nın öncülük ettiği sektörel piyasalara serbest girişleri sağlayacak olmasına dikkat çekiyor. Avrupa ve Amerikan Bankalarının, bu anlaşma ile, özellikle G.Kore ve Tayland Bankacılık piyasalarında büyük

bir garanti elde etmeyi umdukları, Asya ülkelerinin ise daha fazla yabancı yatırım ve rakabet imkanlarını elde etmelerine karşın, kısa vadede bu anlaşmanın sanayiye zarar vereceği beklentisinin hakim olduğu bildiriliyor. (AA-Cenevre)

İmzalanmak üzere sırada bekleyen bir diğer ulusötesi kuralsızlaştırma anlaşması da MAI adı ile ün yapan, Çok Yanlı Yatırım Anlaşması.

İmzalanmak üzere sırada bekleyen bir diğer ulusötesi kuralsızlaştırma anlaşması da MAI adı ile ün yapan, Çok Yanlı Yatırım Anlaşması.

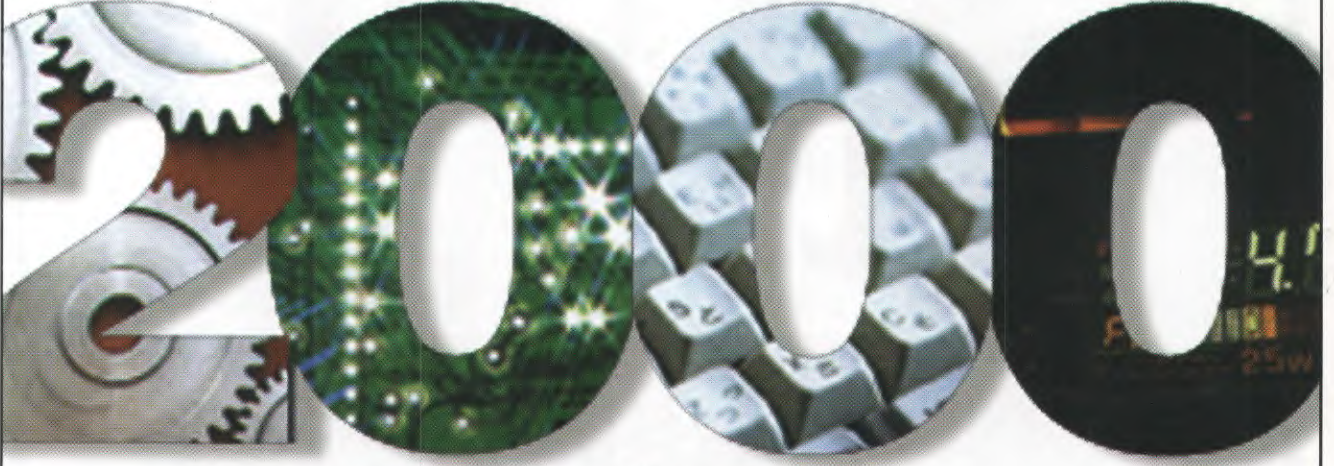
1961 yılında, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu

20 ülkenin imzası ile kurulan Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) içerisinde 1995 yılından bu yana büyük bir gizlilikle olgunlaştırılan bu anlaşmaya uluslararası STK'ların görüşüne göre Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA)'nın tüm dünyada ve çok daha geniş bir kapsamlı uygulanmak istenmesi. Ve bu anlaşma ile egemenlik, demokrasi, işçi ve tüketici hakları gibi temel kavramların yanısıra temiz çevre, ulusal hukuk, yargı bağımsızlığı, ülkelerin iç dinamikleri de yok edilerek, ulusötesi sermayenin tüm riskleri ortadan kaldırılmak isteniyor. Şu ana kadar sızdırılmış bilgilere göre, MAI, Hükümetlerin hareket alanını ve kabiliyetini kısıtlayan ve şirketlere Hükümet kararlarına meydan okuma hakları tanıyan bir çeşit anayasa, SERMAYENİN ANA YASASI.

MAI görüşmelerinin WTO yerine OECD kapsamında yapılmasının sebebi ise, içerisinde çok fazla sayıda az gelişmiş ve gelişmemiş ülkeyi barındıran WTO'nun üye ülke sayısının, OECD üye ülkelerinin 3 katına eşit olması. Tabii, bu durumda, yabancı sermaye yatırımları üzerinde hala önemli kısıtlamalar ve düzenlemeleri bulunan çok sayıdaki az gelişmiş ülkenin ikna edilmesi zorlaşıyor ve konuyu OECD içinde, gizli müzakereler sonrası imzaya açıp, bir oldu bittiye getirerek halletmek ve tüm dünya ülkelerini OECD üyelik şartı aramaksızın anlaşmaya taraf olmaya davet etmek çok daha kolay bir yol oluyor. Kısacası, imzalanması halinde, gelişmekte olan ülkelerin kendilerinin bu anlaşmanın dışında tutması hiç de kolay olmayacak gibi görünüyor.

Açıkça dışında tutulmamış herşeyi içine alan bu anlaşmaya göre "Her akit taraf bir başka akit tarafından yatırımcılarına ve onların yatırımlarına (benzer koşullarda) kendi yatırımcılarına ve onların yatırımlarına uyguladığı işlemde daha az elverişli olmayan bir işlem uygulayacaktır." Bu son derece kafa karıştıran cümleden de anlaşılacağı gibi, yabancı yatırımlara ta-

Türkiye'yi

'li yıllara
taşıyan
bütün
yatırımcılarımıza
teşekkürler!...

Halk Leasing;

T.C. Halk Bankası ve OYAK'ın
ortaklığıyla kurulmuştur.

HALK LEASING
FİNANSAL KİRALAMA A.Ş.

İSTANBUL

19 Mayıs Cad. No:1
Golden Plaza Kat:2
80220 Şişli-İstanbul
Tel: (0212) 230 92 48 - 234 48 79
Fax: (0212) 230 46 69

ANKARA

Kuveyt Caddesi No:1/5
Kavaklıdere-Ankara
Tel: (0312) 428 05 26
Fax: (0312) 428 05 27

İZMİR

Hürriyet Bulvarı 4/1 Kavala
Plaza No:208 Konak-Izmir
Tel: (0232) 484 11 20
Fax: (0232) 484 12 49

ADANA

Turan Cemal Beriker
Bul. Gözler İş Merkezi
No:76 Kat:7 D:19 Adana
Tel: (0322) 458 65 01-459 19 02
Fax: (0322) 459 19 03

Yeni bir güç

Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren

MNG Grubu'nun yeni hizmet dalı,

bankacılık...

Güçlü özkaynakları, deneyimli kadrosu

ve çağdaş bankacılık anlayışıyla

MNG Bank ile yeni bir dönem başlıyor.

Aradığınız size özel, tam hizmet

bankacılığı ise... MNG Bank.

**İstanbul Merkez (Taksim)
İstanbul Kozyatağı
İstanbul Bakırköy
İstanbul Mecidiyeköy
İstanbul Feneryolu
Ankara
İzmir
Gaziantep
Bursa**

MNG BANK

Genel Müdürlük: Mete Cad. No. 40 80060 Taksim - İstanbul Telefon: (212) 251 36 22 Faks: (212) 251 31 03

nınan avantajlar olacak ve bunun üzerine çıkılması da anlaşma ile gelişmeyecek.

Yatırımcılar ile yatırımın gerektirdiği kilit personel (Yönetici ve uzmanlar) ev sahibi ülkeye hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın giriş yapabilecek ve çalışma izni alabilecek. Ayrıca "önemli miktarda sermaye" yatırımı yapmış olanlar da ev sahibi ülkeye serbestçe girebilecek ve olağan göçmenlik koşulları ve emek piyasasının durumuna ilişkin gerekler uygulanmayacak.

MAI'ye göre, üst yöneticilerin ev sahibi ülkeden olması ve ev sahibi ülke vatandaşlarının yönetim kuruluna üye olmaları da yasak.

MAI, bir yatırımın kurulması, satın alınması, genişletilmesi, yönetilmesi ve işletilmesi ile bağlantılı olarak bir yatırımcının (akit olan ya da akit olmayan bir taraftan) mal ve hizmetlerin belli bir düzeyini ya da yüzdesini ihraç etmeye, belli bir yerli içerik düzeyine ulaşmaya, ihracat düzeylerini ithalat ile ilişkilendirmeye, teknoloji transfer etmeye ya da merkezini ülke içinde kurmaya zorlamamasını öngörüyor. Ayrıca, ülke içinde belli bir üretim, Yatırım, Satış İstihdam ya da araştırma ve geliştirme düzeyine ulaşma, ülke yurttaşlarının belli bir düzeyde işe alınması ve asgari düzeyde iştirak zorunlulukları da MAI ile kaldırılıyor.

Anlaşma çerçevesinde dikkati çeken ve sıkça kullanılan iki kavram bulunuyor. "Milli Muamele" ve "En çok kayırlan ulus" ilkeleri. Burada "Milli Muamele"den kast edilen, yabancı yatırımcıya karşı uygulanan tavırların asla yerli yatırımcıdan farklı olamayacağı. Yani, bir özelleştirme söz konusu olduğunda, hisse senedi satışları ev sahibi ülkenin vatandaşları ile sınırlı tutulamayacak. Ayrıca imtiyazlı hisse satışı ya da "çalışanlara satış yolu ile özelleştirme" anlaşmada açıkça yasaklanırken, Hükümetlerin özelleştirilmiş varlıklar üzerindeki denetimini bir ölçüde sürdürmesine de izin veriliyor. Kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinde de yabancı yatırımcılara karşı "ayrım" uygulanması, Milli Muamele hükmünün tüm özelleştirme kapsamına yayılması ile büyük ölçüde sınırlanmış ya da yasaklanmış oluyor.

MAI uyarınca, yatırımların hukuk kurallarına aykırı olarak (hangi hukuk sistemine göre) ve adil (?) bir tazminat ödenmeksizin kamulaştırılması da yasaklanıyor ve yatırımcıların başlangıç sermayesi ile yatı-

rımdan elde ettikleri gelirlerin serbestçe transfer edilebilmesi öngörülüyor.

MAI Hükümleri anlaşmazlık durumunda danışmalarda bulunulmasını, bir sonraki aşamada, konunun tavsiye alınmak üzere "Taraflar Grubuna" götürülmesini, gerektiğinde ve son aşamada da bir mahkeme önünde tahkime gidilmesini öngörüyor. Mahkemeye ise, politika/önlemin değiştirilmesi ya da nakdi tazminat talep etme hakla-

rı tanınmıyor. Karara uyulmaması halinde ihalede bulunan tarafın anlaşmadan sağladığı yararlar askıya alınabiliyor. (Türk Harb İş Sendikası Çok Taraflı Yatırım Anlaşması - Geçici, Eleştirel Bir Tahlil)

MAI içerisindeki çalışma yaşamı ile ilgili Hükümlerden bazıları için, OECD içerisindeki Sendika Danışma Kurulu (TUAC) itirazlarda bulunmuş ve grev durumunda meydana gelebilecek maddi zararlar konusunun, ev sahibi ülkeden tazminat isteme hakkı kapsamında çıkarılması ve çalışma yaşamına ilişkin ihtilaflarda devreye girecek uluslararası tahkim kurumunun ILO olarak belirlenmesini talep etmiştir.

Anlaşılabileceği üzere, durum sanıldığından çok daha vahim boyutlardadır. Devletler üzerine getirilecek tazminat ödeme v.b. yükümlülükler, Hükümetlerin zaten işçi karşıtı olan tutumlarını, "yabancı yatırımcıları kızdırmak" korkusu ile daha da sertleştirmelerine yol açacak, daha da kötüsü ülkedeki sendikal yasaların iyileştirilmeleri için bile ulusötesi şirketlerden icazet alınması zorunlu hale gelecektir.

Ulusal bağımsızlık ise artık tehdit altında olmayacak, çünkü tamamen kaybedilmiş olacaktır.

Küresel Yatırım Bankalarından Morgan Stanley'in analistlerinden Jeo Quinlan, Global Economic Forum'un 22 Aralık sayısında, "Küreselleşme sürecinden, kimse ABD ve ABD ulusötesi şirketleri kadar yararlanmadı" diyordu. Gerçekten ve özellikle 1993 yılından bu yana, ABD ve ulus ötesi şirketleri korkunç bir hızla büyürken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde şiddetli mali krizler ve kemer sıkma uygulamalarının yaşanıyor olması, tesadüfler ile açıklanamayacak kadar ciddi bir ters orantıyı sergilemektedir.

Tüm bu gelişmeler bir şeyi daha net görmemize de yardımcı oluyor: Hiçbir ülke veya ülke yönetimi,

ulusötesi sermaye ve piyasalardan daha güçlü değil. Bizleri ve dünyayı yöneten de işte bu sermaye güçleridir.

Yaklaşık 2 yıl önce, Goldman Sach'ın Genel Müdürü Milton Berlinski, "yüzyılın sonuna kadar, küresel piyasalarda topu topu 20-25 kadar Fon Yöneticisi Banka kalacak, gerisi yok olacak" dediğinde kimse inanmamıştı. Ancak rakamlara bakıldığında, bu hiç de afaki bir yargı gibi görünmüyor.

Dünyanın en büyük 10 mali kuruluşunun toplam aktif tutarı 4.8 trilyon dolar ve bu tutar, küresel Türev piyasaları (Futures, Options, Swaps, Forward v.b) hacmine yakın bir büyüklük. Bu 10 Kuruluş içerisinde, 3 İsviçre, 3 ABD, 1 Fransız, 2 Japon ve 1 İngiliz Şirketi bulunuyor. Bu Şirketlerin piyasa paylarına bakıldığında ise durum daha da korkunç bir hal alıyor. İşlemlerinden, sadece 4 tanesinin toplam piyasa payı, Dünya piyasalarının %40'ını buluyor. 8 Şirketin toplam piyasa payı ise %80'e ulaşıyor.

Dünyadaki, 200 Çokuluslu Şirtekin toplam satışları, küresel üretimin %25'ini oluşturuyor. (International Herald Tribune 23.10.1997).

ABD'deki dolar milyarderlerinin 1996 yılı itibarıyla sayısı 450 ve toplam servetleri ise; dünya nüfusunun toplam %56'sının yaşadığı, en yoksul ülkelerin toplam GSMH'sinden daha büyük. (Le Monde Diplomatique Aralık 1997)

Durum böyle olunca da, bu kadar az insan ve şirketin egemen olduğu bir piyasada, hala serbest rekabetin geçerli olduğunu ve kaynakların tarafsızca dağıtıldığını söylemem mümkün olabilir mi?

1993-1994 yıllarında, ABD'de Hazine Bakanlığı yapmış olan Roger Altman, "Asya krizi, Dünya Mali Piyasalarının bir tür Uluslararası Hükümet olarak ortaya çıkmaya başladığını göstermiştir. Bunları kimse seçmedi. Dünya ekonomisine katılan ülkeler bu piyasaların iktidarına tabi oluyorlar." demektedir (International Herald Tribune, 10 Aralık 1997).

Kapitalist sistem, tekellerin egemenliğini gerektermekte ve bu tekeller de politikalar, ekonomiler, toplumsal ve askeri kararlara yön vermektedirler. Finans sermayesi ise Banka ve Sanayi sermayelerinin birleştirilip, kaynaştırılmasından oluşmaktadır. Bu sermaye, dünya pazarlarını egemenliği altına almış; yalnızca ekonomik yaşamı değil, devlet aygıtını da kendi çıkar-

larına mahkum etmiştir. Mali sermaye özgürlük değil, hakimiyet peşinde koşar. Bu, öylesine büyük, ve öylesine etkileyici bir güçtür ki, tam siyasal bağımsızlığa sahip olan devletleri bile kendine bağımlı kılabilir ve pratikte de bu yaşanmaktadır. Emperyalizmin ayırt edici özelliklerinden biri de sermayenin ihracıdır. Burada amaç, arazi fiyatları ve ücretlerin düşük, hammadenin ucuz olduğu bölgelere üretimi kaydırmak sureti ile karların maximize edilmesidir. Bu hareket aynı zamanda, kapitalist sistemin geri kalmış ülkelere daha çabuk entegre edilmesine de yardımcı olur ve sistemin, dünyanın çeşitli bölgelerinde yerleştirilip, sağlamlaştırılmasını sağlar. Sermaye ihracında en temel yöntem ise yatırım, kredi ve borç verme, ortak şirketlerde yer alma ya da büyük şirketlerin kurulmasıdır. Verilen krediler, yapılan yardımlar ile gelişmemiş ülkelerin toplumları baskı ve denetim altında tutulur. Kar hırsı, zaman zaman değişik ülkelerin tekellerini uluslararası pazarların paylaşımında (Petroil kaynakları, uranyum, bakır ve benzeri pek çok değerli maden) işbirliğine zorlamaktadır. Böylece, yalnız emek-sermaye ilişkisi değil, emperyalistlerin kendi aralarındaki ilişkiler ile toplumlar ve emperyalizm arasındaki ilişkileri de ağırlaşmaktadır. (Ayşel ERDAŞ, 29.12.1997 Cumhuriyet)

- Sonuç olarak: Dünya Mali Piyasaları, Dünya Üretim Piyasalarından bağımsız ya da ondan ayrı değildir.

İMF'nin Kapısındaki Güney Kore

Metin Sarfatı *

IMF'nin müdahalesinden bu yana altı ay geçmiş olmasına rağmen Güney Kore yeni konumuna alışmakta sıkıntı çekmektedir: "Geleceğin bir gücü" olma yolunda ilerlerken yabancılardan "dilenen"

bir ülke konumuna düşmüştür. Belki de sokaktaki adamın sıkıntısına ironik bir çözüm olarak IMF indirim sözcüğünün eşanlamlısı şeklinde kullanılır olmuştur; lokantalar indirimli fiatlarını "IMF Yemeği" olarak tanıtmaktadır, % 50 ucuza satılan arabalardan kuaför çıraklarının bedavaya kestiği saçlara kadar tüm servis ve hizmetlerde satış tekniği olarak bu slogan kullanılmaya başlanmıştır. Sanayi ve finans sektörünün krizi derinleşip yayılmaktadır. Seul metro koridorlarında, bir masanın etrafında otumuş insanlar ellerindeki çanla gelen geçenlerden yeniden yapılmanın kurbanı "yeni yoksullar" için parasal yardım istemektedirler. Gittikçe daha çok göze çarpan bu yeni yoksullar Seul garında ikamet eden evsizlerin sayısını daha da

arttırmaktadır. Fakat Güney Kore'li çalışan kadınlar örgütünden Maria Rhee'ye göre bu kişiler "teknik açıdan" bir ev sahibi oldukları için evsizler arasına dahil edilmeyeceklerdir. Onlar sadece işlerini kaybettiklerinden dolayı evlerine dönmeye utanmaktadırlar. Top-

lu işten çıkarmaların "dev birimlerde" ancak sonbaharda bekleniyor olmasına rağmen krizin sosyal sonuçları artık öngörülebilmektedir. İlk etkilenenler de en az güvenliğe sahip olan kesimler oldu; kadınlar, göçmenler (özellikle Çin, Pakistan ve Bangladeş'ten gelenler), büyük şirketlerden daha az prestije sahip

sosyal güvenlik sisteminin ve iş güvencesinin olmadığı küçük ve orta ölçekli firmaları bunların arasında sayabiliriz.

Kriz kendini daha çok, ayrıcalıklı yaşayan halkın üzerinde değil de en azından belli bir denge, yaşam standardı tutturmuş kesimler üzerinde hissettirdi. İlk sonuçlar tüyler ürperticidir. Son aylar içinde intiharlar %200 artmış ve şu anda günde otuz kişiye ulaşmıştır. Yakın zamanda yapılmış bir sondaja göre yetişkinlerin %30'u kimi zaman ölümü veya intiharı düşünmektedirler.

Geçen seneye kadar günde 10 Kore'li intiharı düşünürken (özellikle sınavlarda başarısız olmuş veya üniversiteye girememiş) bugün artık çocukların öğrenim giderlerini karşılamayan anneler veya

borçlarını ödenmekte sıkıntı çeken aile reisleri ölümü tercih etmektedirler.

Zihinsel hasta sayısı artmakta, işlerini kaybeden anneler tarafından kreşlere bakanlar veya evlatlık ola-

Hükümet ortakları 4 Haziran seçimlerinden güçlenerek çıkmıştır. Liberal Demokrasi cephesi (özellikle Seul'de) belediye koltuklarından 16'sının 10'unu kazanmıştır. Başkan Kim Dae-Jung Uluslararası finans örgütleri, ve yabancı yatırımcılar tarafından sıkıştırılan Kore endüstrisini "düzlüğe" çıkaracaktır. Eğer beş büyük dev -Hyundai, Samsung, Daewoo, LG ve SK- şimdilik düzene girdiyse de ellibeş firma da yeniden yapılacak veya tasfiye olacaktır. Çalışanlar için durum felakete dönüşmektedir. Bir zamanlar Asya Mucizesi" olarak nitelendirilen ekonomik yanlışların faturasını onlar ödemektedirler.

* Le Monde Diplomatiqe Temmuz 1998'den Çeviren Dr. Metin Sarfatı

rak verilen çocukların sayısı çoğalmaktadır. Yanısıra boşanma sayısında, öğrenimini yarım bırakan öğrenci sayısında, Japonya'dan sonra suç oranının en düşük olduğu ülkelerden biri iken suçluluk oranlarında artış görülmektedir.

Reformlar konusundaki konsensüs sürmektedir. Ülkeyi yalnızlığından ve himayeceliğinden kurtaracak ve yabancı yatırımcılara Kore firmalarının %55'ine sahip olma imkanı sağlayacak şekilde tanıtılan yasa, sendikaları daha da zayıflatır ve böylece çalışma şartları için pazarlık imkanlarını da daraltacaktır.

Yakın geçmişteki demokratikleşmenin temel gücü olan bu sendikalar için olayların aldığı yön iç açıcı değildir. Yoksulluktan kurtulma adına onlarca yıl köle benzeri yaşamını sürdürmüş, sömürülmüş bir işçi sınıfı için, sendikalar bir yanı ile kuvvetli fakat sınırlı bir güce sahiptirler. Kaldı ki şirketlerin çok uluslu statüye dönüşmesi bu gücü muhtemelen azaltacaktır. Kimi durumlarda işçiler çok kısa bir süre haklarını kullanabilmişlerdir. İlginç olan buna rağmen liberal basının Kore'nin ekonomik zayıflığından ve yabancı yatırımcıların yatırımlar konusundaki çekingenliğinden sendikaları sorumluların arasında göstermesi.

Saygı Gösterilmeyen Kararlar

Kim Dea-Jung'ın başkanlığa seçilişi, Nelson Mandela'nın Güney Afrika'da seçilmesine benzetildi. Zafer, seçmenin değişiklikten korkmadığının kanıtı şeklinde yorumlandı. Kim Dae-Jung ülkedeki problemlerin bir kısmını, demokratikleşmeye, yetersiz bir politik şeffaflığa, çürümeye ve dev firmalarla hükümet arasında ciddi olmayan ilişkilere bağlıyordu.

Haziran - 1998 yerel seçimlerinin gösterdiği gibi Kore'lilerin hitap ettiği şekli ile "D.J." popülaritesinden hiçbir şey kaybetmiş değildir. Başkanlık koalisyonu seçime boş 16 iskemlenin 10'unu kazandı. Şimdiki iktidar öncelilere göre sendikalara karşı daha açık olmakla birlikte halen çok sayıda zorluk vardır:

Kore Konfederasyonu Uluslararası Sekreteri (KCTU) Yoon Young - Mo: şöyle açıklamaktadır: "Hükümet kendi zayıflıklarıyla sınırlanmıştır. Dış yatırımları çekme isteği, patronlarla ilişkisi, IMF'nin is-

tekleri gibi." Şöyle devam etmektedir: "Üstelik bu eski düşmanların bir ortaklığıdır. Ulusal Kongreden Kim Dae-Jung yeni bir politika için eski Kore CIA'sı şefi ve general Park Chun-Hee diktatörlüğü zamanın-

da başbakan olmuş M. Kim Jongpil'le birleşmek zorunda kalmıştır. Gerçek bir demokrasinin tek garantisi olan güçlü kurumlar oluşturulmaya çalışılmamaktadır. Bu yanı sıra başkanın konuşmasından önce hiçbir şey değişmemiştir.

Sendikalarla eski asi arasındaki ilişkiler çok nazik bir hale gelmiştir. Hükümet üzerindeki çelişik baskıların dışında M. Kim Dae-Jung'un otoriter eğilimleri bu oluşumun nedenleri arasında gösterilebilir. Daha önce çektiği sıkıntılardan sonra (İşkence çekmiş, ölümler tehdit edilmiş, sürgüne gönderilmiş) kendisi tüm kararları tek başına alma durumunda olduğunu düşünmektedir. Hükümet, sendika, işveren temsilcilerinin oluşturduğu ilk üçlü konsey KCTU (Kore Sendikalar Konfederasyonu) tarafından geçtiğimiz Şubat ayında yeni bir sosyal ilişkiler dönemi olarak selamlanmıştır. Buradan çıkan sonuçlara, işverenlerin sözlerini tutması için bir dizi greve başvuran sendikalar tek başlarına saygı göstermişlerdir.

Yoon Young-Mo tepkisini şöyle belirtmektedir: "İşten çıkarmaların kaçınılmazlığını kabul etmiştik, işverenler de hem çıkardıkları işçilere altmış gün önceden haber vermeyi veya parasını vermeyi kabul etmiş, hem de çıkarma kararı vermeden önce çalışma saatlerini kısaltmayı inceleyeceğine söz vermişti. Fakat işveren çok sayıda işçiyi sözleşme hükümlerine uymadan işten attı. Hükümet de diğer yünden bu yasal olmayan işe son vermeleri dürüstçe izlemedi. Bu şartlar altında KCTU üçlü konseyin sendikaların bastırıldığı, konuşma hakkında sahip olunan fakat dinlenilmeyen bir araç olarak kullanılmasından korkmaktadır.

Zaten işgücü piyasasında elastikiyet olmamasını ekonominin en önemli problemi olarak görenleri çok ciddiye almamak gerekir. Bu "rijidite" kısmen varolsa bile beşyüz işçinin üstündeki fabrikalarda yoğunlaşmıştır. emeğin üretim maliyetinin yüksek olmasında bir neden olması bir yana, asıl belirleyici olan gayrimenkul fiyatlarının çok yüksek olmasıdır. Bu sektöre giden karlardan küçük bir elit'in dışında yarar sağlayan olmamıştır. Fakat bunlar tüketim ürünlerine ve

hizmetlere yansımış ve korundukları için fiatlarını yükseltebilmişlerdir.

Maria Ree şu soruyu yöneltiyor: "Dünya kadar yarı zamanlı iş var. Tamamının %45'i işgücünün yaklaşık yarısı" kadınların ise bu %45'in %78'ini oluşturduğunun altını çizerek şöyle ekliyor: "Çalışan kadınların %62'si 5'ten az kişinin çalıştığı firmalarda istihdam ediliyorlar. Sendika yasaları ise en az 30 kişinin çalıştığı firmalara uygulanır. Böylece kadınlar ne asgari ücreti, ne günlük çalışma saati limitini, ne hastalık sigortasını vs. tanımaktadırlar. "Evli kadınlara karşı ayrımcılık her zaman var olmuş fakat işsizliğin yükselmesi ile yoğunlaşmıştır. Genel zihniyet eskiliğini koruyarak bir konsensus oluşmuştur. Eşler, erkeklerin işlerini çalacaklarına evleri ile uğraşsınlar. "Seul garının önünde çalışan kadınlar derneğinin bir gösterişine evsiz (aynı zamanda işsiz) erkekler saldırarak kadınları istekleriyle iş olanaklarını azaltmakla suçlamışlardı."

Resmi rakamlara göre işsizlik %7 rakamına ulaşmış -149 milyon kişi- ve yaz sonuna kadar aktif nüfusun %10'una, yaklaşık 2 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir. Bu sayı gözlemciler ve sendikalar tarafından kabul edilmemektedir. Bilgi toplama işi çalışma bakanlığı tarafından yapılmış ve en fazla 30.000 evi kapsamaktadır. Bir hafta önce bir saat bile çalışmış kimse, veya bu süre içinde iş bulmak için aktif bir faaliyet göstermemiş kimse işsiz sayılmaktadır. Sendikalar 4 milyon işsizden bahsetmekte ve kadınların iş arayanlar listesine adlarını yazdırmak istediklerinde çalışma bakanlığı yetkilileri tarafından zorluk çıkarıldığını belirtmektedir.

Yabancı Düşmanlığı

Giderek şiddetlenen bu gerilimin sosyal sonuçları üzerine bir batı elçisinin ekonomik danışmanı "Endonezya usulü bir senaryoyu" şimdilik reddetmekte ve ailenin toplumdaki sağlam direklerden biri olduğunu belirterek işsizlerin aile içinde himaye edildiğini belirtmektedir." Fakat işsiz sayısı 2 milyonu geçerse sos-

kültürel etkilere açık olmuşlardır. Kim Dae-Yung hükümetinin karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri budur.

Yonsei Üniversitesi araştırmacılarından Chu Jae-Woo'nun dikkati çektiği gibi bu, hükümetin tartışmaları demokratikleştirerek ülkenin kimi politik geleneklerini değiştirebilme gücünün bir kriteri olacaktır. "Ulusal sapmaların ve bundan kaynaklanan şiddete başvurma çok yaygın olduğu bir toplumda reformların içeriye dönük ve kapalı bir siyasal yönetimi, gerilimi tırmandırıcı riskleri de beraberinde getirir. İnsanlar cesaretlerini kanıtladılar, sanıyorum ki artık sıra hükümetin de buna aynı düzeyde cevap vermesine gelmiştir."

Karşılaştırmalı Üstünlük Modeli ve Ricardo

Erhan Aslanoglu *

Giriş

David Ricardo'nun klasik bir iktisatçı olarak geliştirdiği teorilerinin analitik ve metodolojik yapısı iktisadi düşünce tarihinde ve iktisat teorisinde üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. 1960 yılında Sraffa'nın kendi çalışması olan *Production of commodities by means of commodities* (Malların mallar ile üretimi) ve Ricardo'nun çalışmalarını toplu olarak yayınlamasına kadar Ricardo'nun analizinin üzerinde en çok tartışılan konular emek değer teorisi, para teorisi ve talep teorisi idi. Oysa, 1960 sonrası hızla ve çok sayıda ortaya çıkan çalışmaların üzerinde yoğunlaştığı konu Ricardo'nun analizinin öncelikleri ve metodolojik özellikleri üzerindedir. Bu farklılığın en önemli nedeni ortodoks ya da neo-klasik iktisat kuramını sorgulayıcı, bu kuramın klasik iktisat teorisi ile farklarını, ayrıştığı noktaları ortaya koymaya çalışan tartışmaların 1960 sonrası artmaya başlamasıdır. Bu döneme kadar, Ricardo'nun teorik sistemi, statik bir yapıda etkin kaynak dağılımını inceleyen neo-klasik teori ile bütünleşmiş olarak veriliyordu. 1960 sonrası buna karşı geliştirilen çalışmalar ise Ricardo'yu klasik politik iktisadın kurucularından birisi olarak görmekte ve bu okulun analitik ve metodolojik yapısının neo-klasik teorisinin statik yapısından önemli ölçüde ayrıldığını ve sermaye, bölüşüm, büyüme gibi dinamik unsurlar üzerinde yoğunlaştığını öne sürmektedir¹.

Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak klasik dış ticaret teorisini, bunun neo-klasik teoriden farklılıkları-

nı, ve özellikle Ricardo'nun dış ticarete ilişkin analizini yeniden yorumlayan çalışmalar 1970'lerin ikinci yarısıyla beraber ortaya çıkmaya başlamıştır. Neo-klasik iktisat Ricardo'nun dış ticaret teorisini sadece statik bir analiz olan karşılaştırmalı üstünlük modeli çerçevesinde inceler. Bu haliyle, Ricardo'nun dış ticaret teorisi neo-klasik teorisinin analitik ve metodolojik yapısı içinde görülmektedir. Oysa, Ricardo'nun teorik

sistemi bir bütün olarak incelendiğinde dış ticaret teorisinin dinamik bir yapıda olduğu ortaya çıkar.

Klasik iktisadın en önemli temsilcilerinden birisi olması nedeniyle Ricardo'nun dış ticaret teorisinin doğru olarak yorumlanmasının klasik dış ticaret teorisinin de doğru anlaşılmasına temel oluşturacağını düşünüyoruz. Çalışmamızın amacı Ricardo'nun analizindeki dina-

Uluslararası ticaretin sadece ulusların sahip olduğu kaynaklara göre değil ölçeğe göre artan getiri sonucu da gerçekleştiği, içerilmiş teknolojik gelişme, sermayenin ve üretimin uluslararasılaşması, ürün farklılaşması ve endüstri içi ticaret gibi gelişmeler neo-klasik yapı içinde açıklanamayan olgulardır.

mik unsurları ortaya koyarak, sadece karşılaştırmalı üstünlük modeli ile Ricardo'nun dış ticaret teorisini açıklamanın yanlış olacağını göstermektir. Üstelik, karşılaştırmalı üstünlük modelinin gerçekten Ricardo'ya ait olup olmaması konusunda ciddi kuşku da mevcuttur. Çalışmamızda bu noktalara da yer verilerek Ricardo'nun dış ticaret teorisi yeniden ve neo-klasik teorisinin yorumlanışından daha farklı olarak yorumlanacaktır. İçinde bulunduğumuz 1990'lı yıllarda bu tür bir yorumlamanın daha da anlamlı olduğunu düşünüyoruz. Bunun nedeni, neo-klasik dış ticaret teorisinin bugünkü dünya ekonomisindeki gelişmeleri açıklamadaki yetersizliğidir. Uluslararası ticaretin sadece ulusların sahip olduğu kaynaklara göre değil ölçeğe göre artan getiri sonucu da gerçekleştiği, içerilmiş teknolojik gelişme, sermayenin ve üretimin uluslararasılaşması, ürün farklılaşması ve endüstri içi tica-

* Dr., Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü

ret gibi gelişmeler neo-klasik yapı içinde açıklanamayan olgulardır. Bütün bunlar yeni ticaret teorileri olarak adlandırılan çalışmaların hızla artmasına sebep olmuş ve bu çalışmalar 1990'lı yılların ikinci yarısında neo-klasik dış ticaret teorisine önemli bir alternatif konumuna gelmiştir (Krugman, 1996).

Bu çerçevede, ilk önce Ricardo'nun analizinin neo-klasik dış ticaret teorisine nasıl entegre edildiği gösterilecektir. Daha sonra, Ricardo'nun dış ticaret teorisi dinamik bir yapıda olan buğday modeli çerçevesinde incelenecektir. En sonda ise karşılaştırmalı üstünlük modelinin Ricardo'nun analizindeki yeri tartışılacaktır.

Karşılaştırmalı Üstünlük ve Ticaretten Kazanç

Bugün dünyanın birçok üniversitesinde lisans düzeyinde verilen uluslararası iktisat ders kitapları A. Smith'in mutlak üstünlük teorisi ve Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorileriyle başlar ve buradan ticaretin niçin ulusların refahını arttıracığı sorusu cevaplandırılarak bu temelde neo-klasik dış ticaret teorisi oluşturulur².

Kısaca özetlersek, Smith'in mutlak üstünlük teorisi iki ülke arasındaki ticareti belirleyen faktörün emeğin farklı malların üretimindeki verimliliği olduğunu söylemektedir. Bir birim işgücü aynı malı farklı ülkelerde farklı miktarlarda üretebilmektedir. Aynı malı bir birim işgücü ile daha fazla üretebilen ülke, o malın üretiminde mutlak olarak daha verimlidir. Dolayısıyla, her ülke üretiminde mutlak olarak daha verimli olduğu malları üretir, diğer malları da serbest ticaret yolu ile öteki ülkelerden elde ederse genelde her malın dünyadaki üretimi ve sonuçta ulusların refahı artar. Bu mutlak üstünlük teorisi olarak adlandırılmaktadır. Fakat mutlak üstünlük teorisini iki ülke ve iki mal için uyguladığımızda teorinin açıklayamadığı bazı durumlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, iki ülke A ve B, üretilen mallarda X ve Y olsun. Eğer A ülkesi her iki malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahipse B ülkesi ile ticaret yapmaktan bir kazanç olamaz. Böyle bir durumda serbest ticaretin ulusların refahını arttıracığını Smith'in mutlak üstünlük teorisi açıklayamamaktadır. Bu soruna çözüm Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile gelmektedir. Bu teoriye göre A ülkesi her

iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olsa bile her ülkenin görece daha üretken olduğu bir malın üretiminde uzmanlaşarak ticarete girmesi yine ulusların

üretimini ve refahını arttırıcı bir etki yapacaktır. Bu görüşün temeli malların üretimindeki görece verimliliğin farklı olmasıdır. Örnek olarak A ülkesinde bir birim işgücü ile 12 birim X malı, 4 birim Y malı üretildiğini varsayalım. B ülkesinde ise bir birim işgücü ile 6 birim X malı, 3

birim Y malı üretilsin. Bu durumda A ülkesi her iki malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahiptir. Burada işgücünün görece üretkenliği kavramı önemlidir. A ülkesinde bir birim işgücü ile X malından Y malının 3 katı kadar üretilirken, B ülkesinde bir birim işgücü ile X malından Y malının iki katı kadar üretilmektedir. Bu bize A ülkesinde X malının üretiminin Y malına göre daha üretken olduğunu ve ticaretten kazancın oluşabilmesi için bu ülkenin X malının üretiminde uzmanlaşması gerektiğini anlatıyor. Eğer 2 birim X malını A ülkesinden alıp B ülkesine gelirse burada bir birim Y malı elde ederiz. Bu Y malını alıp tekrar A ülkesine döndüğümüzde ise 3 birim X malı elde ederiz. Yani ilk duruma göre bir birim fazla X malı üretilmektedir. Serbest ticaretin varlığı durumunda A ülkesinin X, B ülkesinin Y malında uzmanlaşmasıyla kaynaklar bu iki ülke arasında daha iyi kullanılmakta ve etkin kaynak dağılımı sonucu üretim, tüketim ve dolayısıyla refah artmaktadır. Bu Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisidir.

Özetlemeye çalıştığımız mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük teorileri uluslararası iktisat ders kitaplarında genellikle girişi takip eden ilk bölümde kısaca verilir. Fakat bu teorilerin, verildiği haliyle, daha sonra oluşturulacak neo-klasik dış ticaret teorisi için önemli bir implikasyonu vardır. Özellikle karşılaştırmalı üstünlük teorisi her durumda serbest ticaretin taraf ülkelere kazanç getireceğini göstermektedir. Dikkat edilecek olursa bu statik bir analizin sonucudur. Herhangi verimli bir zamanda ülkelerin görece üstün olduğu malların üretiminde uzmanlaşması ve serbest ticarete girmesi etkinliği ve toplam üretimi arttıracığından ulusların refahını da arttırmaktadır. Uzun dönemde dış ticaret ile büyüme, birikim, teknoloji ve bölüşüm arasındaki ilişkiler analize dahil edilmemektedir. Bir başta ifade ile, neo-klasik dış ticaret teorisinin Smith ve Ricardo'dan almak istediği ve aldığı, statik bir yapıda etkin

kaynak dağılımının dünya ekonomisinde nasıl sağlanabileceğinin yanıtıdır. Yukarıda gördüğümüz gibi bu yanıt uzmanlaşma ve serbest ticaret olarak alınmaktadır. Mutlak ve karşılaştırmalı üstünlük teorilerinde malların üretiminde işgücü gibi tek faktör kullanımı ve bunu üretkenliğinin ticarete belirleyici olması yerine, temelde Heckscher-Ohlin-Samuelson (H-O-S) modeli ile ifade edebileceğimiz neo-klasik dış ticaret modelinde birden çok üretim faktörü analize

dahil edilebilmekte ve üretkenlik yerine ülkelerin faktör donanımı ticarete belirleyici bir rol almaktadır. Daha formal ifade etmek gerekirse, (H-O-S) teoremine göre eğer her ülke görece daha fazla sahip olduğu üretim faktörünü daha yoğun olarak gerektiren malları üretir ve ihraç eder, görece daha az sahip olduğu faktör(leri) daha yoğun olarak gerektiren malları ithal ederse ticaretten bir kazanç oluşur.

Bu analiz de temel olarak statik ve etkinliği esas alan bir yapıdadır. Bu özellik neo-klasik teoremin metodolojik ve analitik yapısının da esasıdır. (H-O-S) modeli neo-klasik teori ile uyum içindedir. Fakat tartıştığımız asıl soru, Smith ve Ricardo gibi klasik iktisatçıların dış ticarete ilişkin teorilerinin neo-klasik iktisatçıların yorumladıkları gibi olup olmadığıdır. Daha önce de vurgulandığı gibi uluslararası iktisat ders kitaplarında Smith ve Ricardo'nun dış ticaret teorileri çok kısa ve bu iktisatçıların genel metodolojik ve analitik yaklaşımlarından farklı ya da bağımsız bir şekilde incelenmektedir. Bu yaklaşım tersine döndürülüp Smith ve Ricardo'nun dış ticaret teorileri bir bütünün parçası olarak incelendiğinde daha farklı sonuçlara ulaşabileceğimizi aşağıdaki kısımda tartışacağız. Çalışmamız Ricardo'nun analizi ile sınırlıdır. Fakat klasik bir iktisatçı olan Smith için de farklı açılardan ve farklı noktalarda benzer sonuçlara ulaşmaktadır³.

Buğday Yasaları (Corn Laws) ve Kar Oranlarındaki Düşüş

Ricardo'nun teorik ve politik görüşlerini daha iyi kavrayabilmek için yaşadığı dönemin (1722-1823) İngiltere'sini iyi anlamak gerekmektedir. Gerçekten Ricardo'nun teorik sisteminde 19. yy. başındaki İngiltere'nin ekonomik ve politik yapısının başarılı bir soyutlaması vardır. Bu dönemin en çarpıcı özellikleri ticaret-sanayi burjuvazisi ile toprak sahipleri arasındaki artan mücadele, yükselen rantlar ve nominal ücretler,

buğday yasaları ve azalan kârlardır (Rubin, 1979:221-23). Bu yapı içinde, Ricardo hayatı boyunca sanayi burjuvazisinin temsilcisi olmuş, hem parlamentoda hem de yazdıklarıyla toprak sahibi sınıflara karşı mücadeleye etmiştir. Bu tür bir mücadeleye girmesinin se-

bebi kâr oranlarındaki düşüşün ki, bunun nedeni olarak toprak sahiplerinin artan rant gelirini görmektir, sermaye birikimini durduracağını ve kapitalist sistemi krize sokacağını düşünmesidir. Ricardo,

toprak sahiplerini, üretken olmayan, artan rant gelirlerini lüks içinde tüketen bir sınıf olarak görmektedir. (Rubin, 1979:232-33). Sanayi burjuvazisini ise çıkarları artan üretim ve emeğin üretkenliğindeki artışla örtüşen, toplumun uzun dönemde refahını arttırıcı bir sınıf olarak görmektedir. Sanayi burjuvazisinin var olabilmesi ve dolayısıyla kapitalist sistemin krize girmemesi için sermaye birikiminin durmaması ve kâr oranlarının düşmemesi gerekmektedir. Oysa, Ricardo'nun aşağıda açıklayacağımız modeline göre kâr oranlarındaki düşüşün nedeni toprak sahibi sınıflara giden rantlardaki artıştır. Ricardo'ya göre rantlardaki artışın nedeni ucuz tahıl ürünlerinin ithalini yüksek gümrüklerle engelleyen buğday yasalarının yürürlükte olmasıdır. Tahıl ürünlerinin fiyatının pahalı olması geçinme (subsistence) düzeyinde olan nominal ücretlerin artmasına neden olmakta, bu da rantlardaki artışla beraber kâr oranlarının önce tarımda sonra da bütün ekonomide düşmesine neden olmaktadır⁴. Ricardo buğday yasalarının kaldırılarak serbest ticaretin getirilmesinin ucuz tahıl ürünü ithalatı yoluyla hem nominal ücretleri düşüreceğini hem de rantları azaltacağını, sonuçta kâr oranlarının artacağını öne sürmektedir. Ricardo'nun dış ticaret teorisinin özü buradadır; dış ticaret ile büyüme ve birikim arasında bir ilişki kurulmaktadır. Uluslar daha üretken olduğu malların üretiminde uzmanlaşır (bu İngiltere için imalat sanayidir), serbest ticaret yolu ile bunları satar, diğer malları ithal ederse bu alışverişin etkisi taraf ülkelerin iç birikim ve büyüme sürecini etkileyerek ulusların refahının artmasına yardımcı olur. Ricardo'nun teorik sisteminin temel sorunu kâr oranlarının nasıl belirlendiği olmuştur. Bu anlamda dış ticaret teorisi de genel olarak tartıştığı sorun ile iç içedir.

Tekrarlamak gerekirse Ricardo'nun 1813'de Malthus'a yazdığı mektuptan 1822 tarihli tarımda korumaya ilişkin makalesine kadar öne sürdüğü temel tez aynıdır; kâr oranlarındaki düşüşün engellenmesi

Spectrum'da çok daha fazlası var!

Beklediğiniz çeşitten çok daha fazlası Spectrum'da... Yerli ve yabancı en iyi markalardan 20.000'e ulaşan ürün çeşitliliği sizi Spectrum'da bekliyor. Kalemde bilgisayara, masadan silgiye, telefonda kağıda kadar ihtiyacınız olan her şey... Üstelik bulabileceğiniz en iyi fiyatlarla...

Alıştığınızdan çok daha farklı hizmet de Spectrum'da.... Haftanın 7 günü alışveriş olanağı, SpectrumDirect ile büyük alışveriş kolaylığı, iade ve değiştirmeye olanak tanıyan alışveriş anlayışı...

Türkiye'nin ilk ve en yaygın Office Superstore'u Spectrum'a mutlaka gelin.

Spectrum'un size yaşatacağı ayrıcalıklar burada okuduklarınızdan çok daha fazla!

Spectrum
OFFICE SUPERSTORE

Dökme LPG'de bir dünya standartı

iPRAGAZ Dökme LPG... Otel mutfağınız, imalathane ya da fabrikanız, tavuk çiftliğiniz, seranız, apartman, villa ya da siteniz için mükemmel bir çözüm... Her kapasitede enerji ihtiyacınız için proje-tesisat aşamasından satış sonrasına, uzman servis anlayışıyla çevre dostu **iPRAGAZ**, Dökme LPG ile her an yanınızda...

Genel Müdürlük: 19 Mayıs Caddesi No: 4 Nova Baran Plaza Kat: 13/16 80220 Şişli - İSTANBUL
Tel: (0212) 232 04 00 (10 Hat) Fax: (0212) 231 01 18 Ücretsiz Tüketici Danışma Merkezi: 0 800 211 60 11
internet: <http://www.ipragaz.com.tr> e-mail: ipranet@ipragaz.com.tr

gerekmektedir ve bu da ancak serbest ticaretin ucuz buğday ithalini sağlaması ile mümkün olabilir (Walsh, 1979:425). Ricardo'nun 1815'de yazdığı ucuz tahıl fiyatının kârlar üzerindeki etkisi hakkındaki makalesi kendi teorik sisteminin özü olan buğday modelini vermektedir ve bu makale 1817 tarihli *Principles of Political Economy and Taxation* (Politik Ekonominin Temelleri ve Vergileme) adlı klasik kitabının temelidir. Ricardo'nun teorik sistemini ve dolayısıyla dış ticaret teorisini iyi anlayabilmek ve yorumlayabilmek için buğday modelini iyi anlamamız gerekmektedir.

Buğday Modeli

Ricardo'nun teorik sistemini oluştururken soyutlamasını temel bir tarım ürünü olan buğday üzerine yapmasının neden buğdayın fiyatının nominal ücret seviyesini belirleyen en önemli unsurlardan birisi olmasıdır. Ricardo'ya göre emeğin doğal bir fiyatı vardır. Bu fiyat emek sahibinin yaşadığı toplumsal yapıda temel ihtiyaçlarını karşılayacak, kendisini yeniden üretmesini sağlayacak bir orandadır. Dolayısıyla, Ricardo'nun geçinme (subsistence) olarak adlandırdığı ücret seviyesini belirleyen faktörler yiyecek ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarıdır. Buğday bu maddelerin çoğuna hammadde olarak da girdiğinden soyutlama için iyi bir örnek oluşturmaktadır. Dolayısıyla, buğdayın fiyatındaki değişiklik reel geçinme ücretini değiştirmez fakat nominal ücretlerin değişmesine neden olur. Bununla birlikte aşağıda göreceğimiz gibi buğday fiyatındaki değişiklik toprak sahiplerinin eline geçen rant miktarını da etkilemektedir. Sonuçta hem ücretlerde hem rantlardaki bu değişiklik kâr oranlarını etkilemekte ve bu da Ricardo'nun teorik sistemine bir model oluşturabilmektedir.

Basitleştirme amacıyla Ricardo modelini her kilitte toprağa sabit miktarda sermaye ve işgücü uygulandığı varsayımına dayandırır. Bu varsayım farklı iki değişken girdi olan sermaye ve işgücünü tek bir değişkene indirger. Ricardo'nun teorisinde bir malın değeri bu malın üretimi için gerekli emek miktarı ile belirlenir (Ricardo, 1817:5-7). Değerin belirlenmesini tarım sektörü için düşündüğümüzde, Ricardo'nun modeline aldığı önemli bir gözlemini hatırlamamız gerekmektedir. Ricardo'ya göre "Doğa Kanunları" sonucu ekime alınan toprakların hepsinin verimliliği aynı değildir.

Aynı miktar sermaye ve işgücü kullanıldığında her topraktan elde edilecek verim farklılık gösterir. Bu nedenle, bir ülkede tarıma sokulan alanlar en verimlisinden başlayarak verimsizine doğru gider. Ricardo bunu azalan getiri olarak adlandırmaktadır⁵. Üretkenliği da-

ha az olan topraklar tarıma açıldıkça belli bir miktar buğdayı üretmek için gerekli emek miktarı verimli topraklara göre daha fazladır. Nüfus artışı sonucu buğdaya talep arttığı müddetçe daha az üretken toprakların tarıma açılması kaçınılmazdır. Dolayısıyla,

***Üretkenliği daha az olan topraklar
tarıma açıldıkça belli bir miktar
buğdayı üretmek için gerekli emek
miktarı verimli topraklara göre
daha fazladır.***

la, buğdayın değeri ve piyasadaki satış fiyatı ekime açılan son topraktaki verime bağlı olacaktır. Buradaki üretkenliğin düşük olmasından dolayı üretim için gerekli emek miktarı artacağından buğdayın piyasa fiyatı da artacaktır. Ricardo rantın oluşumunu bu noktadan hareketle açıklar (Ricardo, 1817:67-71). Çünkü buğdayın fiyatı son toprakta belirlenmesine rağmen bundan önce ekime açılmış daha verimli topraklarda da üretim devam etmektedir ve bu topraklarda belli bir miktar buğday üretimi için gerekli emek miktarı son toprağa göre azdır. Fakat piyasa fiyatı son toprağa göre belirlendiğinden daha verimli toprakların işletme maliyeti daha düşük kalmakta ve aradaki fark rant olarak toprak sahiplerine gitmektedir. Her toprağın verimi farklı olduğundan, toprak sahibinin elde ettiği rant da farklılık gösterir. Buğdayın fiyatı kullanıma açılan son toprak parçasında belirlendiğinden, bu toprak parçasından elde edilen bir rant yoktur (Ricardo, 1817:78).

Kârlar pozitif olduğu müddetçe sermaye birikimi devam eder, işgücüne olan talep ve nominal ücretler yükselir. Yüksek nominal ücretler aynı zamanda nüfusu ve buğdaya olan talebi de arttırmaktadır. Bu süreç verimliliği daha düşük toprakların tarıma açılmasını gerekli kılmaktadır. Sonuçta yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı buğdayın fiyatı ve rantlar artmaktadır. Bu artışlar toplam üretim içinde kârların payını düşürmektedir.

Yukarıda açıkladığımız süreci ortalama ve marjinal üretkenlikleri gösteren Şekil-1 yardımı ile inceleyebiliriz⁶. Burada dikey eksen buğday cinsinden faktör gelirlerini, yatay eksen ise toprağa sabit oranlarda uygulanan ve tek bir faktör gibi görünen değişken faktör sermaye ve işgücünü göstermektedir.

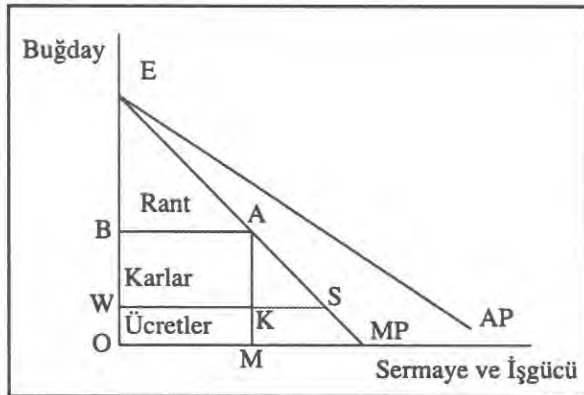
WBAK alanı kadar olmaktadır. Ricardo'nun analize göre MP üzerindeki E noktasından aşağıya doğru ilerledikçe talep artışı nedeniyle daha verimsiz topraklar tarıma açılmaktadır. Bir başka ifade ile değişken üretim faktörünün(lerinin) kullanımı arttıkça daha verimsiz topraklar üretime açılmaktadır. Buğdayın fiyatı kullanıma son açılan toprakta belirlendiğinden Şekil-1'de fiyat A noktasında belirlenmektedir. Buna göre EBA alanı daha verimli toprakların sahiplerinin buğdayın satış fiyatının

Burada AP ve MP sırasıyla mikro iktisat teorisinden bildiğimiz değişken üretim faktörünün ortalama ve marjinal ürünlerini göstermektedir. Buna göre, değişken üretim faktörü(leri) sermaye ve işgücünün toplam üründen aldığı pay marjinal üretkenliğe göre belirlenmektedir. Şekil-1'de OM kadar değişken faktör kullanılmaktadır, dolayısıyla sermaye ve işgücünün payı OBAM alanı kadardır. Sermaye ve işgücünün toplam üründen aldığı payları ayrı ayrı görmek için ise geçinme ücret seviyesinin analize dahil edilmesi gerekmektedir. Açıklandığı gibi geçinme ücret seviyesi buğday cinsinden hesaplanabilir ve reel olarak sabittir. Bu durumda geçinme ücret oranında işgücü arz eğrisi WS sonsuz olarak esnektir ve işgücünün payıda ücretler olarak OWKM alanı kadardır. Dolayısıyla, sermayenin geliri olan kâr payı $OBAM - OWKM =$

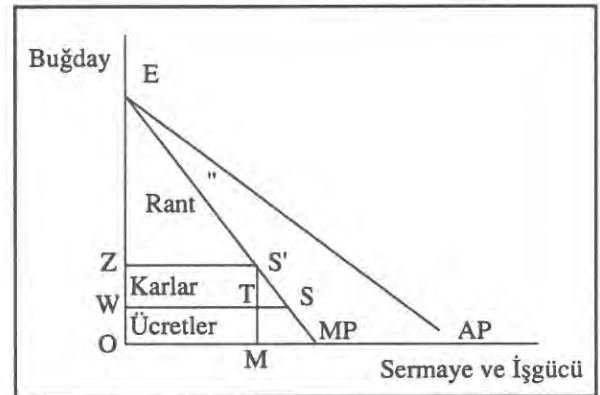
toprakların marjinal verimliliğinden fazla olması nedeniyle elde ettiği rantları göstermektedir. Böylece marjinal üretkenlik doğrusunun altında kalan ve OE-AM ile ifade edebileceğimiz toplam ürünün faktör gelirleri rant, kâr ve ücret olarak ne şekilde bölüştüğüde ortaya çıkmaktadır. Kârlar pozitif olduğu sürece sermaye birikiminin devam edeceğini, nüfus artışıyla beraber buğdaya olan talebin de artacağını söylemiştik. Dolayısıyla A ile S noktaları arasında toprakları bu süreç içerisinde ekime alınabilecek topraklardır. Örneğin tarıma yeni toprakların açıldığını ve S' noktasına geldiğimizi düşünelim. Bu durumda rantlar artarak ZES' alanı kadar olurken karlar düşerek WZS'T alanı kadar olacaktır (Şekil-2)

Bu sürecin son bulacağı yer ise S noktasıdır. Bu nokta kâr oranlarının minimuma düştüğü ya da sıfır

Şekil 1.

Şekil 2.

olduğu noktadır ve buradan sonra toprağı işleten sermaye sahipleri yatırım riskini almazlar ve sermaye birikimi durur. Ricardo'nun asıl sorunu da budur. Buğday yasaları nedeniyle ucuz buğday ithali engellenmekte, bu yüzden daha verimsiz alanlar tarıma açıldığından kâr oranları düşmektedir. Bu ise uzun dönemde birikimi ve büyümeyi durdurarak kapitalist sistemin krize girme riskini doğurmaktadır. Ricardo'nun üzerinde çalıştığı bu temel sorular sadece tarım sektörü için değildir. Çünkü Ricardo rantlarla beraber nominal ücretlerdeki yükselmenin sadece tarım değil, imalat sanayinde de kâr oranları düşüreceğini öne sürüyor. Buğdayın fiyatındaki artış nedeniyle nominal ücretlerin artması imalat sanayinde üretilen malların içerdiği emek miktarını değiştirmedeği için Ricardo'nun emek değer teorisine göre bu malların değeri ve dolayısıyla fiyatı artmaz. Temel ihtiyaç maddeleri üreten imalat sanayinde fiyatlar nominal olarak artarsa, reel geçinme ücret seviyesinin değişmemesi için nominal ücretlerin daha da artması gerekir. Bir başka ifade ile, tarımdan kaynaklı nominal ücretlerin artması sonucu imalat sanayinde de kârların düşmesi kaçınılmazdır. Ricardo bir ekonomide kâr oranlarının bütün sektörlerde geçici farklılaşmalar dışında her zaman eşit olacağını öne sürüyor. Tarımda kâr oranlarının düşmesi buradaki sermayeyi imalat sanayine çekerek kâr oranlarının bütün ekonomide düşmesine neden olur. Kâr oranlarındaki düşüş her sektörde aynı anda ve aynı oranda olmayabilir. Fakat Ricardo böyle bir durumun sürekli olamayacağını, sermayenin kârların düşük olduğu sektörlerden yüksek olduğu sektörlerle devamlı hareketi sonucu tüm sektörlerde tarımdakine benzer minimum bir noktada kârların eşitleneceğini söylüyor (Ricardo, 1817:119).

Ricardo'nun çalışmalarının çoğunda temel tezi oluşturan bu model aynı zamanda onun dış ticaret teorisini de açık şekilde ortaya koymaktadır. Ricardo buğday yasalarının kaldırılarak serbest ticaretin uygulanmasını gerekli görmektedir. Serbest ticaret ucuz tarım ürünleri ithalatı yoluyla hem ücretlerin yükselmesini engelleyecek hem de kârları ve sermaye birikimini arttıracaktır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Ricardo temel iki sektör olarak sanayi ve tarımı görmektedir. Buna göre gelişmiş ülkelerin sa-

nayide, az gelişmiş ülkelerin ise tarımda potansiyel üstünlüklerinin fazla olduğunu düşünmekte, ticarete uzmanlaşmanın da buna uygun olması gerektiğini öne sürmektedir. İngiltere gibi gelişmiş bir ülkenin sanayide uzmanlaşmasının teknolojik gelişme ile beraber gi-

derek birikim ve büyüme sürecine süreklilik katacağını düşünmektedir. Fakat bu analizi yaşadığı dönem olan 19. yy. içindir. Aynı yapının bugünkü dünya ekonomisinde sürdüğünü iddia etmek güçtür. Örneğin, bugün dünya ekonomisinde endüstriler arası ticaret yerine mal farklılaşması sonucu endüstri içi ticaret artmaktadır. Bu sü-

reç geliştirmekte olan ülkelerinde hızla sanayileşmesini getirmekte ticarete konu olan endüstri ürünlerinin payını tarıma göre arttırmaktadır. Yani geliştirmekte olan ülkeler tarım ürünlerinde, gelişmiş ülkeler sanayide uzmanlaşır sınıflandırması geçerliliğini kaybetmektedir. Fakat, bu yapı Ricardo'nun dış ticaret teorisini yadsımamaktadır. Ricardo'nun analizinin temel bir öngörüsü vardır. Bu da serbest dış ticaret ile uzun dönemde birikim ve büyüme arasında bir ilişki kurulmasıdır. Bu ilişkinin sürekliliği Ricardo'nun analizini dinamik bir yapıya oturtmaktadır. 19. yy.'da gelişmiş bir ülke için genel anlamda kaynakların tarımdan sanayiye aktarılması biçiminde bir yapısal dönüşüm iç birikim açısından önemliyen, bugün gelişmiş ülkeler kadar birçok geliştirmekte olan ülke için de farklılaşma sanayi mallarında en yeni teknolojileri kullanarak uzmanlaşma önemlidir. Serbest dış ticaret de bu tür bir uzmanlaşmaya yardımcı olarak iç birikim ve büyüme sürecine kesintisiz katkıda bulunur. Dolayısıyla, gözden kaçırılmaması gereken nokta bugünkü dünya ekonomisini de açıklayabilen Ricardo'nun dış ticaret analizinin temel tezidir, yani serbest dış ticaretin farklı yapılarda ve mekanlarda bile olsa iç birikim sürecini etkileyeceğidir⁷.

Karşılaştırmalı Üstünlük Modeli ve Ricardo

Çalışmamızın bu bölümüne kadar Ricardo'nun dış ticaret teorisinin statik karşılaştırmalı üstünlük modelinin aksine dinamik bir yapıda olduğu gösterilmeye çalışıldı. Buna ilaveten karşılaştırmalı üstünlük modelinin gerçekten Ricardo'ya ait olup olmaması konusunda da ciddi kuşkuvar mevcuttur. Bu kuşkuvar da yukarıda ulaştığımız sonucu destekler niteliktedir.

Hemen belirtmek gerekirse karşılaştırmalı üstünlük modeli Ricardo'nun en önemli çalışması olan *Principles* (1817)'nin dış ticaret üzerine olan bölümüne üç paragraf olarak girmiştir. Ricardo'nun bu çalışmasının dış ticarete ilişkin bölümünün büyük bir çoğunluğu buğday modelinin bir özeti biçiminde serbest dış ticaretin kâr oranlarını ve sermaye birikimini nasıl olumlu etkilediği hakkındadır. Sadece üç paragrafta verilen karşılaştırmalı üstünlük modelinin Ricardo'ya ait olup olmamasında da kuşku uyandıran noktalar aşağıdaki nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Birincisi, karşılaştırmalı üstünlük modelinin temel düşüncesi Ricardo'dan önce 1808 yılında birbirinden bağımsız olarak James Mill'in *Commerce Defended* ve Robert Torrens'in *The Economists Refuted* çalışmalarında ortaya çıkmıştır (Thweat, 1976:222-24). Özellikle James Mill'in Ricardo ile sürekli ilişki içinde olduğu ve Ricardo'nun çalışmaları üzerinde çok etkili olduğu bilinmektedir. Kendi yetenekleri konusunda oldukça mütevazî olan Ricardo baş yapıtı olan *Principles* (1817)'i yazmaya Mill'in büyük teşviki sonucunda karar vermiştir. Ricardo temel tezi olan, buğday yasalarının kâr oranlarını ters olarak etkilediğini 1815 makalesinde göstermiştir ve bunun üzerine ekleyecek çok fazla bir şeyi olmadığını Mill'e yazdığı mektuplarda söylemektedir. Fakat Mill'in ısrarları ile bu makalenin temel tezlerini kitap haline dönüştürerek *Principles* (1817)'i ortaya çıkarmıştır (Rubin, 1979:232-33). Ricardo'nun iki yıl gibi kısa bir sürede kitabı yazdığı dönem boyunca Mill ile sürekli mektuplaştığı, sık sık Londra'da buluştuğu ve Mill'in Ricardo'nun yazdıklarının hepsini okuyup eleştirilerini ve önerilerini ilettiği bilinmektedir (Thweat, 1976:219-26). Hatta, Thweat Sraffa'yı da referans göstererek *Principles*'in bazı bölümlerinde Mill'in yazı üslubunun çok açık olarak görüldüğünü ifade etmektedir⁸. Üstelik Mill'in karşılaştırmalı üstünlüğe ait görüşleri 1814 yılında Malthus'un buğday yasalarını desteklemesini eleştiren yazıda tekrarladığı, 1818 yılında ise Britanica Ansiklopedisi'ne yazdığı koloniler adlı maddede karşılaştırmalı üstünlük yasasını sayısal örnekler yardımıyla daha açık olarak verdiği bilinmektedir (Thweat, 1976:233). Bu durum da Ricardo'nun temel tezleriyle uyuşmayan karşılaştırmalı üstünlük örneğini vermesinde Mill'in büyük etkisi olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Bu olasılığı destekleyen diğer bir durum ise Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükleri açıklarken ver-

diği örnektir. Ricardo bütün teorik sistemini buğday modeline göre oluşturmaya rağmen, karşılaştırmalı üstünlük modelinde ticarete konu olan mal olarak kumaş ve şarabı seçmiştir. Burada belirtilmesi gereken nokta Ricardo'nun sınırsız serbest ticareti değil özellikle gerekli (necessary) mallarda serbest ticareti savunmasıdır. Geçinme ücret seviyesini belirleyen temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki artış kâr oranlarını ters olarak etkilemektedir. Dolayısıyla, lüks malların ticaretinin birikim ve ekonomik büyüme üzerine çok da önemli olmadığını düşünmektedir (Maneschi, 1992:428). Bu anlamda ticarete konu olan bir mal olarak şarap gibi lüks bir malı seçmesi kuşku vericidir. Diğer bir nokta ise ticarete taraf ülkeler olarak İngiltere ve Portekiz örneğini vermekte Portekiz'in İngiltere'ye karşı hem kumaş hem de şarap üretiminde mutlak üstünlüğü olduğunu söylemektedir. Bu örnek de Ricardo'nun genel metodolojik yaklaşımı ile çelişmektedir, çünkü Ricardo'nun verdiği örnekler hep gerçek dünya ile uyumlu olmuştur. İngiltere'nin hem kumaş hem de şarap üretiminde Portekizden daha üstün olduğunu bilmesine rağmen örneğini ters biçimde vermesi de çelişkilidir (Walsh, 1979:427). Üstelik Portekiz örneği bütün kitapta sadece bu üç paragrafta geçmektedir. Bütün bunlar, Ricardo'nun analitik sistemi ile uyuşmayan karşılaştırmalı üstünlük örneğini kitabının dış ticarete ilişkin bölümüne son anda Mill'in etkisi ile ilave ettiği yönündeki görüşleri desteklemektedir.

Sonuç

Bu çalışma neo-klasik uluslararası iktisat literatüründe Ricardo'nun dış ticaret teorisi olarak verilen fakat üzerinde çok fazla tartışılmayan karşılaştırmalı üstünlük modelinin yeniden bir değerlendirmesidir. Bu değerlendirme sonucu vurgulanması gereken iki önemli nokta bulunmaktadır. Birincisi, Ricardo'nun temel sorunu gelişmiş bir kapitalist sistemin krize girmesini engelleyecek sermaye birikim sürecinin ve ekonomik büyümenin nasıl sağlanacağıdır. Ricardo 19. yy. İngiltere'si için bu sorunun yanıtını kâr oranlarının düşmesini engelleyecek gerekli malların (tarım ürünlerinin) serbest ithalatı, imalat sanayi ürünlerinin ise serbest ihracatı olarak vermiştir. Böylesi bir yapı rantları ve nominal ücretleri azaltarak hem içeride kâr oranlarının düşmesini engelleyecek hem de dışarıda yeni pazarlar yaratarak kâr oranlarına olumlu etkiye bulunacaktır. Dolayısıyla, Ricardo'nun dış ticaret teorisi serbest dış ticaret ile sermaye birikimi ve ekono-

mik büyüme arasında uzun dönem yayılan dinamik bir ilişkiyi analiz etmektedir. Halbuki neo-klasik teorisinin temel sorunu verili bir zamanda kaynakların etkin dağılımının nasıl yapılacağıdır. Statik bir çerçevede etkinlik ön plandadır. Bir başka biçimde ifade edecek olursak neo-klasik teori üretim olanakları eğrisi üzerinde hareket ile optimum noktayı bulmaya çalışır. Ricardo'nun dinamik analizi ise üretim olanakları eğrisinin sağa doğru sürekli kayması ile meşguldür. Ricardo'nun genel teorik sistemini bir yana bırakarak sadece tartışmalı üç paragrafta verilen karşılaştırmalı üstünlük örneğinden Ricardo'nun dış ticaret teorisinin çıkarılması çalışmamızın sonuçlarına göre yanlıştır.

Bu çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı ikinci sonuç ise iktisat teorisinin gelişimine ilişkin daha temel bir noktaya dikkat çekmektir. Çalışmamızın amacı Ricardo üzerine tekrar ve karşılaştırmalı üstünlük gibi bir konuda spekülasyon yaratmak değildir. Fakat, karşılaştırmalı üstünlük örneği bize bugün dünyanın birçok üniversitesinde hakim olan neo-serbest ticaret ve tam rekabete ilişkin görüşlerini vurgulamakta diğer özellikleri üzerinde durmamaktadır. Fakat "diğer" dediğimiz özellikler bu iki yaklaşım arasında asıl ayırt edici olanlardır. En basit haliyle, neo-klasik yaklaşımda "değişim" temel soru iken, klasik teoride "üretim" temel sorudur. Bunlardan birincisi, piyasada serbest değişimin sağlayacağı etkin kaynak dağılımı ile ilgilenirken, ikincisi birikim, büyüme, teknoloji gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da her iki yaklaşımın iktisat politikası önerileri ve ekonomik yapıyı analizdeki öncelikleri farklılaşmaktadır. Bu farklılıkların daha net bir biçimde ortaya konması iktisat biliminin ilerlemesine de katkıda bulunacaktır.

Uluslararası iktisat bağlamında düşünecek olursak bugün dünya ekonomisi neo-klasik teorisinin statik yapısının açıklayabildiğinden çok daha karmaşık ve dinamik bir yapılanma içindedir. Hızlı teknolojik gelişme, sermayenin ve üretimin uluslararasılaşması, ürün farklılaşması ve endüstri

içi ticaret, uluslararası ekonomik entegrasyon bu yapının en önemli özellikleridir. Bugün her bir ülke ekonomisinin iç birikim sürecinin dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlılığı daha da artmıştır ve bu durağan olmayan bir süreç izlemektedir. Bu çerçevede, analitik sistemi ve metodolojisi itibarıyla hem dünya ekonomisindeki gelişmeleri açıklamada hem de politika üretmede klasik iktisat daha yetkin görünmektedir.

Kaynakça

- Blaug, M. (1985) *Economic Theory in Retrospect*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Caves, R.E., Frankel, J.A., and Jones R.W. (1990). *World Trade and Payments: An Introduction*, 5th ed., Glenview, Scott, Foresmen.
- Chacholiades, M. (1994). *International Economics*, McGraw Hill, International Editions.
- Ethier, W.J. (1988). *Modern International Economics* 2nd ed. NY. Norton.
- Grubel, H.G. (1981). *International Economics*, Hornewood, Irwin.
- Kindleberger, C.P. (1973). *International Economics*, 5th ed. Homewood Irwin.
- Krugman, P.R. (1996). *Rethinking International Trade*, The MIT Press, Cambridge.
- Krugman, P.R. and Obstfeld, M. (1988). *International Economics: Theory and Policy*, Glenview, Scott. Foresman.
- Krugman, P.R. and Obstfeld, M. (1988). *International Economics: Theory and Policy*, Glenview, Scott. Foresman.
- Mainwaring, L. (1984). *Value and Distribution in Capitalist Economies*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Maneschi, A. (1992). "Ricardo's International Trade Theory: Beyond the Comparative Cost Example", *Cambridge Journal of Economics*, 16,421-37.
- Myint, H. (1977) "Adam Smith's theory of international trade in the perspective of economic development", *Economica*, 44,251-68.

Bugün her bir ülke ekonomisinin iç birikim sürecinin dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlılığı daha da artmıştır ve bu durağan olmayan bir süreç izlemektedir.

Ricardo, D. (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*, Everman Classics, 1987, London.

Robinson, J. (1956). *The Accumulation of Capital*, Macmillan, London.

Rubin, I. (1979). *A History of Economic Thought*, Ink. Links, London.

Thweat, W.O. (1976) "James Mill and the early development of comparative advantage", *History of Political Economy*, 8,2,207-34.

Steedman, I. (1979). *Fundamental Issues in Trade Theory*, The Macmillan Press, London.

Walsh, V.C. (1979) "Ricardian foreign trade theory in the light of classical revival", *Eastern Economic Journal*, 5,3,421-27.

Dipnotlar

¹ Klasik iktisadın yeniden canlanması John von Neumann'ın 1930'lardaki klasik büyüme modeli ile bir ivme kazanmış ve bu John Robinson'un (1956) sermaye birikimi üzerine olan çalışması ile devam etmiştir. Fakat asıl gelişme Sraffa (1960) sonrası olmuş ve Pierangelo Garegnani, Luigi Passinetti, Kenneth Arrow ve Michio Morishima gibi iktisatçılar klasik teorinin ve özellikle Ricardo'nun yeniden yorumlanması üzerine önemli çalışmalar yapmışlardır. Sraffa sonrası geliştirilen bu geleneğe dahil olan iktisatçılar Yeni Ricardo'cular olarak da adlandırılmaktadır.

² Caves, Frankel and Jones (1990), Chacholia-des (1994), Ethier (1998), Krugman and Obstfeld (1988), Kindleberger (1973) ve Grubel (1981) örnek olarak verilebilir.

³ Bu konuda Myint (1977)'ya bakılabilir.

⁴ Ricardo'ya göre geçinme (subsistence) ücret düzeyi emeğin normal yaşamını idame ettirebilecek ve kendini yeniden üretebilecek düzeydedir.

⁵ Burada belirtilmesi gereken bir nokta Ricardo'nun bahsettiği azalan getiri'nin neo-klasik mikro iktisat analizinden bildiğimiz azalan getirin yarasından farklı olmasıdır. Mikro iktisatta azalan getiri yasası üretim faktörlerinden birisi sabitken değişken faktörün marjinal ürününün belli bir üretim seviyesinden sonra düşmesini ifade etmektedir. Oysa Ricardo'da bütün üretim faktörleri arttırılsa bile toprağın veriminde "Doğa Kanunları" gereği farklılaşma ve bir azalma söz konusudur.

⁶ Bu analiz (Blaug, 1985:88-92)'den alınmıştır.

⁷ Yeni Ricardo'cu iktisatçılarda Ricardo'nun ticaret teorisinin neo-klasik teori tarafından eksik ve yanlış yorumlanmasını eleştirmektedir. Yeni Ricardo'cu analiz dış ticarete

uygulanmasında ise ticarete konu olan mal fiyat oranlarının malın içerdiği emek değerini yansıtmadığı, bu nedenle de fiyat oranlarının ülkeler arasındaki üretkenlik farkını ortaya koymakta yanlış sinyaller verebileceği görüntüsünden hareket edilmektedir. Yeni Ricardo'cular bu durumda dahi uzmanlaşarak ticarete girmenin rasyonel bir davranış olduğunu fakat bunun her zaman pareto optimumu sağlayan rekabetçi şartlar altında gerçekleşmeyeceğini belirtmektedir. Örneğin, fiyat sinyallerine bakarak ticarete giren ülkelerin birisinde ya da her ikisinde ya da her ikisinde söz konusu malların tüketiminde azalma meydana gelebileceği gösterilmektedir (Maibwaring, 1984: 93101), (Steedman, 1979:7-8).

⁸ Sraffa da Ricardo'nun bütün çalışmalarını ve mektuplaşmalarını topladığı 12 ciltlik toplu eserlerde Mill'in etkisini vurgulamaktadır.

Pozitivizm ve İktisat

Sayın Taner Cangil'in Düşündürdükleri

Cem Somel ve E. Ahmet Tonak *

İktisatta üç tür bilimsel faaliyet göze çarpar. Birincisinde iktisatçı bir kuram oluşturur ve formel şekilde modeller, Model çalışması varsayımların modelin bulgularını nasıl etkilediğini, ve kuramın ampirik olarak sınanmasını mümkün kılacak önermeleri saptar. Formel modelcilikte aşırı ihtisaslaşmanın tehlikesi vardır. Dünyadaki olaylar yerine modelleri iktisat biliminin esas inceleme konusu olarak görmeye başlar, dolaşımı ile iktisadi pratik yararı olmayan bir soyut dünyaya sıkışır.

İkinci faaliyet türünde gerçek ekonomilerin verileri arasındaki istatistiksel ilişkiler incelenir. Bu faaliyet, kuramlar arasında tercih yapmak için önemli bir kriter (ancak kriterlerden birini!) sağlar. Veriler arasında istatistiksel ilişkiler saptama faaliyetinde aşırı ihtisaslaşmanın tehlikesi bulunan bağlantıların nedenselliklerini anlama ve açıklama gereğini ihmal etme, ve teknik beceri sergileme uğruna anlamsız ve kullanışsız ilişkiler saptama eğilimidir.

Üçüncü faaliyet türünde iktisatçı ekonomilerde gözlenen olguları ve bunların algılanışını tarihi bir perspektifle araştırır, tasvir ve tahlil eder. Bu faaliyet iktisadın esas konusu (yani ekonomi) hakkında bilgi birikimi sağlar, bu bilgilere dayanarak kuram oluşturur, ister istemez yöntem üzerine kafa yorar. Bu faaliyetin, iktisat bilimini amacından saptıracak bir metodolojik tehlikesi yoktur. Fazla tasvir ve yüzeysel kalır ise verimsiz bir çaba olur. Kaldı ki, gerek ilk iki alanın birbirleri ile olan ilişkilerini sorgularken, gerekse de ampirik çalışma yaparken bu üçüncü alanın meto-

dolojik açımlarından yararlanmak olasıdır. Bilindiği gibi ilk alanın ürünü olan kuramlar, ikinci alanın malzemesi olan istatistiksel verilerin kavramsal bazını oluşturur. Zaman zaman unutulmuş bu ilişki, ister istemez sorunlara yol açar. Makroiktisattan bir örnek verelim: Keynesçi iktisat kuramının ampirik veri seti olan milli gelir hesapları sisteminde, ne Klasik kuramın artık kategorisine, ne de Marksist kuramın artık-

***Makroiktisatta, mikroiktisatta,
uluslararası iktisatta temel
varsayımları sebebiyle dünyada olup
bitenleri anlamaya yaramayan,
dünyada objektif olarak varolan hiç
bir şeyi tasvir etmeyen, hatta dünyayı
kavrayışımızı çarpıtan, fakat kendi
içinde tutarlı ve zarif olan nice
kuram mevcuttur.***

değer kategorisine doğru-
dan tekabül eden bir veri
bulmak mümkündür. Ko-
lay çözüm Marksistlerin
yıllardır yapageldikleri gi-
bi, ya ampirik kanıtlardan
yoksun kuramsal veya po-
litik eleştirelilikle yetin-
mek, ya da Keynesçi kura-
ma dayanan verilerle,
Marksist kuramın öngörü-
lerini kanıtlamaya çalış-
maktır. Birinci "çözüm"
Marksist kuram, sınana-
maz önermelere, ikincisi

ise reel ekonomi tarafından yanlışlanan, miyadı dolmuş bir açıklama tarzına dönüştürür. İşte bu tür tıkanıklıklarda üçüncü alan sorunu aşabilmenin ipuçlarını verir.

Bu çalışma tarzlarının üçü de muteber birer faaliyettir, ve birbirini tamamlayıcıdır. İktisat öğretimi öğrencileri üç araştırma türü ile aşına hale getirilmeli ve her birinin gerektirdiği asgarî teknik donanımı vermedir. Ancak Türkiye'de de yabancı ülkelerde de yukarıda her faaliyet türünde saydığımız sakıncalı eğilimleri haiz ürünler görülmektedir.

Pozitivist zihniyet, sosyal araştırmaların ancak fenlerin metodolojisini kullandığı ölçüde "bilim" olabileceğini kabul ederek, matematik ve istatistiksel yöntemler kullandığı için ilk iki faaliyeti daha "bilimsel" saymak, üçüncü tarz çalışmaları küçümsemek eğilimindedir. Oysa modelleme çalışmalarının ve am-

* ODTÜ İktisat Bölümü

pirik çalışmaların dünyayı anlamaya ve toplumsal sorun çözmeye yarayıp yaramadığının mihengini üçüncü tür faaliyet sağlar.

Sayın Taner Cangil'in İktisat Dergisinin 376. sayısında yayınlanan "Üniversite, Akademia, İktisat" başlıklı yazısında bu pozitivist eğilim hakimdir. Yazar iktisadî tarih, iktisat düşünce tarihi metod sorunları, Türkiye ekonomisi gibi derslere yer verilemeyen bir lisansüstü program önermekte ve bunu "No Bullshit Economics PhD Programme" diye adlandırmaktadır¹.

Makroiktisatta, mikroiktisatta, uluslararası iktisatta temel varsayımları sebebiyle dünyada olup bitenleri anlamaya yaramayan, dünyada objektif olarak varolan hiç bir şeyi tasvir etmeyen, hatta dünyayı kavrayışımızı çarpıtan, fakat kendi içinde tutarlı ve zarif olan nice kuram mevcuttur. Bu kuramların birçoğunun hayatiyetinin asıl sebebi zerafetleri değil, şu veya bu millet, sınıf veya zümre menfaatlerini savunmaya yaramasıdır. Marjinal bölüşüm kuramı, mukayeseli üstünlükler kuramı, faktör fiyatları yakınsama kuramı bunlara örnektir. Öte yandan, bazı iktisatçılar kuramlarını ve kavramlarını kabul ettirmek için belagat ilminin ("rhetorics") her türlü hilesine müracaattan çekin-

memektedir. İktisadî terimlerde "tabii" sıfatı kullanmak gibi.

İktisadî fenlerden ayırdeden bu sorunlarda iktisatçı aday öğrencilerin anlayışını ve muhakeme kabiliyetini geliştirmek, dolayısı ile modelleme çalışmalarını ve ampirik araştırmaları anlamlı ve faydalı bir hale getirmek, (sayın Cangil'in samimî Amerikanvari üslubu ile necaset olarak vasıflandırdığı) iktisat tarihi, iktisat düşünce tarihi, bilim felsefesi alanındaki çalışma ve dersleri ile mümkündür.

İktisadın "enternasyonallığı" ne gelince, uluslararası fikir alışverişi elbette çok faydalıdır. Ancak iktisadî önermeler uluslararası ve sınıflarüstü olmadığı için, dışardan gelen bilgi ve tahlillerin enternasyonal, binaenaleyh bitaraf olduğu zehabına kapılmak yanlışır. Ekonomilerin sorunları farklı olduğu ölçüde, araştırma alanlarımızı ve araştırmalarımızı değerlendirme kıstaslarımızı başka ülkelerde faaliyet gösteren iktisatçıların ve kurumların belirlemesine izin vermemeliyiz. Buna dikkat edersek Türkiye'de iktisat "naklî ilim" olmaktan "aklî ilim" olmaya doğru yol alabilir.

Dipnot

¹ Üzerinize gülsuyu!

LÜTFEN NOT EDİNİZİ..

CEMİYETİMİZİN ÜYELERİYLE ARASINDAKİ KÖPRÜYÜ DAHA SAĞLAM KURABİLMESİ İÇİN ÇEVRENİZDEKİ ÜYE VE MEZUNLARIMIZLA İLGİLİ HER TÜR HABERİ VE ADRES DEĞİŞİKLİKLERİNİZİ LÜTFEN BİZE İLETİNİZ. İKTİSAT DERGİSİ ABONE ÜCRETİNİZİ, ÜYE AİDATLARINIZI VE BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR VEYA SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İ.F.M.C.)

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 TAKSİM / İST.

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 Faks: (0212) 255 17 73

AKBANK Taksim Şb. Hsp. No: 7102

İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. Hsp. No: 46783

SÜMERBANK Beyoğlu Şb. Hes. No: 0342 0039 0992 0012 053

KATKILARINIZLA ZENGİNLEŞECEK DAHA GÜZEL BİR İKTİSAT DERGİSİNDE BULUŞMAK DİLEĞİYLE

Nazilli'deki Kobi'lerin 1997 Ağustos Ayı İtibarı İle Genel Durumu ve Sorunları'

Hasan Gürak*

Küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ'ler) gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de üretim, istihdam, verimlilik, ihracat gibi konularda çok önemli bir konuma sahiptir. Örneğin, Türkiye'de tüm işletmelerin yüzde 98'ini KOBİ'ler oluşturmakta ve istihdamın yüzde 76.7'sini, üretimin yüzde 38'ini, ihracatın yüzde 8'ini gene KOBİ'ler gerçekleştirmektedir. KOBİ'lerin ürünlerinin bir çoğu düşük kaliteli olmasına karşın fiyatları da düşük olduğu için gelir seviyesi az olan kitlelerin taleplerini karşılamada önemli bir rol oynamaktadır. KOBİ'ler ülkenin her tarafına yayıldıkları için bölgesel gelir dağılımı açısından da olumlu katkıda bulunmakta ve kentlere göçü önlemede önemli bir etken olmaktadır. Bu özelliklerinin yanı sıra KOBİ'ler büyük işletmelere kıyasla daha esnek bir işletme yapısına sahip olduklarından konjonktürel dalgalanmalara da daha kolay uyum sağlarlar.

Ülke ekonomisine büyük katkıları olan KOBİ'lerin maalesef bir çok sorunları da vardır. Bunların başında gelenleri finansman, pazarlama, kalifiye eleman kıtlığı ve bürokratik engellerdir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bu tür sorunların üstesinden gelebilmek için devlet, çeşitli vakıflar ve mesleki örgütler tarafından önlemler alınmakta, teşvikler verilmektedir. Ancak bu tür katkıların KOBİ'lerin sorunlarını çözmeye yeterli nitelik ve niceliğe sahip olduğunu maalesef söyleyemeyiz. Örneğin KOBİ'lerin en önemli sorunlarından biri (belki de en önemlisi) olarak görünen finansman konusunda engellerin he-

nüz aşılmaktan çok uzakta olduğunu gözlemlemekteyiz.

Ülke genelinde KOBİ'ler çeşitli sorunlarla karşılaşırken acaba Nazilli'de durum nedir? Nazilli'deki KOBİ'lerin ülkedeki KOBİ'lerle benzer sorunları var mıdır? Veya hangi alanlarda farklılıklar yaşamaktadırlar? Ne tür üretim yapısına sahiptirler? Kalifiye eleman bulma sorunu yaşıyor mu? Kredi bulma sorunlarını aşabilmişler mi? Çağdaş yönetim ve pazarlama tekniklerini biliyorlar mı? Üretimin ne

kadarı ihraç ediliyor? Bürokratik engeller sorun olma-ya devam ediyor mu?

İşte bu sorulara yanıt bulabilmek amacıyla Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde görevli 15 akademik personelin katılımı ve Nazilli Ticaret Odası, Nazilli Genç İş Adamları Derneği (NAZGİAD) ve Nazilli Aktif İş Adamları Derneği (NASİAD)'nin katkıları ile 1997 yazında durum tespiti yapmak amacıyla iki ay süren bir anket çalışması gerçekleştirildi.

Nazilli, Türkiye'deki ilçeler arasında zenginlik açısından yapılan sıralamada 910 ilçe arasında GSMH içindeki %0.33'lük payıyla 69'uncu sırada yer almaktadır. Aralarında Nazilli'nin de bulunduğu en zengin 100 ilçe GSMH'nin %64.38'ini üretmektedir. (Ekonomik Forum, 15.03.1997). Nazilli'nin bu konumda olmasında gelişmenin anahtarı olan KOBİ'lerin çok önemli bir rolü olduğunu görüyoruz.

Nazilli'de üretim yapan resmen kayıtlı 115 işletmenin 84'ü (yaklaşık yüzde 70'i) anketimize katıldı.

***KOBİ'ler ülkenin her tarafına
yayıldıkları için bölgesel gelir dağılımı
açısından da olumlu katkıda
bulunmakta ve kentlere göçü önlemede
önemli bir etken olmaktadır.***

* Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Proje yöneticisi

Elde edilen veriler ve bulguları sırasıyla EĞİTİM, MEVZUAT, TEKNOLOJİ-VERİMLİLİK, FİNANS, PAZARLAMA ve İHRACAT başlıkları altında konuya yakın ilgi duyan akademisyenler tarafından değerlendirildi ve Nazilli'deki sorunların Türkiye genelinde yaşananlardan pek farklı olmadığı ortaya çıktı. Bu bölümü izleyen bölümlerde ilgili kişilerin ana konularla ilgili kişisel izlenimleri, vardığı sonuçlar ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Nazilli'deki KOBİ'lere genel olarak baktığımızda firmaların %34'ünün şahıs şirketi, % 52'sinin ise Limited Şirket olduğunu görüyoruz. Anonim şirketlerin oranı sadece % 11. Şahıs şirketlerin çokluğu burjuva geleneğinin fazla gelişmemiş olduğunun bir göstergesi sayılabilir (Tablo: 1-1)

Tablo: 1-1 Firma statüsü

	Sayı	%
Limited Şirket	44	52
Şahıs Şirketi	29	34
Diğer	11	12

Kaynak: Anket çalışması Ağustos, 1997

Nazilli'deki KOBİ'lerin %27'si, yani en büyük oranı, Türkiye genelinde olduğu gibi, Tekstil-Giyim-Deri sektöründe faaliyette bulunuyor. İkinci büyük faaliyet alanı Gıda-İçki-Tütün; oranı %17. Metal Eşya-Makina ile Taş-Toprak ürünleri ise %10'ar payla üçüncü sırada yer alıyorlar. (Tablo: 1-2) Denizli gibi

Tablo: 1-2 Firmaların Faaliyette Bulunduğu Sektörler

	Sayı	%
Gıda-İçki-Tütün	15	17
Metal Ana Sanayi	4	4
Orman Ürünleri-Mobilya	6	7
Tekstil-Giyim-Deri	23	27
Taş-Toprak Ürünleri	9	10
Kimya-Kömür-Plastik	7	8
Tarım Ürünleri	5	5
Kağıt-Basım	-	-
Metal Eşya-Makine	10	10
Diğer	5	5

Kaynak: a.g.e.

bundan 25-30 yıl önce Nazilli ile gelişmişlik ve sanayileşme açısından pek çok benzerlikleri olan bir ille karşılaştığımız zaman özellikle Tekstil-Giyim üretiminin çok az geliştiğini gözlemliyoruz. Denizli'de bir çok firmanın ürünleri uluslararası pazarlarda önemli bir pay almışken Nazilli'de ancak bir-iki firmanın bu boyutlarda iş yapabildiğini görüyoruz.

Tablo: 1-3 bize KOBİ'lerin imalatlarında büyük imalathanelere göre çok daha düşük oranda ithal girdi kullandığını gösteriyor. Gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen hepsinde bu özelliği gözlemliyoruz. Nazilli'deki şirketlerin %77'sinin üretimde düşük oranda ithal girdi kullanması, %9'unun ise hiç ithal girdi kullanmaması bu şirketlerde üretim artışının getireceği ithal girdi artışının ülke geneli ortalamasından daha düşük olacağını göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu şirketlerdeki üretim artışı ülke ortalamasından daha az oranda döviz harcamasını gerektirecektir.

Tablo: 1-3 Üretimde İthal Girdi Oranları

	Sayı	%
% 1-10	65	77
% 11-25	4	4
% 26-50	5	5
% 51 +	2	2
İthal Girdi Kullanmıyor	8	9

Kaynak: a.g.e.

Nazilli KOBİ'lerinin %21'i ürünlerini ilçe içinde, %13'ü il içindeki, %45'i ise tüm yurttaki pazarlamaktadırlar. Başka bir deyişle, firmaların %34'ü il sınırları içinde pazarları hedef almakta, yurt dışındaki pazarlara ulaşamamaktadır (Tablo: 1-4). Pazar hedeflerinin büyütülmesi hem şirket gelirlerini artıracak hem de ölçek ekonomisi sayesinde maliyetlerin daha da düşmesine olanak sağlayabilecektir. Dış pazarlara yönelik çalışan firmaların oranı ise %20. Gümrük Birliği üyesi

Tablo: 1-4 Şirketlerin Coğrafi Pazar Dağılımı

	Sayı	%
İlçe içi	18	21
İl içi	11	13
Yurt içi	38	45
Uluslararası	17	20

Kaynak: a.g.e.

olan ve AB ile tam üyeliği amaç edinen Türkiye'de daha çok firmanın AB pazarlarını da yurt içi pazarlar gibi değerlendirip, hedef büyüttmeleri gerekmektedir.

Çalışan işçi açısından değerlendirdiğimizde Nazilli'deki KOBİ'lerin %65'inin 10 kişiden az, %81'inin ise 25 kişiden az işçi çalıştırdığını görüyoruz. (Tablo: 1-5) Bu bize işletmelerin çoğunluğunun oldukça küçük işletmelerden oluştuğunu gösteriyor. 100 kişiden fazla işçi çalıştıran firma sayısının sadece 3 olması, küçük işletmelerin anahtar konumda olduğunun başka bir göstergesidir.

Tablo: 1-5 Çalışanların Sayısına Göre Firma Dağılımı

	Sayı	%
1-9 kişi	55	65
10-24 kişi	14	16
25-49 kişi	8	9
50-99 kişi	4	4
100-149 kişi	-	-
150-199 kişi	1	1
200 + kişi	2	2

Kaynak: a.g.e.

Kullanılan özkaynakların Temmuz-1997 tarihi itibariyle TL olarak miktarı Nazilli KOBİ'lerinin finansal sıkıntılarının açık bir göstergesi. Tablo: 1-6'ya göre işletmelerin büyük bir kısmı, %42'si, 5 milyar TL'nin altında bir özkaynağa sahip. 10 milyar TL altında özkaynak kullanan işletmelerin oranı %64, 20 milyar TL'den daha az özkaynakla faaliyette bulunanların oranı ise %84. AB KOBİ'leri ile kıyaslandığında Nazilli'deki bir çok işletmenin ancak çok kü-

Tablo: 1-6 Kullanılan Özkaynakların Miktarı (Temmuz-1997)

Milyar TL	Sayı	%
1-4	36	42
5-9	19	22
10-19	17	20
20-49	5	5
50-99	3	3
100+	4	4

Kaynak: a.g.e.

çük işletmeler statüsünde yer alabileceğini görüyoruz.

CE, ISO 9000, TSE gibi kalite sistem belgeleri konusunda maalesef Nazilli'deki KOBİ'lerin pek duyarlı olmadıklarını görüyoruz. Avrupa Sertifikası anlamına gelen CE belgesi sahibi hiçbir işletme ankette gözükmezken, başka bir uluslararası kalite belgesi olan ISO 9000'e sadece 2 (iki) işletmenin sahip olduğunu görüyoruz. 47 işletme ise hiçbir kalite belgesine ihtiyaç duymadan üretimini sürdürüyor (Tablo: 1-7). GB kurallarının ve normlarının tam olarak uygulandığı bir Türkiye'de kalite belgesi olmayan işletmelerin yaşam şanslarının olabileceğini hiç sanmıyorum. Kalite belgesine pek rağbet edilmemesi aynı zamanda Nazilli'deki tüketicilerin haklarının tam olarak korunmadığı ve yetersiz kalitede malları kullanmaya mahkum edildiği anlamını taşımaktadır.

Tablo: 1-7 Kullanılan Kalite Sistem Belgesi

	Sayı	%
TSE	27	32
ISO 9000	2	2
CE	-	-
Diğer	15	17
Belge Kullanmıyor	40	47

Kaynak: a.g.e.

Bu çalışmanın amacı soruları ayrıntıları ile ortaya koymak ve kesin çözüm önerileri sunmak değildir. Çünkü iki ay gibi kısa bir sürede böylesine kapsamlı bir çalışma yapmak mümkün değildir. Ancak, bu çalışmadaki bulgulardan yol çıkılarak daha ayrıntılı akademik çalışmaların yapılabileceğine inanıyoruz. Dolayısıyla bu çalışma genel hatları ile durum tespiti yapmaya yarayan, daha ayrıntılı çalışmalara olanak sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiş bir "ön çalışma" değerlendirilmelidir. Üniversite-İş Dünyası ortak çalışmalarının devamı sayesinde sorunları daha ayrıntılı inceleyen ve çözümler üreten çalışmaların yapılacağı diliyoruz.

Dipnot

¹ Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi için katkılarda bulunan Nazilli İktisatı ve İdari Bilimler Fakültesi elemanlarına, Nazilli Ticaret Odası'na, NAZGİAD'a, NASİAD'a ve anketimize katılan tüm işletmelere sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, çalışmanın her aşamasında hem teknik hem de akademik açıdan büyük katkıları olan sayın Sedat AZAKLI'ya ve Turgay PAYAMOĞLU'na özellikle şükranlarımı iletiyorum.

Türk Ticari Bankacılığında Ölçek Ekonomileri¹

Mustafa Özer*

1- Giriş

Bankacılık endüstrisi 1980'li yıllardan başlayarak önemli değişikliklere uğramış ve enflasyonist baskılara rağmen özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren çok büyük gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmede bankalararası interbank piyasasının uygulamaya konulması, yeni bankalar yasasının yürürlüğe girmesi ve faiz konusundaki kısıtların yumuşatılması önemli rol almıştır.

Bu gelişmelerle birlikte bankacılık endüstrisi hem içerde hem de dışarda yoğun bir rekabet ile yüz yüze kalmıştır. Bu artan rekabet ortamında ise teknolojik yenilikleri elde etme ve yeniden yapılanma çabaları bankaların maliyet yapılarını önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca fon maliyetlerinin önemli boyutlara ulaştığı ülkemizde, bankaların faaliyetlerine devam edebilmeleri etkin çalışmaları ile olanaklı olur hale gelmiştir.

Bankaların etkin çalışıp çalışmadığını belirlemenin bir yolu maliyet etkinliğini incelemektir. Bu amaçla yapılan çalışmalar, tahmin edilen bir translog maliyet fonksiyonu kullanılarak hesaplanan ölçek ekonomilerine dayanır.

Bizde bu çalışmamızda, Türkiye ekonomisinde 1994 krizinin Türk ticari bankacılığında ölçek ekonomilerini nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışacağız. Bu amaçla çalışmada önce genel olarak bankacılıkta etkinlik konusu açıklanacak ve daha sonra sabit etkiler varsayımı altında girdi pay eşitlikleri ile çok-ürünlü translog maliyet fonksiyonu kullanılarak, 1994 ön-

cesi ve sonrası Türk ticari bankacılığında ölçek ekonomileri değerlendirilecektir.

2- Ticari Bankalarda Etkinlik

Herhangi bir firmanın performansı çoğu zaman o firmanın etkinliği ile değerlendirilir. Bir üretim biriminin ölçülen etkinliği genellikle firmanın gözlenen girdi ve çıktı düzeyleri ile bunların optimal düzeyleri arasındaki fark olarak tanımlanır. Çıktıyı esas alan etkinlik ölçümü, firmanın gözlenen çıktısını, belli çıktı düzeylerinde potansiyel maksimum çıktı düzeyleri ile karşılaştırır.

Buna karşılık girdiyi temel alan etkinlik ölçümleri ise gözlenen girdi düzeyleri ile gözlenen çıktı düzeyini üretebilecek minimum girdi düzeyini karşılaştırır.

Ticari bankaların etkin çalışması, etkinlik ölçümlerinin bankaların başarı ölçümleri sayılması ve bu sayede bankaların tek tek olduğu kadar, bütün bankacılık endüstrisinin performansının da değerlendirilmiş olması ve ayrıca hükümet politikalarının bankaların etkinliği üzerinde potansiyel etkilerinin belirlenmesi açısından önemlidir².

Ticari bankaların etkinliği, çeşitli teknik ve örneklemeler kullanılarak araştırılmaktadır. Günümüz çalışmaları bankaları birden fazla ürün üreten firma olarak almakta ve bankaların etkinlikleri standart bir ölçüme göre nisbi olarak değerlendirilmektedir (Wheelock ve Wilson (1995)).

Yapılan araştırmalar etkinlik tahminlerinin kullanılan tekniğe bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. (Ferrier ve Lovell, (1990)). Bu farklılıklar, kullanılan

Artan rekabet ortamında ise teknolojik yenilikleri elde etme ve yeniden yapılanma çabaları bankaların maliyet yapılarını önemli ölçüde etkilemiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi İktisat Bölümü.

teknik kadar banka işletmesinin nasıl tanımlandığına bağlı olarak da ortaya çıkmaktadır.

Bazı araştırmacılar bankaları, çeşitli kredi ve mevduat hesaplarını yaratmak için emek ve sermayeyi istihdam eden firmalar olarak görmektedir. Üretim yaklaşımı denilen bu yaklaşımda çıktı, mevduat ve kredi hesapları sayısı veya her ürün türü ile ilgili yapılan işlem sayısı ile ölçülür. Üretim yaklaşımında bankalar işlem maliyetleri üzerine yoğunlaşır ve faiz giderlerini hesaba katmazlar. 1980'li yıllara kadar yapılan çalışmalarda bu yaklaşım ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Buna karşılık bazı araştırmacılar ise banka çıktısını, bankaların verdiği kredi veya aldıkları mevduatların TL değeri olarak ölçmeyi tercih ederler. Aracılık yaklaşımı denilen bu yaklaşımda, bankalar kredi ve mevduat hesap hizmetlerinin üreticisi olmaktan çok, finansal hizmetlerin aracısı olarak görülür.

Aracılık yaklaşımında verilen krediler ile banka yatırımlarının değeri, çıktı ölçüsü olarak, emek, sermaye ve mevduatlar da girdi olarak alınır. Bu nedenle işlem maliyetleri ile birlikte faiz giderleri de toplam maliyetler içinde yer alır. Aracılık yaklaşımı toplam maliyetleri belirlerken hem işlem hem de faiz giderlerini göz önüne aldığı için; bankaların faaliyetlerine devam edip edemeyeceklerini belirlemeye yönelik analizlerde daha çok tercih edilir (Berger, Hanweck ve Humphrey, (1987)). Çünkü aracılık yaklaşımında bankaların işlemleri gerçekleştirme ve tasarruf mevduatlarını toplamak için önemli bir kaynağı harcadığı varsayılır (Berger ve Humphrey, (1992)). Zaten etkinlik konusunda yapılan çalışmaların çoğunluğu incelendiğinde aracılık yaklaşımının ağırlıklı olarak kullanıldığı ortaya çıkar. Bununla birlikte bankaların işlem etkinliği belirlenirken üretim yaklaşımı daha sağlıklı sonuçlar verir (Wheelack ve Wilson, 1995, s.44).

3- Model, Veri ve Tahmin

Bankaların maliyet etkinliği konusuyla ilgilenen araştırmacılar, banka çıktısındaki değişimin banka maliyetlerini nasıl etkilediğini gösteren ölçümleri hesaplayabilmek için tahmin edilen maliyet fonksiyonlarını³ kullanırlar (Mitchell ve Onvural (1996, s.182)).

Bizde bu çalışmamızda Türk bankacılığında aracılık yaklaşımını benimseyerek ölçek ekonomilerini hesaplayacağız. Ölçek ekonomilerini hesaplayabilmek içinse çok girdi ve çıktılı translog maliyet fonksiyonunu kullanacağız. O halde önce translog maliyet fonksiyonunu ayrıntılı olarak inceleyelim.

3.1 - Translog Maliyet Fonksiyonu

Türk bankalarının üretim teknolojisini çok girdi ve çıktılı, iki kere türevi alınabilir bir fonksiyon ile gösterebiliriz. Yani,

$$Q=q(X, SB)$$

Burada X değişken girdiler yöneyini (vektör), SB'de şube sayısını gösterir. Bankaların girdilerini rekabetçi piyasalarda sağladığı ve maliyetlerini minimize etmeye çalıştığı varsayımları altında bankaların üretim teknolojisi, aşağıdaki kapalı ikili maliyet fonksiyonu ile ifade edilebilir.

$$TC=f(Q,P,SB,I,Y,H)$$

Burada, TC, toplam maliyeti, Q, çıktı yöneyini, P, girdi fiyatları yöneyini, I, bankanın kamu veya özel banka olup olmadığını, Y, yabancı bankaları ve H'de bankanın bir holding kuruluşu olduğunu gösterir.

Toplam maliyet fonksiyonunun şu özelliklere sahip olduğu varsayılır (Özkan-Günay (1995, s.116)) (Greene (1993, s.505)).

i. Homojenlik: Toplam maliyet fonksiyonu girdi fiyatlarında birinci derece homojendir.

ii. Monotonluk: Toplam maliyetler, girdi fiyatları ve çıktıya göre artar.

iii. Maliyet tükenir: Girdilerin maliyet payları toplamı 1'e eşittir. i girdisinin değerinin toplam maliyete eşit olması gerekir.

iv. Simetri: İkinci derece girdi ve çıktı parametreleri simetrik olmalıdır.

v. Negatif olmama: Maliyet payları ve maliyet esneklikleri negatif olmamalıdır.

Bu özelliklere sahip translog maliyet fonksiyonu⁴ Türk bankacılık endüstrisi için şu şekilde yazılabilir:

$$\begin{aligned} \text{LnTC} = & \alpha_0 + \sum_{i=1} \alpha_i \text{LnQ}_i + \sum_{j=1} \beta_j \text{LnP}_j + \frac{1}{2} \sum_{i=1} \sum_{r=1} \gamma_{ir} \text{LnQ}_i \text{LnQ}_r + \frac{1}{2} \sum_{j=1} \sum_{k=1} \delta_{jk} \text{LnP}_j \text{LnP}_k + \\ & \frac{1}{2} \sum_{i=1} \sum_{j=1} \theta_{ij} \text{LnQ}_i \text{LnP}_j + \lambda_0 \text{LnB} + \sum_{i=1} \lambda_i \text{LnQ}_i \text{LnB} + \sum_{j=1} \phi_j \text{LnP}_j \text{LnB} + \frac{1}{2} \pi (\text{LnB})^2 + u_i \end{aligned}$$

Translog maliyet piyasasından türetilen faktör pay eşitlikleri,

$$S_j = \beta_j + \sum_{k=1} \delta_{jk} \text{LnP}_k + \sum_{i=1} \theta_{ij} \text{LnQ}_i + \sum_{j=1} \phi_j \text{LnB} + u_j$$

biçimindedir.

Maliyet fonksiyonuna uygulanan simetrilik ve doğrusal homojenlik kısıtları ise aşağıdaki gibidir:

i. Girdi fiyatlarında doğrusal homojenlik kısıtı:

$$\sum_{j=1} \beta_j = 1, \sum_{j=1} \sum_{k=1} \delta_{jk} = 0, \sum_{i=1} \sum_{j=1} \theta_{ij} = 0$$

ii. Homojen üretim süreci:

$$\sum_{j=1} \beta_j = 1, \sum_{j=1} \sum_{k=1} \delta_{jk} = 0, \gamma_{ij} = 0$$

iii. Ayrılabilirlik ve homotetiklik:

$$\theta_{ij} = 0, \text{ tüm } i \text{ ve } j \text{ ler için}$$

iv. Üretim sürecinde ortaklık: $\alpha_i \alpha_j + \gamma_{ij} < 0$

v. Simetriklik

$$\gamma_{ij} = \gamma_{ji}, \theta_{ij} = \theta_{ji}, \delta_{ij} = \delta_{ji} \text{ tüm } i \text{ ve } j \text{ ler için}$$

biçimindedir.

Yukarıda fonksiyonel biçimlerini belirlediğimiz regresyonlar (translog maliyet fonksiyonu ve faktör pay eşitlikleri) tahmin edildikten sonra, ölçek ekonomilerini hesaplamak için, tahmin edilen regresyon katsayıları, çıktı maliyet esnekliği eşitliğinde yerine konulur. Çıktı maliyet esnekliği ise

$$\frac{\partial \text{LnTC}}{\partial \text{LnQ}_i} = \alpha_i + \sum_r \gamma_{ir} \text{LnQ}_r + \sum_j \theta_{ij} \text{LnP}_j + \lambda_i \text{LnB}$$

eşitliği ile hesaplanır.

Kapsayıcı (bir bütün olarak) ölçek ekonomilerini hesaplamak içinse,

$$\frac{\partial \text{LnTC}}{\partial \text{LnQ}_i} = \sum_i \alpha_i + \sum_i \sum_r \gamma_{ir} \text{LnQ}_r + \sum_i \sum_j \theta_{ij} \text{LnP}_j + \sum_i \lambda_i \text{LnB}$$

eşitliği kullanılır.

3.2 - Veri ve Tahmin

Türk bankacılığında ölçek ekonomilerini hesaplama amacı taşıyan bu çalışmada daha öncede belirttiğimiz gibi aracılık yaklaşımını kullandık. Aracılık yaklaşımını kullanmamızın ana nedeni, aracılık yaklaşımını kullanmak için yeterli verinin olmasıdır. Ayrıca Türk bankacılığında son yıllarda ortaya çıkan iki gelişme de aracılık yaklaşımını seçmemizde etkili olmuştur. Bunlar, bankacılık faaliyetlerinde faiz maliyetlerinin önemli yer tutması ve bankaların artan otomasyonu sonucu çalışan sayısının giderek azalmasıdır.

Modelde kullanılan değişkenlerin tanımları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanımları

Bağımlı değişken:

Toplam maliyet (TC): Faiz ve faiz dışı giderler.

Bağımsız Değişkenler:

Çıktılar:

Q1: Kredilerin toplam TL değeri

Q2: Menkul kıymet yatırımlarının toplam TL değeri

Girdi Fiyatları:

PL: Personel gideri (personel harcamaları/Personel sayısı)

PK: Sermaye fiyatı (Amortisman giderleri/Sabit kıymetler)

PD: Mevduat maliyeti (Faiz giderleri/Toplam mevduat)

Diğer Değişkenler:

KA: Bankanın kurumsal yapısını gösteren kukla değişken, 1 değeri alırsa kamu bankasıdır.

Y: Yabancı banka kukla değişkeni, 1 değeri alırsa yabancı bankadır.

H: Bankanın bir holding kuruluşu olup olmadığını gösteren kukla değişken, 1 değeri alırsa banka bir holding kuruluşudur.

Çalışmada kullanılan veriler bankalar birliğinin yıllık raporlarından derlenmiştir. Verileri sabit fiyatlarla ifade edebilmek için Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınladığı tüketici fiyatları indeksi kullanılmıştır.

Çalışmada inceleme dönemi 1992-93 ve 1995-96 olarak ikiye ayrılır.

Her iki dönem içinde iki set regresyon hesaplanmıştır. İlkinde maliyet pay eşitlikleri olmaksızın, bir maliyet fonksiyonu tek başına tahmin edilmiştir. Ancak özellikle 1995-96 dönemi için tahmin edilmeye çalışılan maliyet fonksiyonu tam çoklu bağıntı nedeniyle tahmin edilemediği için 1992-93 dönemi için de tek eşitlikli regresyon sonuçlarına çalışmada yer verilmemiştir. İkinci regresyonlar ise iki maliyet pay eşitliği ve bir de maliyet fonksiyonundan oluşan eşitlikler sisteminin ortak tahminidir. Maliyet pay eşitlikleri serbestlik derecesini artırdığı ve ayrıca modelde çoklu bağıntıyı azalttığı için sisteme dahil edilmiştir.

Ayrıca maliyet pay eşitliklerinin sisteme dahil edilmesiyle yeni bir parametre tahmin edilemeyeceği için; tahminlerin etkinliği artar. Burada belirttiğimiz eşitlikler sistemini tahmin etmek için maliyet fonksiyonu ile pay eşitlikleri üzerine bazı kısıtlar uygulanır. Sistemde yer alan pay eşitliklerinin birisi gereğinden fazla olarak değerlendirildiği için sistem üç yerine iki pay eşitliği ile tahmin edilir (Greene (1993, s.393)). Bizde buna uyarak sermaye fiyatı ile maliyet ve diğer girdileri normalleştirdik ve böylece sistemde iki pay eşitliği kaldı.

Maliyet eşitlikler sistemi iteratif görünüşte ilişkisiz regresyonlar yöntemi (SURE) ile tahmin edilmiş ve bütün tahminlerde LİMDEP 7.0 paket programı kullanılmıştır.

4. Tahmin Sonuçları

1992 ve 93 yılları için 6 iterasyon sonrası elde edilen translog maliyet fonksiyonu için Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) tahmin sonuçları tablo 1'de yer almaktadır.

GLS fonksiyonunda açıklayıcı değişkenlerin, açıklanan değişkeni açıklama gücü yüksek ve yaklaşık %88. Çıktı değişkeni olarak aldığımız verilen krediler ile menkul kıymet yatırımlarının katsayıları-

nın her ikisi de pozitif ve %5 anlam düzeyinde anlamlı değildir. Ancak verilen kredilerin katsayısı %10 an-

Tablo 1: 1992 ve 93 Yılları için Translog maliyet Fonksiyonu GLS Tahminleri

<u>Değişken</u>	<u>Katsayı Değeri</u>	<u>t-Oranı</u>
Sabit terim	8.3424	55.479
$\ln Q_1$	0.032318	1.699**
$\ln Q_2$	0.034093	0.589
$\ln Q_1^2$	-0.10577	-6.6258*
$\ln Q_2^2$	0.096459	3.18*
$\ln Q_1 \cdot \ln Q_2$	-0.53566	-7.285*
$\ln(PL/PK)$	0.21034	5.502*
$\ln(PD/PK)$	-0.11573	-5.929*
$\ln(PL/PK)^2$	-0.0861	-33.263*
$\ln(PD/PK)^2$	0.0685	3.518*
$\ln((PL/PK) \cdot (PD/PK))$	0.040483	7.964*
$\ln Q_1 \cdot \ln(PL/PK)$	-0.43365	-5.950*
$\ln Q_2 \cdot \ln(PL/PK)$	-0.09365	-2.126*
$\ln Q_1 \cdot \ln(PD/PK)$	-0.1752	-12.154*
$\ln Q_2 \cdot \ln(PD/PK)$	0.002791	0.201
$\ln SB$	0.4624	10.007*
$\ln SB \cdot \ln SB$	0.0764	4.104*
$\ln Q_1 \cdot \ln SB$	-0.17739	-7.434*
$\ln Q_2 \cdot \ln SB$	0.13132	4.757*
$\ln SB \cdot \ln(PL/PK)$	-0.19226	-5.752*
$\ln SB \cdot \ln(PD/PK)$	0.0948	8.346*
H	0.22478	3.315*
Y	0.0573	0.649
KA	0.382	4.599*
$R^2=0.88$	$\bar{R}^2=0.86$	
$\bar{R}^2$ (işgücü pay eşitliği için)= 0.11,	R^2 (Mevduat pay eşitliği için)= 0.82	
DW= 1.3213		
Regresyonun standart hatası = 0.66		

* %5 anlam düzeyinde sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olan katsayıları

** %10 anlam düzeyinde sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olan katsayıları gösterir.

lam düzeyinde anlamlıdır. Buna karşılık bu çıktı değişkenlerinin diğer değişkenlerle bileşimlerinin hepsi %5 anlam düzeyinde sıfırdan anlamlı bir şekilde farklıdır.

Şube sayısının katsayısı pozitif işarete sahip ve %5 anlam düzeyinde sıfırdan anlamlı bir şekilde farklıdır. Bu da bize şube arttıkça maliyetlerinin de arttığını göstermektedir.

Kukla değişkenlerden, holding kuruluşu bankalara ait kukla değişkeni ile, Kamu bankaları kukla değişkeni %5 anlam düzeyinde anlamlıdır. Her iki kukla değişken de pozitif işarete sahiptir. Bu katsayılar, diğer şeyler sabitken, eğer banka kamuya aitse, toplam maliyetlerin ortalama olarak %38 artacağını ve eğer ilgili banka bir holding kuruluşu ise de toplam maliyetlerin ortalama %22 artacağını gösterir.

Öte yandan yabancı bankaları gösteren kukla değişken ise anlamlı değildir. Bu da diğer şeyler sabitken yabancı bankaların yerli bankalara oranla ne maliyet avantajı ne de dezavantajı olduğunu gösterir.

1995-1996 yılları için 26 iterasyon sonucunda elde edilen GLS sonuçları ise tablo 2'de yer almaktadır.

Bu dönemde bir önceki dönemin aksine menkul kıymet yatırımlarının katsayısı negatif ve anlamlı bir biçimde sıfırdan farklıdır. Ayrıca çıktı değişkenlerinin bileşimi nefatif ve anlamlıdır. Buna karşılık, çıktı değişkenleri ile girdi fiyatları bileşimlerinin çoğunluğu anlamsızdır. GLS eşitliği yüksek bir uyum göstermektedir. Açıklayıcı değişkenlerdeki değişimler açıklanan değişkendeki değişimleri yaklaşık %93 oranında açıklamaktadır.

Bu dönemde de şube katsayısı anlamlı ve diğer şeyler sabitken, çok şubeli olmanın bir maliyet avantajı yaratmadığını göstermektedir.

Kukla değişkenlerin hepsi anlamsız bulunmuştur. Bu da bize kontrol değişkeni olarak kullanılan bu değişkenlerin toplam maliyetler üzerinde etkisi olmadığını gösterir. Özellikle kamu bankalarını gösteren kukla değişkenin anlamsız olması, 5 Nisan kararlarından sonra kamu bankalarına bir disiplinin geldiği biçiminde yorumlanabilir. Ayrıca bu durum ölçek ekonomileri analizine de ışık tutacaktır.

5. Ölçek Ekonomileri Analizi

Her iki dönem içinde translog maliyet fonksiyonu tahmininde kullanılan örnek verilerde değişkenler her banka için farklı olduğundan, incelenen dönemler için her banka açısından ayrı ayrı ölçek ekonomisi değerleri hesaplanabilir. Bunun için önce translog maliyet fonksiyonundan elde edilen katsayılar,

$$\frac{\partial \ln TC}{\partial \ln Q_i} = \alpha_i + \sum_r \gamma_{ir} \ln Q_r + \sum_j \theta_{ij} \ln P_j + \lambda_j \ln B$$

biçimindeki çıktı maliyet esnekliklerini ifade eden eşitliklerde yerine konulur. Daha sonra eşitliklerde yer alan değişkenlerin değerleri her banka için ayrı ayrı alınarak hem verilen krediler hem de menkul kıymet yatırımlarına göre çıktı maliyet esnekliği hesaplanır. Bir bütün olarak ölçek ekonomileri bu iki çıktı maliyet esneklikleri toplamına eşit olduğu için, her banka açısından ölçek ekonomileri, bu iki esneklik değerleri toplanarak bulunur. Bu ölçek ekonomisi değerleri yorumlanırken, bulunan değer 1 ile karşılaştırılır. Buna göre,

- Eğer ölçek ekonomisi değeri birden büyük bulunursa, ilgili banka için ölçeğe göre azalan getiri geçerli olur. Bu durumda maliyetlerdeki oransal artış çıktıdaki artışlardan daha yüksek olur.

- Eğer ölçek ekonomisi değeri bire eşit bulunursa, ilgili banka için ölçeğe göre sabit getiri söz konusu olur ve çıktıdaki oransal artışlar maliyetlerdeki oransal artışlara eşit olur.

- Eğer ölçek ekonomisi değeri birden küçük olursa, bir bütün olarak ölçeğe göre artan getiri sözkonusu olur ve çıktıdaki oransal artışlar maliyetlerdeki oransal artışlardan daha yüksek olur.

Translog maliyet fonksiyonu kullanılarak hesaplanan ölçek ekonomileri değerleri incelenen her iki dönem içinde tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3'te yer alan ölçek ekonomileri değerleri incelendiği zaman şu genel sonuçlar çıkarılabilir:

Herşeyden önce, 1992-93 yıllarında Türk ticari bankacılık endüstrisinde en etkin çalışan bankalar ola-

Tablo 2: 1995 ve 1996 Yılları için Translog Maliyet Fonksiyonu GLS Tahminleri

Değişken	Katsayı Değeri	t-Oranı
Sabit terim	7.4603	13.603
$\ln Q_1$	0.16056	0.934
$\ln Q_2$	-0.91732	5.723*
$\ln Q_1^2$	0.18890	2.383*
$\ln Q_2^2$	0.34710	6.988*
$\ln Q_1 * \ln Q_2$	-0.42345	-3.038*
$\ln(PL/PK)$	0.60267	2.934*
$\ln(PD/PK)$	-0.2511	-1.893*
$\ln(PL/PK)^2$	-0.053622	-0.980
$\ln(PD/PK)^2$	-0.08598	-8.214*
$\ln(PL/PK) * \ln(PD/PK)$	0.041771	-14.679*
$\ln Q_1 * \ln(PL/PK)$	0.099035	2.122*
$\ln Q_2 * \ln(PL/PK)$	-0.03113	-0.428
$\ln Q_1 * \ln(PD/PK)$	0.011473	0.228
$\ln Q_2 * \ln(PD/PK)$	-0.13578	-2.287*
$\ln SB$	0.7417	6.161*
$\ln SB * \ln SB$	0.02121	0.600
$\ln Q_1 * \ln SB$	-0.0068371	-0.125
$\ln Q_2 * \ln SB$	-0.09758	-1.641
$\ln SB * \ln(PL/PK)$	0.047888	0.655
$\ln SB * \ln(PD/PK)$	0.035094	1.305
H	0.455	0.376
Y	-0.02592	-0.165
KA	0.25441	1.521
$R^2 = 0.93$	$R^2 = 0.87$	
R (işgücü pay eşitliği için) = 0.49, R^2 (Mevduat pay eşitliği için) = 0.61		
DW = 1.8674		
Regresyonun standart hatası = 0.506		

* %5 anlam düzeyinde sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olan katsayıları

** %10 anlam düzeyinde sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olan katsayıları gösterir.

Tablo 3: 1992-93 ve 1995-96 Yılları için ölçek Ekonomileri Hesaplamaları

Ölçek Ekonomisi Değerleri				
Bankanın Adı	1992	1993	1995	1996
1. Akbank	0.3776	0.4536	0.3216	0.4274
2. Amrobank	0.0256	0.093	0.7828	0.3965
3. Arap Türk Bankası	0.1399	0.1117	0.3923	0.4155
4. Demirbank	0.3774	0.4200	0.3860	0.3543
5. Dışbank	0.3442	0.3697	0.3976	0.3553
6. Egebank	0.2487	0.3405	0.7728	0.3821
7. Emlakbank	0.3204	0.3413	0.4190	0.4157
8. Esbank	0.3314	0.3996	0.4363	0.4106
9. Etibank	0.2917	0.2739	0.3072	0.5415
10. Garanti	0.3571	0.4429	0.3558	0.4828
11. Halkbank	0.3185	0.3569	0.3024	0.2490
12. İktisat Bankası	0.3101	0.3240	0.4469	0.3301
13. İmar Bankası	0.2056	0.3604	0.4867	0.5044
14. İnterbank	0.3411	0.3372	0.4377	0.4377
15. İş Bankası	0.4154	0.4673	0.4054	0.4030
16. Milli Aydın Bankası	0.1744	0.2281	0.3777	0.4043
17. Osmanlı Bankası	0.3310	0.2719	0.7054	0.3115
18. Pamukbank	0.3998	0.4376	0.4595	0.4789
19. B.D. Roma	0.1051	0.0233	0.6169	0.5960
20. Şekerbank	0.1430	0.2253	0.4583	0.5006
21. Sümerbank	0.0872	-0.1511	0.3771	0.5679
22. T. Ekonomi Bankası	0.2153	0.3926	0.4370	0.3352
23. Türkbank	0.2107	0.2994	0.3468	0.3574
24. Yaşarbank	0.3422	0.3754	0.4097	0.4395
25. Vakıfbank	0.3210	0.4049	0.3695	0.1815
26. Yapı Kredi Bankası	0.3685	0.4609	0.4665	0.4448
27. Ziraat Bankası	0.5334	0.5095	0.2061	0.1514

rak yabancı bankalar gözüküyorken, aynı bankaların ölçek ekonomisi değerleri 1995 yılında çok büyük artışlar göstermiştir. Örneğin, Amrobank'ın ölçek ekonomisi değerleri 1992-93 yılları için sırasıyla 0.0256 ve 0.093 iken, bu değerler 1995 yılında 0.7828'e, ki bu değer 1995 yılı için en yüksek değeri ifade etmektedir, ve 1996 yılında da tekrar azalarak 0.3965'e düşmüştür. Arap-Türk Bankası ölçek ekonomisi değerleri ise 1992-93 için sırasıyla 0.1399 ve 0.1117 iken bu değerler 1995-96 yılları için artmış ve sırasıyla 0.3923 ve 0.4155 olmuştur. Nihayet B.D. Roma'yı incelediğimizde benzer durumu orada da görebiliriz. 1992-93 yılları için ölçek değerleri 0.1051 ve 0.0233 gibi oldukça düşük değerlerde iken, yani oldukça etkin çalışan bir banka görünümünde iken, ölçek değerleri 1995 yılında oldukça yüksek bir artışla 0.6169'a yükselip

izleyen yılda biraz düşüşle 0.5960 olmuştur. Bu üç bankada görülen ortak eğilimi Türkiye ekonomisinin 1994 yılında yaşadığı kriz ile açıklamak mümkündür. Bilindiği gibi yabancı bankaların müşterileri genellikle prime müşterilerdir. Oysa 1994 krizi ile birlikte bu müşteriler de önemli ekonomik zorluklar yaşamışlardır ve bu da onların kredi taleplerinde bir azalma yaratmıştır. Bu bankalar da alternatif yatırım alanlarına yönelmedikleri için, örneğin menkul kıymet yatırımı gibi, 1994 krizinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir.

Ölçek ekonomileri analizi sonucu, 1994 krizini izleyen iki yılda ağırlıklı olarak kamu bankalarının maliyet etkin duruma geldiği söylenebilir.

Yerli özel bankaların ölçek değerlerini incelediğimiz zaman karşımıza dört farklı eğilim çıkmaktadır. İlk eğilime göre bazı bankaların ölçek değerleri 1995-96 yıllarında, 1993 yılına oranla düşmektedir. Bu gruba giren bankalar ise Demirbank ve İş Bankası'dır. Bilindiği gibi Demirbank menkul kıymet yatırımları ve özellikle kamu kağıtları yatırımları yüksek olan bir bankadır. Bu yüksek menkul kıymet yatırımları ise bu yıllarda bu bankaya önemli maliyet avantajları getirmiştir. İş Bankası ise yıllarca bireysel bankacılık ağırlıklı yatırımları sonucu bu krizden pek fazla etkilenmemiştir.

İkinci eğilime göre bazı bankaların ölçek değerleri 1995-96 yıllarında 1992-93 yıllarına oranla artmaktadır. Bu görünümdeki bankalar, İmar Bankası, Şekerbank, Milli Aydın Bankası, Türkbank ve Yaşarbank'dır. Bu bankaların ölçek değerlerindeki gelişimin ortak noktası da hemen hemen hepsindeki artış eğiliminin 1992 ve 1993 yılları için de geçerli olmasıdır.

Üçüncü eğilime göre, bazı bankaların ölçek değerleri 1995 yılında 1992-93 yıllarına oranla artarken 1996 yılında tekrar düşmektedir. Bu bankalar, Egebank, Esbank, İktisat Bankası, Osmanlı Bankası, Türk Ekonomi Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası'dır. Bunlar içerisinde en çarpıcı değişim Egebank'ta görülmüştür. 1993 ölçek değeri 0.3405 iken 1995 yılında 0.7728'e, ki bu değer o yıl için sistemde en az maliyet etkin değerlerden birisini göstermektedir, artmış ve 1996 yılında tekrar 1993 düzeylerine inmiştir. Bu grupta yer alan bankalardaki bu ölçek değişimini ya bankanın el değiştirmesi veya yönetim değişikliği ile açıklamak mümkündür.

Son olarak bazı bankaların ölçek değerleri 1995 yılında azalırken 1996 yılında artış göstermiştir. Bu durumdaki bankalar ise Akbank ve Garanti bankası-

dır. Bu bankaların değişim projeleri çerçevesinde ileriye dönük yatırım maliyetleri, 1996 yılı maliyetlerini artırarak 1996 yılında ölçek değerinin artmasına neden olmuştur.

Kamu bankalarının ölçek ekonomisi değerleri incelendiğinde iki eğilim ortaya çıkmaktadır. Halkbank, Vakıfbank ve Ziraat Bankasının yer aldığı ilk eğilime göre bu bankaların ölçek ekonomisi değerleri 1992-93'e göre önemli ölçüde düşüş göstermiştir. Zaten tahmin sonuçlarını yorumlarken değindiğimiz

gibi, 1992-93 yılları için bankaların kamu bankası olması önemli ölçüde ortalama toplam maliyet artışlarına neden oluyorken (kukla değişkenin pozitif ve anlamlı olması), bu durum 1995-96 yılında değişmişti. Kamu bankalarının ölçek ekonomisi değerleri incelendiğinde açıkça görüleceği gibi, 1996 yılı için Ziraat Bankası ve Vakıfbank sistemde en maliyet etkin bankalar olarak gözükmektedir. Bu gelişmede kamu bankalarının yönetim açısından gelişmeleri yanında; önemli ölçülere varacak kadar kamu kağıtları portföylerine sahip olmaları ve Kamu hesapları için havuz sisteminin getirilmesi önemli etkenler olmuştur.

Kamu bankaları içerisinde ikinci eğilim ise Emlakbank, Sümerbank ve Etibank'ın ölçek ekonomisi değerlerinde 1995-96 yıllarında 1992-93 yıllarına oranla artışlar olduğunu göstermektedir. Bu artışlar özellikle Sümerbank için çok önemli artışlar olarak görülmektedir. Diğer kamu bankalarının aksine bu bankaların ölçek ekonomisi değerlerinin yüksek olması, diğer kamu bankalarının ölçek ekonomisi değerlerinin neden düşük olduğu ile açıklanabilir⁵. Emlakbank konusu ise "rant kollama faaliyetleri"nin kamu kesiminde ne kadar etkili olduğunun da bir kanıtını oluşturmaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışmada maliyet eşitlikleri sistemi yardımıyla, Türk Ekonomisinde görülen 1994 krizinin bankaların ölçek ekonomileri üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Bunun için önce 1992-93 ve 1995-96 yılları için ayrı ayrı translog maliyet fonksiyonu tahmin edilmiş, daha sonra bu maliyet eşitlikleri yardımıyla ticari bankalar için ölçek ekonomileri hesaplanmıştır.

Ölçek ekonomileri analizi sonucu, 1994 krizini izleyen iki yılda ağırlıklı olarak kamu bankalarının

maliyet etkin duruma geldiği söylenebilir. Ayrıca bu kriz Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı bankaların önemli ölçüde olumsuz ekonomilerle yüz yüze kaldığını göstermektedir. Çünkü 1994 öncesi sistemde en maliyet etkin gözükken bu bankalar 1994 sonrası dönemde en az maliyet etkin bankalar arasında yer almaktadırlar.

Ölçek ekonomileri analizi sonuçları özel bankalar açısından karışık sonuçlar vermektedir. Bazı özel bankalar 1994 öncesi etkin gözükmezken, 1994 sonrası etkin duruma gelirlerken; bazı bankalar da tam tersine büyük etkinlik kayıplarına uğramışlardır. Bu da bize bankaların mülkiyet yapılarından çok kaynaklarını günümüzün rekabetçi ortamında nasıl yönlendirdiklerinin önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca bankaların geleceğe yönelik değişim projelerinin de zamanlamasının iyi yapılması gerekmektedir. Nihayet kamu bankaları ile ilgili özelleştirme kararlarının iki tane sinde tam isabet gözükürken, sistemdeki diğer kamu bankalarının özelleştirme kararlarını alırken, eğer özelleştirileceklerse, bu bankaların şu an sahip oldukları etkinliklerinin de gözönünde tutulması gerekir.

Kaynakça

Aly, Hassan Y., Richard Grabowski ve Nanda Rangan, "Technical, Scale, and Allocative Efficiencies in US Banking: An Empirical Investigation", *Review of Economics and Statistics* (May 1990), s.211-218.

Berger, Allen N., G.A. Hanweck ve D.B. Humphrey, "Scale Economies in Banking", *Journal of Money Credit and Banking* (November 1982), s.435-456.

Berger, Allen N., G.A. Hanweck ve D.B. Humphrey "Competitive Viability in Banking: Scale, Scope, and Product Mix Economies", *Journal of Monetary Economics* (1987), s.501-520.

Berger, Allen N. ve D.B. Humphrey, "Measurement and Efficiency Issues in Commercial Banking", editor: Zvi Griliches, *Output Measurement in the Services Sector*, University of Chicago Press, 1992, s.245-279.

Ferrier, Gary D. ve C.A. Knox Lovell, "Measuring Cost Efficiency in Baking: Econometric and Linear Programming Evidence", *Journal of Econometrics* (October/November 1990), s.229-245.

Fields, Joseph A, Neil B. Murphy ve Doğan Tırtıroğlu "An International Comparison of Scale Economies in Banking: Evidence from Turkey", *Journal of Financial Services Research*, (1993), s.111-125.

Grabowski, Richard, Nanda Prangan ve Rasoul Rezvanian, "Organizational Forms in Banking: An Empirical Investigation of Cost Efficiency", *Journal of Banking and Finance* (April 1993), s.531-538.

Greene, William H. *Econometric Analysis*, Macmillan, ABD, 1993.

Greene, William H. *Limdep Version 7.0 User's Manual*, Econometric Software, Inc., ABD, 1995.

Günay-Özkan, Emine Nur., *Economies Of Scale and Scope In The Turkish Banking Industry: The Effects Of The Financial Liberalization Program*, ABD, 1995.

Mester, Loretta J. "Efficiency in the Savings and Loan Industry", *Journal of Bankin, and Finance* (April 1993), s.267-286.

Mitchell, Karlyn ve Nur M. Önvural. "Economies of Scale and Scope at Large Commercial Banks:- Evidence from the Fourier Flexible Functional Form", *Journal of Banking and Finance* (May 1996), s.178-199.

Pi, Iynn ve Stephen G. Timme. "Coporate Control and Bank Efficiency", *Journal of Banking and Finance* (April 1993), s.515-530.

Wheelock, David C. ve Paul W. Wilson, "Evaluating the Efficiency of Commercial Banks: Does Our View of What Banks DO Matter?", *Federal Reserve Bank of St. Louis Review* (July/Agust 1995), s.39-52.

Dipnotlar

¹ Bu çalışmanın ortaya çıkmasında değerli görüş ve yardımlarından yararlandığım Dışbank İstanbul Levant Şubesi müdürü Uğur ÖZARSLAN'a çok teşekkür ederim.

² Burada hükümetlerin bankacılık kesimine yönelik düzenlemelerinin etkileri ana ilgi alanını oluşturmaktadır. Örnek için bkz. Grobawski, Rangan ve Rezvanian (1993). Bunun dışında esas olarak iki konu daha araştırılmaktadır. Bunlardan ilki, hükümetlerin enflasyon ve durgunluk gibi ekonomik dalgalanmaları gidermek için uyguladıkları politikaların bankacılık kesiminin etkinliğini nasıl etkilediği. Diğeri ise banka birleşmelerinin bankaların etkinliğe olan etkileridir. Bu konuda bkz. Pi ve Timme (1993) ve Mester (1993)

³ Bu konuda kullanılan maliyet fonksiyonları bizim kullandığımız translog maliyet fonksiyonu yanında başlıca Cobb-Douglas tipi maliyet fonksiyonu ile hibrid translog maliyet fonksiyonlarıdır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Field, Murphy ve Tırtıroğlu (1993, s.112-113).

⁴ Maliyet fonksiyonu olarak translog maliyet fonksiyonu kullanmanın birçok yararı vardır. Çünkü translog maliyet fonksiyonu ile,

- i. U-biçiminde ortalama maliyet eğrileri,
- ii. Ölçek ekonomileri.

ve

- iii. Şube ve banka değer büyüklüğü ekonomileri

hesaplanır. Ancak, bu ekonomiler farklı büyüklükteki bankalar için değişebilir (Homojen olmaması). Bu fonksiyon ayrıca, şube bankacılığı ile holding bankacılığı etkilerinin tahminine de olanak sağlar. Nihayet bu fonksiyon ile faktör fiyatlarının ölçek ekonomilerini nasıl etkilediği belirlenir. (homotetik olmaması) Bensten, Hanweck ve Humphrey (s. 436-37).

⁵ Burada yapmaya çalıştığımız ölçek ekonomisi analizi çerçevesinde, özelleşmiş durumda olan Sümerbank ve Eti-bank'ın özelleştirme kararlarında doğruluk olduğunu söylemek mümkündür.

Sovyet Büyümesinin Yavaşlaması: Üç Görüş (1)

Sovyet Büyümesinin Yavaşlaması: İkilik, Olgunluk ve Yenilik*

Stanislaw Gomolka **

Bu makalenin amacı, Sovyet endüstriyel yenilenme ve büyümesinin görünüşte çelişik iki görüngüsünün tutarlı bir yorumunu sunmaktır. Bu görüngülerden biri, 1928-75 döneminde ortalama emek üretkenliği büyüme oranının, SSCB, ve ABD arasındaki görece emek üretkenliği farkını önemli ölçüde azaltan bir büyüklükte olmasıdır. Diğer de, yetiştirme süreci olarak da adlandırılan bu azalmanın 1975'ten beri neredeyse durmasıdır. Birinci görüngü paradoksal görünüyor, çünkü bu yetiştirme süreci, Sovyet sisteminin yeniliğe ABD'den açıkça daha az yatkın olmasına rağmen gerçekleşiyordu. 1975 sonrası yavaşlamanın zamanlaması da kendiliğinden anlaşılır değildir, çünkü kapanmamış üretkenlik farkı hala büyüktür.

1- 1975 Öncesi ve Sonrası

Batı literatüründe oldukça ilgi gören konu, Sovyet büyümesinin 1947-75 yılları arasındaki durgunluktur. Oysa çözümlemeye 1928'den veya 1940'tan başlanırsa, 1947-61 arasındaki olağanüstü yüksek büyüme artışları, 1941-46 yıllarındaki önemli üretkenlik kayıplarıyla bağlantılı olarak yorumlanabilir. Bu yorumlama, 1975'e kadar Sovyet endüstrisinde oldukça sürekli bir yenilenme ve emek üretkenliği artış hızı

trendinin bulunduğu, ama bu trendin üzerine, 1941-46 yıllarında olumsuz, 1956-sonrası yeniden inşa sırasında ise olumlu bir teknolojik ve (özellikle) üretkenlik değişimi süresiz unsurunun geldiği düşüncesine dayanmaktadır (bkz. 1986 tarihli kitabım, 7.,8. bölümler ve devamı). Böylece 1975 sonrası yavaşlama, niteliksel olarak farklı bir yavaşlama haline gelir, çünkü son dönemlerde azalır görünen şey, trend hızının kendisidir. Dahası, 1975'e kadar olağanüstü olan şey, pek üretkenlik yavaşlaması değildir, ama üretkenlik yetiştirmesidir ve asıl açıklanması gereken de bu görüngüdür. Bu açıklamayı sağlamada yararlı olabilecek bir fikir önereceğim.

Son dönemdeki yenilenme yavaşlamasının yatırımla-

rın sektörel dağılımındaki hatalardan kaynaklandığı yorumu zaman zaman yapılmaktadır. Özellikle taşımacılık sektörünün büyük bir çıkmaza girdiği söylenmektedir (Herbert Levine, 1983). Bu iddia, planlamacılar hataları bir kez belirleyip şu darboğazları ortadan kaldırdıklarında emek üretkenliği ve çıktı büyüme hızlarının yükseltilebileceğini ve üretkenlik yetiştirmesinin yeniden başlayabileceğini ima eder görünüyor. Aynı zamanda, icat, örnek alma, tesis inşası ve yayılım zaman periyotlarının SSCB'de gelişmiş Batı'dan çok daha uzun olduğu birkaç yazar, özellikle de Philip Hanson (1981) tarafından belirtilmektedir. Bunlara ek olarak, önemli bir aşırı istihdama ve düşük üretime

1975'e kadar olağanüstü olan şey, pek üretkenlik yavaşlaması değildir, ama üretkenlik yetiştirmesidir ve asıl açıklanması gereken de bu görüngüdür.

* Çeviren: Taner Cangil

** London School of Economics, Houghton Street, London WC2 2AE, England

dair bazı kanıtlar da vardır; tesisler benzer teknoloji kullandıklarında bile, Batı'dakiler SSCB'dekilerden daha az işçi çalıştırıyor ve daha fazla çıktı üretiyor. Bu makalede, yenileme süreleri ve statik verimlilik düzeylerindeki bu farklılıkların, ABD ve SSCB arasında ortalama endüstriyel emek üretkenliğinde şu anda gözlenen açığın çoğunu, belki de tümünü, tek başına açıklayabileceğini göstereceğim. Böylece, mevcut görelî üretkenlik açığı, belki de aslında iki ülkenin yenileme, yatırım ve üretim etkinliklerinin içinde gerçekleştiği kültür ve sistem-ilişkili verimlilik ortamları göz önüne alındığında, asgari sürdürülebilir, ya da denge, açığıdır.

2- İkilik ve Üretkenlik Yetiştirilmesi

İkilik, az gelişmiş ekonomilerin üretim birimleri arasında emek üretkenliğindeki olağandışı geniş varyasyonları ifade etmekte anahtar bir kavramdır. Sunuş kolaylığı açısından çoğu kez bu ekonomilerin iki ayırt edilir sektörden, modern ve geleneksel, oluştuğunu tasarlıyoruz. Modern sektörün, genellikle dünyanın teknoloji sınır bölgesinde, (technology frontier area [TFA], -çn) icat edilmiş, görelî olarak çağdaş bir teknoloji kullandığı varsayılmaktadır. Bu sektörün, ticari yayılım, kendi takli yeteneği veya diğer olanaklar aracılığıyla yabancı teknolojiye sürekli ve kendisini dünyanın teknoloji sınırına görelî olarak yakın tutmaya yeterli bir erişimi vardır genellikle. Geleneksel sektör ise, büyük ölçüde yerli teknolojiye dayanır; düşük nitelikli emek ve ara girdi kullanmaya eğilimlidir. Oluşmuş düşük kalkınma düzeylerinde, modern sektörün hacmi küçüktür. Makalemde (1985), modern sektörün yetiştirilmesinin bir aracı olarak nasıl hizmet edebileceğini gösteren modeller geliştirdim. Buradaki can alıcı nokta, yatırım stratejisidir.

Kalkınmanın belli bir noktasında, sektörel yatırımların etkisiyle modern sektördeki istihdam geleneksel sektördekinden daha hızlı artar. Emek modern sektöre aktarıldıkça, ortalama emek üretkenliği, geleneksel sektörde hakim olan bir düzeyden modern sek-

törde hakim olan bir düzeye yükselir. Ve sektörel üretkenlikler sabit olsa bile ortalama emek üretkenliğinde olumlu bir büyüme hızı ortaya çıkar. Geleneksel

sektördeki emek üretkenliği büyüme hızının TFA'dakinden daha da düşük olduğunu ve modern sektördeki emek üretkenliği büyüme hızının da TFA'dakiyle aynı olduğunu varsayalım ve bu ikinci hızı α^* ile gösterelim. Ülkenin modern sektörüyle TFA arasındaki üretkenlik (ve teknoloji) açığı kabaca

sabit kaldığı sürece, ülkenin ortalama emek üretkenliği büyüme hızı "şapka-biçimli" bir hat boyunca ilerleyecektir (Bkz. benim kitabım, bölüm 3). Basit cebir, bu oranın, işgücünün büyük kısmı hala geleneksel sektörde ise, α^* dan küçük olacağını, ama zamanın bir noktasında, modern sektörün hacmi yeterli büyüklüğe ulaştığında α^* yı geçeceğini göstermektedir. Bu noktada yetiştirme süreci başlar. Bu sürecin hızı, ülkenin modern teknolojilerinin, modern sektördeki yatırım oranına ve bu sektöre yeterli-vasıfta işgücü sağlanmasına bağlı olan, sektörler arası dağılım oranına bağlıdır. Bu yatırım oranı ne kadar büyükse, teknolojik dağılım oranı ve ortalama emek üretkenliği büyüme oranı o kadar yüksek olacaktır. Bu sürecin işleminde, büyümenin yaygın ve yoğun denilen tipleri arasında bu nedenle yakın bir ilişki vardır ve birincisi ikincisinin aracıdır.

3- Ölçü Sorunu ve Sovyet Yetiştirilmesinin Hızı, 1940-75

Çıktı artışına niteliksel değişimlerin katkısını hesaplamanın olağan yöntemi, sermaye, emek ve teknolojiye katkıların çıkışı artışına ayrı ayrı katkılarının karşılıklı olarak bağımsız olduğunu varsayar ve bu, kısa vadedeki küçük değişimler için akla uygundur. Yöntem, bunun sonucu olarak, uzun vadeli büyüme düşünüldüğünde aslî bir ayırım olan üretilebilir (sermaye) ve üretilemez (emek) girdiler ayırımını kullanmamaktadır. Mesele, teknolojik değişimin, mevcut dönemde çıktıyı artırarak izleyen dönemdeki sermaye değişimin, mevcut dönemde çıktıyı artırarak izleyen dönemdeki sermaye artışının bir kısmına da

1940 için 124, 1955 için 97 ve 1975 için 120 olarak çıkar. Endeks 1975'ten bu yana artmaya devam etmektedir, ama görünüme göre esas olarak sermaye stokundan düşük yararlanma nedeniyle bu veriler, uzun vadeli çözümlemeler için, sabit sermaye-çıkı oranı varsayımının Sovyet endüstrisi için geçerli olabileceğini ortaya koymaktadır. Ek olarak, ölçeğe sabit geri dönüşler ve sabit bir gizli işsizlik oranı varsayarak, emek üretkenliği oransal değişimlerini, bütün niteliksel

yol açtığıdır. Teknolojik değişimin (genel niteliksel değişimler) çıktı artışına toplam katkısı bu nedenle Hicks'ci Üretkenlik kalanından (residual-çn). belirteceğinden daha yüksektir. Tipik üç girdi - sermaye, emek ve teknoloji - durumunda, teknolojik değişimin çıktı artışına uzun vadeli toplam katkısı, emek üretkenliği artışına, birincisi ölçeğe dönüşlerin (the returns to scale-çn). sabit olması ve ikincisi sermaye-çıkı oranının sabit kalması koşuluyla, eşit hale gelir. Eğer bu iki varsayım geçerliyse, ortalama emek üretkenliği, teknolojinin ortalama düzeyinin bir ölçüsü olarak kullanılabilir. Bu durumda, teknolojik (ve diğer niteliksel) etkenlerin 1940-75 gibi uzun bir zaman dilimi boyunca çıktı artışına yaptığı katkısı değerlendirmek için üretim fonksiyonunu hesaplamak gereksizdir. Veri örneği dar olduğunda, bir üretim fonksiyonunun doğru betimlenmesinin ve doğrudan hesaplanmasının iyi bilinen sorunları göz önüne alındığında, bu, çok yararlı bir sonuçtur.

Sovyet endüstriyel verilerinin niteliği, iyi bilinen bir sorundur. Yine de, oldukça küçültülmüş Batı çıktı verilerini ve Sovyet (ya da asli olarak Sovyet) sermaye stoku verilerini kullanmayı tutarsız ve yanıltıcı bir işlem olarak görüyorum. Bu sık benimsenen işlem, Sovyet endüstriyel sermaye-çıkı oranının, yaklaşık 1955'ten beri %3 civarında bir yıllık oranla artmakta olduğunu ileri sürmektedir. Sadece Sovyet verileri kullanılırsa, sermaye-çıkı oranı endeksi (1960-100),

değişimlerin çıktı artışına toplam (doğrudan ve dolaylı) katkısına eşitliyorum. Bu katkıyı, yenileme hızı veya teknolojik ilerleme hızı olarak adlandırıyorum.

ABD kişi - saat başına (man-haur-çn.) imalat çıktı artış hızı 1940-80 döneminde yıllık ortalama % 2,7 idi. Sovyet resmi kaynaklarına göre, kişi - saat başına Sovyet endüstriyel çıktı artış oranı, 1940-75 döneminde yıllık ortalama % 5,6 idi (1940-60 döneminde % 5,8 ve 1960-75 döneminde % 5,3). Veriler, emek üretkenlik yetişmesinin yıllık ortalama % 2,9 hızla gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. ABD - Sovyet üretkenlik oranı endeksini 1975'te 100 alırsak, 1940 için 280 1950 için 265 ve 1960 için 149 oranlarını elde ederiz. Greenslade-CIA çıktı verilerini kullanırsak, oran, 1950'de 188 ve 1960'ta 122 olarak çıkmaktadır. Bu nedenle, ister Sovyet ister Batı çıktı verileri kullanılsın, yetişme hızı 1975'e kadar oldukça yüksekti. Bununla birlikte, 1983'teki üretkenlik oranı, Sovyet verilerine göre sadece 98 ve CIA verilerine göre de 103'tü. Bu nedenle, oranın 1975'ten beri sabit kaldığı varsayılabilir.

4- 1975-Sonrası Sovyet Üretkenlik Büyüme Yavaşlamasında İkilik Etkeni

Sovyet Narodnoe Khozyaistvo (NK) 1968'den beri her üç ya da dört yılda kendi çıktı hacmi kategorilerine göre gruplandığı firmalar arasında küresel

çıktı, istihdam ve sermaye stoku dağılımına dair veriler sunmaktadır. Altı kategori vardır (cari fiyatlarla milyon ruble bazında): 0-1, 1-5, 5-10, 10-50, 50-100 ve 100'den yukarı. Bu veriler, her çıktı kategorisindeki firmalar için emek üretkenliğinin ve sermaye-çıktı oranının hesaplanmasına olanak sağlamaktadır. Bu hesaplamaları, 1968, 1972, 1975 ve 1979 (verileri mevcut son yıl) yılları için yaptım. Bu veriler, emek üretkenliğine göre istihdam dağılımını dolaylı olarak vermektedir. Bu dağılımdaki değişmelerin üretkenliğe etkisi, bizim iliklik etkenimizdir.

Emek üretkenliği, çıktı hacmine göre büyük bir hızla, 1-5 arasında, arttığı ortaya çıktı. Sermaye-çıktı oranı, en küçük firmaları kapsayan 1. Kategorinin endüstriyel ortalamasının yaklaşık 1,5 katıdır. Bu oran, 4. kategorideki firmalar ortalamasında yaklaşık 0,9 kata düşer ve 6. kategorideki firmalarda yaklaşık 1,10 kata yükselir. Bu verilerin yorumlanması, daha büyük ölçekli firmaların genellikle daha üretken teknoloji kullandıkları varsayılmadıkça zordur. Veriler, zaman içinde küçük firmalardan büyük firmalara doğru, büyük ölçekli teknolojilerin daha fazla kullanılışının belirtisi olarak yorumlanabilecek ve benim de yukarıda modern teknolojilerin yayılması olarak değindiğim, oldukça büyük bir istihdam kaymasını temsil etmektedir. Elbette modern ya da daha üretken teknolojilerin büyük ölçekli olması gerekmez. Firmanın çıktı hacmi ne olursa olsun, emek üretkenliğine göre istihdam dağılımına sahip olmak, bizim amaçlarımız için daha iyi olacaktı. Bu verilere sahip değiliz. Yine de, Sovyet endüstrisinde, daha yeni olan aynı zamanda daha büyük de olabilir. Elimizdeki verilerle, küçük firmalardan büyüklere istihdam kaymaları sayesinde, emek üretkenliğindeki artış oranını doğrudan hesaplayabiliriz. Bu kategorinin yıllık ortalama büyüme hızı 1968-75'te % 43'tü ve 1975-79'da ise sadece % 1,2 idi. Sovyet endüstrisindeki ikiliğin derecesi 1968'de hala yüksekti ve 1975'e kadar emek üretkenliği artışının büyük bir rezervi vardı. 1975'e gelindiğinde işgücünün yaklaşık %45,7'si ve sermaye varlıklarının % 61,8'i zaten

en büyük iki çıktı hacmi kategorisindeki firmalarda olduğundan, rezerv büyük ölçüde tükenmişti. Bu arada, bizim istihdamda kategorilerarası kaymalarımız, sermaye-çıktı oranını 1968-75'te değiştirmede, ama 1975-79'da % 1 artırdı.

Elbette modern ya da daha üretken teknolojilerin büyük ölçekli olması gerekmez. Firmanın çıktı hacmi ne olursa olsun, emek üretkenliğine göre istihdam dağılımına sahip olmak, bizim amaçlarımız için daha iyi olacaktı. Bu verilere sahip değiliz. Yine de, Sovyet endüstrisinde, daha yeni olan aynı zamanda daha büyük de olabilir.

5-Denge Teknolojik Açığı

1975-te kişi-saat başına Sovyet endüstriyel çıktısının, ABD'de denk gelen düzeyin %55'i olduğu resmi olarak bildirildi (NK, 1983). Jaroslav Kux (1976) tarafından çıkarılan bağımsız hesaplamalar, rahatsız edici derecede geniş

bir aralıkta değişmektedir. Ortalamaları, oranı 1975 için % 45-50'ye yerleştirir. Gerçek oranın bir aralıkta olduğu varsayılırsa, Sovyet endüstrisinde 1975'teki emek üretkenliği düzeyine ABD'de 26-30 yıl önce ulaşılmıştır.

Hanson, İngiliz ve Alman makine araçları ve kimyasal tesis ihracatçılarına dair, Batı Almanya'da Karl Rothlingshofer ve Heinrich Vogel, İngiltere'de Malcolm Hill ve kendisi tarafından yapılan iki araştırmayı aktarmaktadır. Bu çalışmalar karşılaştırmalı yenilenme zamanları ve etkililik düzeyleri üzerine zengin bir görgül malzeme sağlamıştır. Batı Alman yöneticiler, "çıktı düzeylerinin olağan Batı pratiğinin % 70-80 ortalaması olduğunu ve işçi istihdam düzeylerinin 120 ortalandığını, bunun da tamamlanmış tesise, Batı Avrupa'daki benzer tesislerin emek üretkenliği düzeylerinin yaklaşık 2/3'ünü verdiğini" düşünmektedirler (sf. 200). Bu ifade sadece imalıdır. Yine de, bu etkililik oranları bütün Sovyet endüstrisi için de geçerliyse, o zaman ortalama teknoloji açığı tarafından açıklanmayı bekleyen ortalama emek üretkenliği açığı sadece 11-15 yıla inerdi. teknolojik açıklar, ürün hatları, firmalar ve endüstriler arasında önemli ölçüde değişmektedir. Açıkların savunma endüstrisinde genel endüstriyel ortalamadan çok daha düşük, yatırım malları üretiminde ortalamaya yakın ve tüketici malları endüstrisinde ortalamadan üstünde olması akla yatkındır. Bu açıkların, çeşitli yenileme zaman boşluklarına dek izlenmesi gerekecektir. Önce, ithal edilen

veya taklit edilen yenilikleri düşünün. İlk ABD uygulamasının ardından, o yenilik SSCB'de fark edilmeden önce (haber boşluğu), bir planın oluşturulmasından önce (müzakere boşluğu), tesis işlemeye başlamadan önce (inşa boşluğu) zaman geçmektedir. Söz konusu yeniliğin sonraki yayılımının da bir zaman-boşluğu etkisi vardır.

Boşluklardan bazıları Hanson tarafından bildirilmiştir. Bu ve benzeri veriler şu boşlukları (yıl olarak) önermektedir. Farketme 1, taklit veya müzakere 2, inşa 6-8, yaygınlaşma 3. Bunların toplamı 12-14 yıl arasındadır ve bu da 11-15 yıl arasındaki teknolojik açığa denk düşmektedir.

İçerde üretilen yenilikler için, araştırma aşamasının SSCB'de ve Batı'da aynı zamanda başladığını varsayalım. Bu durumda, düşünülecek aşamalar şunlardır: 1) Ar-Ge, deneme ve değerlendirme; 2) Proje tasarımı, 3) İnşa, 4) Özümseme ve yayılma. Bir Sovyet kaynağına göre (Hanson, sf. 79-80), 1 aşama 87 ay ve 2. aşama, kimyasallar için 32 ay almaktadır. Batı ülkeleri için karşılaştırılabilir verilerimiz yok. Bu nedenle birlikte, Hanson, İngiltere'de büyük ve yenilikçi projeler için gelişmenin başlamasından üretimin başlamasına dek 50-60 aylık geçiş zamanı veren Britanya Endüstriciler Konseyi'nin verilerini kullanmaktadır. Karşılaştırılabilir Sovyet geçiş zamanları, Sovyet yazarlar tarafından ortalama 147 ay olarak bildirilmektedir (Hanson, sf 80), veriler, özümseme ve yaygınlaşma aşamasının başladığı noktada 7 yıllık bir zaman boşluğu ima etmektedir. Sonraki aşamada, zaman boşluğunda asgari fark olarak 3 yıl ekleyince, toplam 10 yıl olmaktadır. SSCB İcatlar ve Keşifler Devlet Komitesi Başkanı Ivan Semenovich Nayashkov, aktarmaya değer bir tahmin vermektedir, ama bunu doğrudan kullanamıyorum. 29 Kasım 1985'te Sovyet TV'sinin bir programında kendisine, "Pratik icattan onun kullanımına kadar 12 yıl geçmektedir", denildi. Nayashkov da, "Geçen birkaç yılın istatistiklerine göre ülkemizde yeni teçhizatı bir icadı hayata geçirmek için gereken ortalama zaman, bunun yaklaşık yarısıdır", diye yanıtladı (BBS transkripti, SU/8125/C1/3,4 Aralık 1985).

Bu on yıllık dönemin, eğer ancak ilk aşama SSCB ve Batı'da eşzamanlı başlarsa ortalama zaman olarak önerildiği belirtilmelidir. Bazı durumlarda, Sovyet icatçılar, Batı'da benzer bir program başlama-

dan önce yeni bir teknoloji üzerinde çalışmaya başlayabilmektedirler. Bu durumlarda, zaman boşluğu 10 yıldan daha az olabilir ya da hatta SSCB öncü olabilir. Bununla birlikte, Sovyet Ar-Ge çalışmasının Batı'dan daha geç başladığı birçok başka durum da olmalıdır. İkinci kategorideki vakaların sayısının, sonuçta ortalama zaman boşluğunu 10 yıldan fazlaya çıkararak, baskın olduğunu beklemek akla uygun görünüyor. Buradan yine SSCB için asgari sürdürülebilir teknoloji boşluğunun 10-15 yıl arası olmasının muhtemel olduğu çıkmaktadır.

6- Sonuç

İcat, yenilik, inşa ve yaygınlaşmada geçen zamanlara ilişkin Sovyet ve Batı verileri, Sovyet denge teknolojik boşluğunun 10-15 yıl olduğunu belirtir görünüyor. Eğer Sovyet statik verimsizlik düzeyleri Hanson tarafından bildirilenler kadar yüksekse, o zaman 1975'ten bu yana yeni yenilik ve üretkenlik yavaşlamaları Sovyet endüstrisinin yetiştirme sürecini tamamlamasının ve kültür ve sistem-ilişkili teknolojik ve üretkenlik denge açıklarına varmasının sonucu olarak yorumlanabilir. Bu yorumda, ikilik etkeninin artık herhangi bir önemli rol oynamadığı olgunluk durumuna ulaşılmıştır.

Öteki etkenler de - üretici altyapılardaki tıkanıklıklar, Sibiryaya yatırımlarında daha büyük pay, Sovyet ekonomisinin daha büyük karmaşıklığı, Sovyet Ar-ge etkinliklerinin daha düşük artışı, daha düşük emek gönüüllüğü, daha zayıf iş disiplini ve çabası-yavaşlamaya katkıda bulunmuş olabilir. Geçiş zamanlarına ve işçi sayısı düzeylerine ilişkin verilerimizin 1960'lara ve 1970'ler başına ilişkin olduğu göz önüne alınmalıdır. Bu geçiş zamanlarının ve düzeylerinin, 1975-sonrası yavaşlamayı açıklayacak şekilde kötüleşmiş olduğunu varsaymamıza gerek yoktur. Yine de, bu verilerin niteliği dolayısıyla, bu öteki etkenlerden bazılarının ya da tümünün etkisine hala yer vardır.

(1) Tartışmacılar: Edward F. Denison, Brookings Enstitüsü'nden; Gertrude Schroeder, Virginia Üniversitesi'nden

Sovyet Büyümesinin Yavaşlaması: Dolaysız Kanıt Karşı Ekonometrik Kanıt*

Vladimir Kontorovich **

S SCB'de hem ulusal gelirin hem de endüstriyel üretimin büyüme hızları 1950'lerin başında % 11-12'den 1980'lerin başında % 3-4'e düştü (Narodnoe: 1979, sf. 38; 1984, sf. 41). Üretim fonksiyonu çalışmaları bu eğilimin çekişen iki açıklamasını sunmaktadır.

1- Yavaşlamanın Nedenlerine İlişkin Ekonometrik Kanıt

Cobb-Douglas formülünü kullanan çalışmalar, büyüme gecikmesinden 1958'den sonra başlayan toplam faktör üretkenlik yavaşlamasını sorumlu tutuyorlar. Gözlenebilir büyüme belirleyicilerinin etkisinin en kapsamlı açıklaması (Abram Bergson, 1983), toplam faktör üretkenlik büyüme hızındaki düşüşü büyük ölçüde açıklanmamış bıraktı ve onu keyfi olarak teknolojik ilerlemeye bıraktı. Bir dizi çalışma, sabit bir kalan büyüme hızıyla CES üretim fonksiyonunun Sovyet endüstriyel verilerine Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan daha iyi uyduğunu buldu (Örneğin, Martin Weitzman, 1970). Bu durumda savaş sonrası büyüme yavaşlaması (en azından dönemin bir kısmı için) 1'den (arity-çn.) düşük ikame esnekliği koşullarında sermayeye azalan geri dönüşler ve hızla artan bir sermaye-emek oranı aracılığıyla açıklanmaktadır.

Ama ikame esnekliği tahminleri ve diğer parametreler, çalışmadan çalışmaya büyük ölçüde değişmektedir; 1950'lerin başında ima edilen sermaye geri dönüş hızı olmayacak kadar yüksektir. (Bergson, 1979, sf.117-20; Norman Cameron, 1981, sf.26). Bazı araştırmacılar ikame esnekliğini 1960'ların ortalarına

kadar birden oldukça az ve bundan sonra bire yakın bulmuşlardır (Cameron, sf.36; Ryan Amacher ve Darius Conger, 1977, sf.318). Başkaları buna karşıt olarak aynı dönemde yapısal bir açılmaya kanıt bulamadılar (Weitzman, 1983). En son bazı çalışmalara, birden az ikame esnekliğiyle CES üretim fonksiyonu ve kalanın büyümesinin sabit bir hızının verilere, kalanın yavaşlayan büyümeli Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan daha iyi uymadığını hatta daha kötü uyduğunu buldu (Weitzman, 1983; Padma Desai, 1985). Bu nedenle büyüme yavaşlamasının nedenlerinin üretim fonksiyonu çözümlmeleri ikna edici değildir.

2. Alternatif Bir Yaklaşım

Üretim fonksiyonu çalışmalarınca formüle edilen iki hipotez, üretim fonksiyonlarını hesaplamakta kullanılan zaman dizilerinden bağımsız veriler ışığında değerlendirilebilir. Teknolojik ilerlemeyi veya azalan geri dönüşleri ölçebilecek tek bir dizi yoktur, aksine çözümlenecek görüngünün önemli alt dizilerini ölçen, veya onlarla en azından güçlü bir ilişki içinde olan, birkaç intikatör kullanacağım. Kullanılan indikatörlerinden her biri, gözlemlenmemiş büyüme belirleyicisini sadece kısmen nitelendiriyor; bazıları sapmalar tabidir. Her büyüme belirleyicisi için, onun tüm yönlerini kapsayacak ve her bir indikatörün sapmalarını deneteyecek şekilde farklı indikatörlerin mümkün en çok sayısı kullanılmaktadır.

3. Teknolojik İlerleme

Teknolojik ilerleme burada, yeni teknolojinin hem ilk kullanımını hem de yaygınlaşmasını belirtir. Bir yeniliğin büyüme ortalama etkisinin zaman içinde değişmediğini ve nötr teknolojik ilerlemeli bir Cobb-Do-

* Çeviren: Taner Cangil

** Command Economies Research, Inc. 2 sultan Lane, princeton Junction, NJ 08550. Bu bildiri, Sovyet Çalışmaları Vakfı'nda ABD hükümetiyle bir anlaşma çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmaya dayanmaktadır. Önerileri için Martin Cherkas, Edvard Denison, Wolfram Schreftl ve Gertrude Schroder'e müteşekkirim.

uglas üretim fonksiyonunu varsayarak, toplam faktör üretkenlik artışı verili bir dönemdeki yeniliklerin sayısına bağlıdır. Üretkenlik büyüme hızını sabit tutmak için, yeniliklerin sayısının zamanla artması gerekir. Teknolojik ilerlemenin doğrudan kanıtı olarak ekonomideki yeniliklerin sayısına ilişkin veriler ve yenilik başına etki için vekiller (proxies-çn.) kullanılacaktır.

Girişimlerden (temel üretim birimleri), birkaç örtüşen kategoride bir yıl içinde uygulanan yeniliklere dair toplanmış verileri kullanıyorum: endüstride planlanmış yenilikler; ekonomide uygulanmış icatlar (en köklü, yerli yenilikler) ve rasyonalizasyonlar (en kalabalık ve en önemsiz, tesis özgülünde yenilikler); dizi üretimden (series production-çn.) çıkanlar ve sokulan yeni tip teçhizatın sayısı; 6 yıldan az için üretilmiş teçhizat (makine, alet, aygıt) çıktısı (yani, yeni teknoloji içeren. Yeni teçhizat çıktı verileri en güvenilir, eksiksiz olanlardır ve ekonominin tüm sektörlerine teknolojik ilerleme için bir kanal olarak hizmet ettiklerinden en önemlidir. Diğer indikatörlerin kaplama alanı daha az tamamdır, ama hala oldukça geniştir (yüzbinlerce planlanmış yenilik, milyonlarca rasyonalizasyon ve binlerce icat). Yurtdışından teknoloji transferi, Batılı iktisatçılar tarafından derlendiği gibi, Batı'dan makine ithaliyle temsil edilmektedir. Birlikte alındığında, bu indikatörler pratikte bütün teknolojik değişme evrenini kapsamaktadır (daha gelişmiş Doğu Avrupa ülkelerinden teknoloji transferi başlıca ihmalidir).

Bu indikatörler, 1970'ler boyunca yenilik sayısının artışında önemli bir yavaşlamayı göstermektedir. Planlanmış yeniliklerin sayısının büyüme hızı 1971-75'te %8'de %4,5'e ve 1981-82'de %0,9'a düşmüştür; fiilen uygulanan rasyonalizasyonların sayısı 1981-82'de düşmüştür; uygulanan icatların sayısı 1976-80'de keskince düşmüştür, bu son veri konusunda birtakım soru işaretleri olmasına rağmen. Yeni endüstriyel ürünlerin ve dizi üretimine konulan yeni tip teçhizatın sayısı 1966-70'e oranla 1971-75'te %100-200 büyüdü, ama 1971-75'e göre 1976-80'de ve 1976-80'e göre 1981-82 sadece %3-5 büyüdü. Üretimden çekilen ürünlerin sayısının artışı 1970'lerin boyunca aynı hızla azaldı. Toplam teçhizat çıktısında 5 yıl ya da da-

ha az için üretilen teçhizat tiplerinin payı 1967'de %55'ten 1980'de %40,6'ya geriledi. Bu, teçhizat çıktı büyümesinin yavaşlamasının üstüne 1970'lerin sonunda nominal terimlerle binerek, yöne teçhizat çıktısında

belirgin bir yavaşlamaya yol açtı. 1967-78 yıllarında 6 yıldan az için üretilen teçhizat büyüme ortalama hızı cari fiyatlarla %2,5'di. Bu Batı'da hesaplanan makine fiyat enflasyonu uzun dönem oranına yakındır. Sovyet eserlerinde örtük olarak bulunan 1970'ler sonu eflasyon oranının bazı tahminleri, en yeni teçhizatın gerçek çıktısında mutlak bir düşüşü gerektirerek, daha da yüksektir.

Batı'dan makine ithalatı 1970'lerin ortalarında keskince düştü ve bazı tahminlere göre, gerçek terimlere mutlak olarak düştü.

Bu yeniliğin ortalama etkisindeki değişimleri kontrol etmek için, girişimler tarafından yeniliklerin sayısıyla birlikte bildirilen yeniliklerden tasarruf verilerine ve yeni teçhizatın yenilik derecesi verilere başvuruyorum. Girişimler, planlanmış yenilikler için ek kar, işçi bakımından emek tasarrufu ve cari maliyet ve sermaye tasarrufu bildiriyor. İcatlar ve rasyonalizasyonlar için sadece sonuncusu bildirmiştir. Planlama ve bildirme prosedürlerinin ve girişim davranışını etkileyen örgütsel düzenlemelerin çözülmesi, bu verilerin hem yukarı hem aşağı doğru bilinmeyen büyüklükte bir dizi sapmaya tabi olduğunu önermektedir. Bu indikatörlerin büyüme hızları, sadece sapma değişikliklerinin erimi zaman içinde değişirse saptırılmış olacaktır (çoğaltıcı sapma varsayarak). Büyüme hızları da fiyat enflasyonundan etkilenenektir. 1982'ye kadarki ekonomik ortamın çözülmesi (girişimlere yapılan baskı, planlarda yeniliklere verilen öncelik) sapma genişliğinin değişmesi için bir neden gösterilmemektedir. Yine de tasarrufların artış hızında sapsmalar olsaydı da, bunların sadece tek yönde olması gerekirdi: hilelerin artışı ve yeniliklerin tasarrufu hesaplamalarıyla genişleyen kuvertür nedeniyle gerçek hızı abartma ve fiyat enflasyonu yönünde. Bu yukarı doğru eğlim 1970'ten 1982'ye gözlenen tasarruf büyüme hızlarındaki düşüşe inandırıcılık katar.

Gerçekten de, planlanmış yeniliklerden gelen üç tasarruf ölçüsü, yeniliklerin toplam sayısından daha

Bir yeniliğin büyüme ortalama etkisini zaman içinde değişmediğini ve nötr teknolojik ilerlemeli bir Colob-Douglas üretim fonksiyonunu varsayarak, toplam faktör üretkenlik artışı verili bir dönemdeki yeniliklerin sayısına bağlıdır. Üretkenlik büyüme hızını sabit tutmak için, yeniliklerin sayısının zamanla artması gerekir.

hızlı yavaşladı; ölçülerden birisi 1976-82'de azaldı. Uygulanan icatlardan gelen tasarruflar 1975-80'de oldukça arttı, bunu icatların sayısındaki keskin düşüşle uzlaştırmak zordur; 1981-82'de tasarruf büyümesi, fiyat enflasyonu aralığı içindeydi. Rasyonilasyonlardan gelen tasarruflar 1981-82'de büyümedi. Enflasyon için ılımlı bir ayarlama yapıldığında dahi, yenilik tasarrufun 1981-82'de artmadığı açık hale gelir. SSCB'de ilk kez üretilen teçhizatın ilk yılda üretilen bütün teçhizat içindeki payı 1973'te %47,9'dan 1978'de %39,5'e geriledi; yani yeni teçhizat gittikçe daha az kökten yeni hale geliyor-du.

Özetlersek, yeniliklerin sayısındaki büyüme 1970'ler boyunca yavaşladı, ve 1981-82'de muhtemelen durdu. Ortalama bir yenilginin etkisi artmadı ve 1980'lerin başında gerçekte düşmüş olabilir. Yeniliklerin sayısında ve etkilerinde büyüme yokluğu, teknolojik ilerlemenin 1981-82'de iktisadi büyüme hızını baskıladığı anlamına gelir. Bundan, önceki on yıllarda, teknik ilerlemenin büyüme yavaşlamasını dengelediği sonucu da çıkar. Teknik ilerlemenin büyüme hızına etkisinin işaretini belirlemek, elimizdeki verileri gidebileceğimiz kadar uzağa kullanmaktır.

Her bir indikatörün yavaşlaması ya da düşmesi tamamen istatistiksel bir görüngü olarak açıklanabilir. Durumların çoğunda, mevcut kanıtlarla bu tür bir açıklamayı çürütmek olanaklı olmayacaktır, ama bu hipotetik açıklamaların çoğu, Sovyet ekonomisinin 1970'ler sonu-1980'ler başı özgül koşullarında akla uygun görünmektedir. Ayrıca bütün indikatörlerin farklı bildirme kanalları aracılığıyla birbirlerinden bağımsız olarak toplanan bütün indikatörlerin aynı yönü işaret ettiği gerçeği, bunların gerçem bir görüngüyü yansıttığını ortaya koymaktadır.

4. Sermayeye Azalan Geri Dönüşler

Sermayeye azalan geri dönüşler, en kolay sabit-oranlı üretim süreçlerinde gözlenebilir. Emeye oranlı eklenen sermaye atıl kalıyor; sermayeden yararlanma derecesi kolayca gözlenebilir. Mikroekonomik düzeyde, verili bir teknoloji, örgütlenme ve işçi vasfı için,

sermaye stoku işyeri cinsinden belirlenebilir-verili bir üretim sürecinin olağan işleyişi için ihtiyaç duyulan işçi sayısı. İşyerleri ve işçiler bir sabit oranlı üretim sürecinin girdileridir. Mevcut işçi sayısından fazla işyeri eklemenin ekonomik büyümeye etkisi, sermaye stoku ölçüsünü, emek esnekliği nedeniyle azalan bir yararlanma oranı için ayarlayarak hesaba katılabilir.

Emek kıtlığına ilişkin niteliksel raporlarla birlikte, işyerleri sayısı ile işçi sayısı arasındaki açıklığın üç grup indikatörünü kullanıyorum. İşçilerin vardiya katsayısı (bir bütün olarak endüstri ve sektörleri için

mevcut olan), bütün gün boyunca istihdam edilen bütün işçilerin en büyük vardiyadaki işçilerin sayısına oranıdır. Bu oran, işyerlerindeki ikinci ve üçüncü vardiyalardaki değişimleri devamsız üretim süreçleri için göstermektedir. Makinelerin vardiya katsayısı (sadece makine yapan tesislerin metal işleme teçhizatı için mevcut olan), gün boyunca teçhizata çalışan vardiyaların sayısının kurulu teçhizat parçalarına oranıdır. Bu, işçilerin vardiya katsayısını tamamlar, çünkü en büyük vardiya sırasında bile işçi yerleştirilmeyen işyerlerini hesaba katar. Makinelerin operatörlere üç sektördeki oranı, ikinci grup indikatörü oluşturuyor. Bu oranlar, tarımdaki traktör, biçici ve kamyonlar; inşaattaki buldozer ve kazıcılar; endüstrideki ve bütün ekonomideki metal kesme makineleri içindir. Bunlardan her biri için, makinelerin işçilere, teçhizatı tasarlayanlar tarafından oluşturulmuş optimum bir oranı vardır. Eğer gerçek oran bu tasarlanmış optimumdan önemli ölçüde yüksekse, ve artıyorsa, bu, boş işyerlerinin payındaki bir artış olarak yorumlanmaktadır. Çoğu, konunun SSCB'deki araştırmasına öncülük etmiş olan I. Malyugin'in (1984) sağladığı işyerleri sayısının doğrudan verilerini de kullanıyorum. Metodolojisi tamamen berrak olmasa da, verileri diğer kaynaklardakiyle tutarlıdır.

1950'ler işyerleri ve işçiler arasındaki oranlamanın kötüleşmediği ve iyileşmiş olabileceği dönemdi. İki tip metal işleyen teçhizat stoklarının operatör sayısına oranı 1954'ten 1959'a düştü. Operatör başına traktörlerin ve biçerdöğherlerin oranı 1950'ler boyunca neredey-

se ikiye katlanmış olmasına rağmen, şoför başına kamyonların sayısı azaldı. Malymgin, bu dönemi faktör oranlarının iyileşmesi on yılı olarak nitelemekte-dir.

Bütün indikatörler, 1960'larda işyerlerinin sayısı ile işçilerin sayısı arasında büyüyen bir açıklığa işaret etmektedir. Emek iktisatçılarına göre 1965

civarında bir emek kıtlığı ortaya çıktı. Tezhiçatın operatörlere bütün oranları (bir istisna ile) yaklaşık 1/3 arttı ve traktörlere ilişkin oran da %15 arttı. Endüstrideki işçilerin vardiya katsayısı 1959'dan 1975'e %91 düştü ve makina imalatında metal işleyen teçhizatınki 1963'den 1971'e %8,3 düştü. Malymgin, çözümlemesinde fazla işyerlerinin ortaya çıkışını 1960 ya da 1965 olarak tarihlendirir. Traktörler, biçerdöverler ve kamyonlar için makine-operatör oranları ve makine imalatında metal işleyen teçhizat vardiya katsayısı 1970'lerin başından sonra sabitlendi. Bununla birlikte, makine imalatındaki durumun genel olarak vardiya katsayısının düşmeye devam ettiği endüstrideki göre daha iyi olduğuna dair doğrudan belirtiler vardır. Yine, genel olarak ekonomide, operatör başına metal kesme araçları 1970'den 1980'e %18-25 arttı. Ekonomide fazla işyerleri payı, işyeri sayısı ile işçi sayısı arasındaki açığın 1970'ler boyunca arttığı sonucuna götürür.

İşyerlerinin işçi sayısından fazlalaşması 1961'de ortaya çıktıysa ve 1982'de endüstrideki bütün ilk vardiya işyerlerinin %10'una, tarımdakilerin %9'una ve inşaatkilerin %16'sına vardıysa, 1961-82'de ilk vardiyaadaki sermaye kullanımı düşüş oranını çıkarabiliriz. Buna, endüstride devamsız üretim süreçlerinde (toplam endüstriyel sermaye stokunun yaklaşık yarısını temsil eden) ikinci ve üçüncü vardiyalarda sermaye kullanımındaki düşüş hızını ekliyoruz. Bu, işçilerin vardiya katsayısındaki değişimlerden çıkarılmıştır. Diğer sektörde ilk vardiyaadaki boş işyerlerinin payına dair (sermaye stokunun çeyreğini temsil eden) ve endüstriyel olmayan sektördeki vardiya katsayısı değişikliklerine dair varsayımlar yaparak işçi eksikliği nedeniyle sermaye kullanım oranı düşmesini 1961-82 arasındaki her yıl başına ortalama %0,7-0,8 olarak hesaplıyoruz. Bu hesaplama, Sovyet araştırmacıların 1960'lar ve 1970'ler için hesaplarıyla uyumludur.

Bu hesabı, Bergson'un (1983, sf.37) GSMH büyüme yavaşlamasının nedenlerini çözümlemesine katmak, 1950-60'tan 1960-70'e kalan büyüme oranındaki

%13-15'lik düşüşü açıklamamıza olanak sağlar. Endüstride sermaye faydalanması düşüş hızı, bütün ekonomi için olandan daha güvenilir bir rakamdır. Bunu Weitzman'ın (1983) endüstriyel büyümenin Cobb-Douglas üretim fonksiyonu analizine katmakla, 1950'lerden 1960'lara toplam faktör üretkenlik büyümesindeki düşüşün %7'sini açıklaya-

biliriz. Bu, değişken-oranlı süreçlerde sermayeye azalan geri dönüşleri açıklamaz, ama sonuncusunun etkisinin daha küçük olması gerekir: Yeni işyerleri yaratmaya o kadar çok sermaye gider ki, mevcut işyerlerinin iyileştirmesi için yeterli ve geri dönüşlerde önemli düşüşle sonuçlanacak sermaye kalmamış olması gerekir.

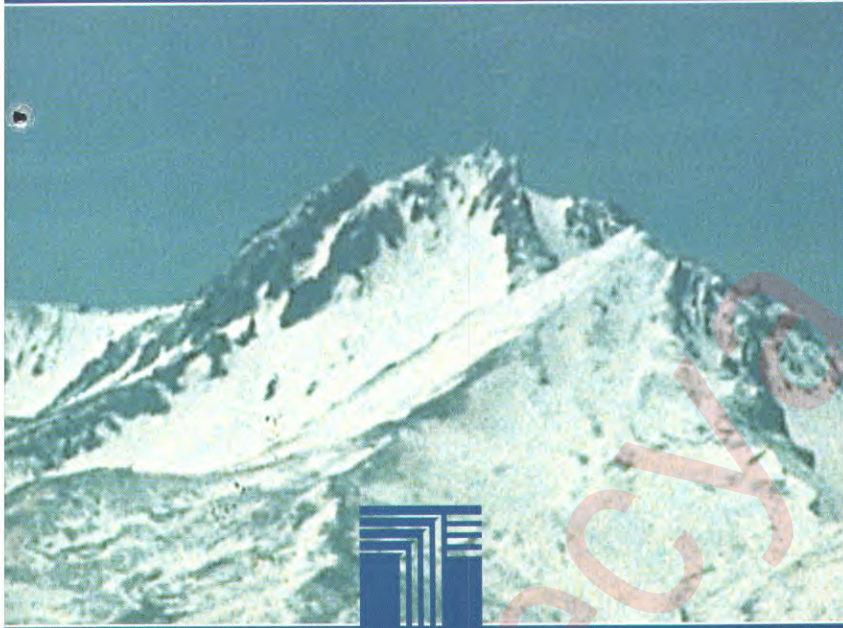
5. Sonuç

Doğrudan kanıt, teknolojik ilerlemenin 1970'ler sonu ve 1980'ler başındaki faktör üretkenlik artışı yavaşlamasından sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşıt olarak, açıklanmamış kalanı teknolojik ilerlemeyle özdeşleştirmek, bizi bütün savaş sonrası dönemdeki yavaşlama için ikincisini suçlamaya götürecektir. Sermayeye azalan geri dönüşler, ekonometrik incelemelerin gösterdiği gibi, dönemin ikinci yarısındaki yavaşlamaya katkıda bulunmuştur; birinci yarısı ya da bütün dönemden çok! Tek bir belirleyici bütün 30 yıllık dönemdeki yavaşlamayı açıklayamaz gibi görünüyor. Kanıtımız, her yıl yavaşlamanın küçük bir bölümünden sorumlu bir dizi böyle belirleyici bulunmuş olduğunu öneriyoruz. Dahası, yavaşlamanın nedenleri, bir altdönemden diğerine farklılaşıyor. Bu nedenlerin makul, eksiksiz bir listesini oluşturmak için daha fazla doğrudan veri gerekecektir.

Zirve

TEKSTİLBANK

“ S i z i b e k l i y o r ”

Her sektörden yatırımcıların

finansal sorunlarının,

doğru yaklaşımlarla

aşılacağına inanan

bankacılığın başarılı ismi

TEKSTİLBANK,

çağdaş hizmet anlayışının

gereği, size her adımda

profesyonel çözümler

sunuyor.

TEKSTİLBANK,

bankacılığa yeni standartlar

kazandıran hizmetleriyle,

sizi bekliyor.

“www.isbank.com.tr mi? Hangi caddedeymiş?”

- Cadde değil. Bu, Internet adresi...
- Giriyorsun, işlem yapıyorsun.
- Bilgisayardan?..
- Evet... Kredi alıyorsun, ne bileyim, hisse senedi satıyorsun...
- Yapma ya!..
- Yapmışlar...

Yaptık. Çünkü müşterilerimizin, sunduğumuz her yeniliğe son derece hızlı uyum sağladığını biliyoruz. Şöyle bir düşünün... Türkiye’de ilk kez Internet üzerinde bankacılık sistemini başlatmamızın üzerinden yalnızca 10 ay geçmesine rağmen, www.isbank.com.tr adresini 250.000’i aşkın müşterimiz ziyaret etti. Üstelik yalnızca ziyaret etmekle kalmayıp **İnteraktif Bilgisayar**’da sayısız işlem yaptılar. Kimi havale gönderdi, kimi hisse senedi satın aldı, kimi kredi kartı başvurusunu Internet üzerinde yaptı.

Onların, Elektronik Bankacılık’ın en son ürünlerini bile bu kadar ustalıkla kullanmaları, basit bir tesadüf eseri değil. Müşterilerimiz, on yıl önce Bankamatik’le başlattığımız ‘Elektronik Bankacılık Devrimi’nin ürünleriyle yaşamaya gayet alışkın. Çünkü onların bankasının benzersiz bir elektronik altyapısı var. Çünkü İş Bankası’nın işi: Geleceği tasarlamak.

İNTERAKTİF BİLGİSAYAR

TÜRKİYE İŞ BANKASI

İnteraktif Bilgisayar’ın yeteneklerinden birkaçı...

- Vadeli TL, Vadeli/Vadesiz Döviz Tevdiat Hesabı açma
- Yatırım Fonu alış-satış
- VDMK alış-satış
- Hazine bonosu alış-satış
- Altın alış-satış
- Lot altı hisse senedi alış-satış
- Hisse senedi alış-satış talimatı
- Repo
- Döviz alış-satış
- Kredi Kartı borcu öğrenme/ödeme
- Kredi Kartı’yla yapılan son 15 işlemi görme
- Tüketici Kredisi taksidi ödeme
- Havale
- Yatırım Hesabı ve Vadesiz TL hesap arasında para aktarma
- Vadesiz TL hesaplarınız arasında para aktarma
- Vadesiz Mevduat hesaplarından ve Yatırım Hesabı’ndan hesap özeti alma
- İnteraktif Telefon ve İnteraktif Bilgisayar’la yapılmış son işlemleri görme
- Ödeme tarihlerini hatırlatma
- Sanal Ticaret
- Her türlü hesap, hizmet, ödenişlemleri ve kredi oranlarıyla ilgili bilgi sorma